

KRONIEK VAN HET INTERNATIONAAL PRIVAATRECHT (1985-1989) (tweede deel)

XIV. Erfrecht

36. In deze rubriek vallen geen rechtspraakontwikkelingen te vermelden sinds de vorige *Kroniek* (R.W., 1986-87, 1944-1945). Dit hangt wellicht samen met het feit dat het notariaat zich na het openvallen van een internationale nalatenschap met succes erop toelegt alle tegengestelde belangen waarover partijen op dat ogenblik kunnen beschikken, met elkaar te verzoenen. De werking van het internationaal privaatrecht inzake nalatenschappen, waarvan het effectieve resultaat vanuit de verschillende betrokken landen beschouwd steeds enigermate onvoorspelbaar blijft, wordt door de notaris voor de partijen toegelicht, waarna dezen binnen een berekenbare marge van zekerheid en onzekerheid over hun eventuele rechten een overeenkomst sluiten.

XV. Zakenrecht

37. *Voorrechten op zeeschepen*. Krachtens art. 22 Zeevaartwet wordt het maritieme voorrecht dat de Griekse wet – als *lex obligationis* – toekent aan de vordering van een Griekse sociale-zekerheidsinstelling, wat zijn uitoefenbaarheid betreft beheerst door het Griekse recht van de vlag van het schip zoals die bestond bij de vestiging van het voorrecht (de historische en fictieve *lex rei sitae* voortvloeiend uit art. 22 Zeevaartwet). Het Belgische recht, dat als *lex fori arresti/lex concursus* fungeert, beveelt in art. 22 Zeevaartwet de werking van de twee genoemde wetten te erkennen bij een samenloop van schuldeisers in België op de koopsom van het schip (zie Gent, 10 oktober 1986, *T.B.H. (Transport)*, 1987, 113, met noot Lenaerts, K., «Voorrechten op zeeschepen in het Belgisch internationaal privaatrecht», *T.G.R.*, 1986, 67).

38. *Tegenwerpbaarheid van de clause van eigendomsvoorbehoud*. De *lex rei sitae* (recht van de ligging van de verkochte zaak op het tijdstip dat de clause wordt uitgevoerd) beslist over de vraag of een clause van eigendomsvoorbehoud die rechtsgeldig – krachtens de *lex contractus* – in een koopcontract werd opgenomen vóór de verdachte periode voorafgaand aan de faillietverklaring van de koper en waarvan de uitvoering plaatsvond door terugname van de verkochte zaak tijdens die periode doch vooraleer het faillissement van de koper werd uitgesproken, al dan niet kan worden tegengeworpen aan de curator (Kh. Brussel, 22 maart 1988, *T.B.H.*, 1989, 631, met noot Gérard, J.-F.). De *lex concursus* (recht toepasselijk op het faillissement van de koper) zou geen rol spelen, aangezien de clause van eigendomsvoorbehoud *in tempore non suspecto* de zakenrechtelijke rechtspositie van de verkoper t.a.v. de verkochte – maar niet betaalde – zaak heeft bepaald, zodat de afdwinging van die rechtspositie voordat de samenloop tussen schuldeisers plaatsvindt, niets ontnemt aan de gezamenlijke schuldeisers, ook al geschiedt die afdwinging tijdens wat achteraf blijkt de verdachte periode te zijn.

Na de faillietverklaring van de koper bepaalt de *lex concursus* of de clause van eigendomsvoorbehoud die vóór de

verdachte periode is overeengekomen, nog kan worden afdwongen door de niet betaalde verkoper tegenover de curator van het faillissement van de koper.

De tegenwerpbaarheid van de clause hangt dan cumulatief af van de *lex contractus*, die haar geldigheid en bedoelde werking – ook t.a.v. derden – vaststelt, de *lex rei sitae*, die als liggingswet de tegenwerpbaarheid t.a.v. derden bepaalt omdat die derden mogelijk te goeder trouw de koper als eigenaar hebben beschouwd, en ten slotte, indien de uitvoering van de clause na het faillissement van de koper plaatsvindt, de *lex concursus* (domicilierecht van de gefailleerde) die geroepen is om de schuldeisers van de gefailleerde t.o.v. elkaar te beschermen, o.m. omdat ook zij op de schijn van eigendom van de koper zijn voortgegaan (vgl. vorige *Kroniek*, R.W., 1986-87, 2015-2018, nrs. 99-100).

XVI. Overeenkomsten – Algemeen

A. Bevoegdheid

39. *Het «forum solutionis» van de verbintenis uit overeenkomst*. a) In het arrest Shenavai van 15 januari 1987 (zaak 266/85, *Jur.*, 1987, 239, *J.T.*, 1987, 364, met noot Born, H.) heeft het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen bevestigd dat de plaats van uitvoering in de zin van art. 5, 1°, EEX bepaald wordt door «de contractuele verbintenis die concreet aan de vordering in rechte ten grondslag ligt». Het Hof verwierp daarmee de stelling van een Duits architect die voor de rechtbank van zijn woonplaats de inning van een honoraria vorderde tegen een in Nederland wonende cliënt, dat de architectenovereenkomst moet worden uitgevoerd op de plaats waar de architect zijn kantoor heeft en waar het geplande bouwwerk is of zal worden opgericht, zodat alle verbintenissen uit de overeenkomst (ook die van de cliënt om de overeengekomen honoraria te betalen) moeten worden uitgevoerd op de plaats waar het «zwaartepunt» van de hele overeenkomst is gelegen (zie rechtsoverweging 4). In feite kwam dit argument van de architect neer op een transpositie naar de architectenovereenkomst van de jurisprudentie Ivenel t. Schwab (zaak 133/81, arrest van 26 mei 1982, *Jur.*, 1982, 1891), waar volgens «de in de zin van art. 5, 1°, EEX in aanmerking te nemen verbintenis die is welke de overeenkomst karakteriseert, d.i. de verbintenis om arbeid te verrichten» (vgl. vorige *Kroniek*, R.W., 1986-87, 1953-1955, nr. 76). Aldus zou de lokalisatie van de prestatie van de architect, net zoals bij arbeidsovereenkomsten de lokalisatie van de verrichte of te verrichten arbeid, het *forum solutionis* bepalen van alle verbintenissen die voor beide partijen, de architect en de cliënt, uit de overeenkomst voortvloeien.

Het Hof kon dit standpunt – terecht – niet aanvaarden. De basisidee die aan art. 5, 1°, EEX ten grondslag ligt, is dat voor de vaststelling van de plaats van uitvoering moet worden gezien naar «de verbintenis welke de keerzijde vormt van het contractuele recht waarop verzoeker zijn vordering

baseert» (rechtsoverweging 9, met verwijzing naar het arrest De Bloos, zaak 14/76, 6 oktober 1976, *Jur.*, 1976, 1497). In de versie van het EEX die op 9 oktober 1978 werd ondertekend n.a.v. de toetreding tot dit verdrag van Denemarken, Ierland en het Verenigd Koninkrijk, staat deze idee zelfs in de tekst van art. 5, 1°, EEX: «ten aanzien van verbintenissen uit overeenkomst: voor het gerecht van de plaats, waar de verbintenis, die aan de eis ten grondslag ligt, is uitgevoerd of moet worden uitgevoerd». Deze versie is in werking getreden op 1 november 1986 tussen de zes oorspronkelijke EEX-Staten en Denemarken, op 1 januari 1987 tussen deze zeven landen en het Verenigd Koninkrijk, op 1 juni 1988 tussen deze acht landen en Ierland en — in de enkel formeel gewijzigde versie van 1982 — op 1 april 1989, tussen de negen vermelde landen, behalve het Verenigd Koninkrijk, en Griekenland en ten slotte op 1 oktober 1989 tussen alle tien vermelde landen (vgl. *supra*, nr. 6). De nieuwe tekst beheerst aldus vorderingen aanhangig gemaakt bij de rechtscolleges van de betrokken landen na de respectieve data van inwerkingtreding. Volgens het Hof blijft — in de EEX-versie van 1968 — deze basisidee voor *alle* contractuele verbintenissen gelden, behalve voor arbeidsovereenkomsten aangezien deze «in vergelijking met andere overeenkomsten, zelfs overeenkomsten inzake het verrichten van enkele diensten, bijzondere kenmerken vertonen, in dier voege dat zij een duurzame band creëren waardoor de werknemer een bepaalde plaats in het bedrijf van de onderneming of van de werkgever krijgt, en zij zijn te lokaliseren op de plaats waar de werkzaamheden worden verricht, welke plaatsbepalend is voor de toepassing van regels van dwingend recht en van collectieve arbeidsovereenkomsten». Derhalve is alleen voor arbeidsovereenkomsten in de strikte zin «het gerecht van de plaats waar de verbintenis moet worden uitgevoerd die dergelijke overeenkomsten karakteriseert, kennelijk het meest geschikt om de geschillen te beslechten waartoe één of meer van de uit de overeenkomsten voortvloeiende verbintenissen aanleiding kunnen geven». Het Hof gaat zo ver in het onderstrepen van de specificiteit van arbeidsovereenkomsten ten aanzien van alle andere overeenkomsten — dit met het oog op een beperkte lezing van de Ivenel-leer en een maximale gelding van het vermelde De Bloos-beginsel — dat het de arbeidsovereenkomsten haast uit de sfeer van art. 5, 1°, EEX haalt om ze te vergelijken met de overeenkomsten die elders in het EEX aan «bijzondere regels» onderworpen worden, zoals de overeenkomsten van huur en verhuur, pacht en verpachting van onroerende goederen, waarvoor art. 16, 1°, EEX in de exclusieve bevoegdheid voorziet van de gerechten van de verdragsluitende Staat waar het onroerend goed gelegen is, uiteraard zonder dat het Hof bedoelt afbreuk te doen aan de werking van art. 2 EEX, die behouden blijft bij geschillen betreffende de uitvoering van arbeidsovereenkomsten. Voor de contractuele geschillen bedoeld in art. 16, 1°, maakt het inderdaad ook niet uit welke verbintenis het precieze voorwerp van de rechtsstrijd vormt, zolang maar vaststaat dat de litigieuze verbintenis afhangt van de overeenkomst tot verhuring van een onroerend goed. Zo leidt de Ivenel-leer ertoe — in de ogen van het Hof — de plaats van het verrichten van de arbeid te laten fungeren als de objectieve lokalisatie van *alle* verbintenissen die uit de arbeidsovereenkomst voortvloeien. Op die manier vervult de plaats van het verrichten van de arbeid dezelfde functie als de lig-

ging van het onroerend goed voor de contracten bedoeld in art. 16, 1°, EEX.

De architect Shenavai kon echter het voordeel van deze objectieve lokalisatie niet genieten, omdat hij niet door een arbeidscontract met zijn cliënt verbonden was. Het aanmerken van zijn prestatie (namelijk het tekenen van woonhuizen op te richten in de nabijheid van het kantoor van de architect) als de karakteristieke verbintenis van de overeenkomst maakte in dit opzicht geen verschil, omdat niet de karakteristieke verbintenis de plaats van uitvoering in de zin van art. 5, 1°, EEX bepaalt, maar de verbintenis die ten grondslag ligt aan de contractuele vordering, *in casu* de verbintenis van de in Nederland wonende cliënt om de honoraria van de architect te betalen (De Bloos-beginsel). Wat deze laatste verbintenis betreft, moest de Duitse rechter de plaats van uitvoering vaststellen overeenkomstig het recht dat volgens de collisieregels van het *forum* (Bondrepubliek Duitsland) hierop van toepassing is (vgl. zaak 12/76, Tessili, arrest van 6 oktober 1976, *Jur.*, 1976, 1473). De Duitse rechter nam aan dat Duits recht de litigieuze verbintenis beheerste; aangezien naar Duits recht een geldschuld haalbaar is in de woonplaats van de debiteur, leidde art. 5, 1°, EEX niet tot de bevoegdheid van de Duitse rechter.

b) Benevens de bevestiging van het De Bloos-beginsel bevat het arrest Shenavai een belangrijk *obiter dictum*, namelijk rechtsoverweging 19, waarin het Hof zich uitsprekt over «het bijzondere geval van een geschil betreffende verschillende verbintenissen uit een zelfde overeenkomst die alle aan de rechtsovereenkomst van een verzoeker ten grondslag liggen». De voorgestelde oplossing luidt als volgt: in een dergelijk geval zal de aangezochte rechter zich bij het bepalen van zijn bevoegdheid laten leiden door het beginsel dat de bijzaak de hoofdzaak volgt, «accessorium sequitur principale»; met andere woorden, bij de verschillende in geding zijnde verbintenissen zal de hoofdverbintenis bepalend zijn voor de bevoegdheid van het gerecht.

Wanneer de eiser verschillende verbintenissen inroept ten laste van de verweerder, dan komt het de aangezochte rechter toe te oordelen of hij zijn bevoegdheid als *forum solutionis* in de zin van art. 5, 1°, EEX vastgesteld voor één van die verbintenissen kan uitbreiden tot alle andere, waarvan de plaats van uitvoering krachtens het toepasselijke recht — *ex hypothesi* — in een ander land gelegen is, omdat deze als bijkomende verbintenissen moeten worden opgevat ten aanzien van de verbintenis waarvoor de rechter direct steunt op art. 5, 1°, EEX.

De Shenavai-kwalificatie van het De Bloos-beginsel berust derhalve in laatste analyse op het oordeel van de aangezochte rechter over de verhouding tussen de verbintenissen van de verweerder die de eiser als grondslag van zijn vordering aanwijst. Indien de rechter één van die verbintenissen als de hoofdverbintenis uit de overeenkomst ten laste van de verweerder beschouwt (zonder dat dit de karakteristieke verbintenis is van de overeenkomst als dusdanig) en daarvoor zijn bevoegdheid krachtens art. 5, 1°, EEX vaststelt, dan kan hij zich tevens uitspreken over de andere verbintenissen, ook al ontbreekt voor deze de bevoegdheid *ex art.* 5, 1°, EEX. De bijkomende verbintenissen worden als het ware aangezogen door de hoofdverbintenis en volgen het *forum solutionis* van deze laatste, wat ook hun eigen *forum solutionis* zij (vgl. Brussel, 16 oktober 1987, *Jur. Liège, Mons et Bruxelles*, 1988, 50). Indien echter de aangezochte rechter geen verhou-

ding van hoofdverbintenis en bijkomende verbintenissen onderkent tussen de verschillende verbintenissen van de verweerder, zal hij alleen uitspraak mogen doen over die verbintenissen waarvoor – afzonderlijk beschouwd – het *forum solutionis* in de zin van art. 5, 1°, EEX (d.i. na toepassing van de Tessireleer) het land van de rechter is.

De Rechtbank van Eerste Aanleg te Brussel heeft een incorrecte toepassing gemaakt van art. 5, 1°, EEX door de vraag naar de plaats van uitvoering van de litigieuze verbintenis zonder meer naar Belgisch recht (*lex fori*) te beantwoorden en niet, zoals de Tessili-leer het gebiedt, naar het recht dat krachtens de Belgische verwijzingsregel de verbintenis ten gronde beheerst (*lex contractus*) (zie Rb. Brussel, 9 maart 1987, *J.T.*, 1988, 280, met noot Doutrelepoint, C.). In het concrete geval maakte het niet veel uit omdat een van de medeverweerders in België gevestigd was, wat met zekerheid tot de internationale bevoegdheid van de Belgische rechter leidde (art. 6, 1°, EEX, en art. 635, 10°, Ger. W.).

40. Het begrip «verbintenissen uit overeenkomst» (art. 5, 1°, EEX). Art. 5, 1°, EEX werkt enkel «ten aanzien van verbintenissen uit overeenkomst». Voor de beantwoording van de kwalificatievraag of een verbintenis uit overeenkomst, uit onrechtmatige daad of uit een andere oorsprong stamt, geeft het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen een autonome inhoud aan het begrip «verbintenissen uit overeenkomst», wat betekent dat voor deze begripsomschrijving niet wordt gekeken naar een of ander op de verbintenis toepasselijk nationaal recht, maar eerder naar een van ieder nationaal recht «autonoom» staand EEX-recht. Dit voert tot een begripsomschrijving die aansluiting zoekt bij het stelsel en de doelstellingen van het EEX, ten einde de volle werking ervan te verzekeren (vgl. zaak 34/82, Peters, arrest van 22 maart 1983, *Jur.*, 1983, 987, vorige *Kroniek*, R. W., 1986-87, 1866, nr. 11). Volgens die methode oordeelde het Hof dat een geschil betreffende de kennelijk onredelijke verbreking van een handelsvertegenwoordigingsovereenkomst en de betaling van ter uitvoering van die overeenkomst verschuldigde commissies, een geschil is over verbintenissen uit overeenkomst in de zin van art. 5, 1°, EEX. Daarmee verwierp het Hof de stelling van de Franse opdrachtgever dat de door de Belgische eiser ten laste van de verweerder ingeroepen verbintenis haar grondslag had in een vermeende onrechtmatige daad, namelijk de onrechtmatige verbreking van de overeenkomst, zodat niet art. 5, 1°, maar art. 5, 3°, EEX moest worden toegepast. In deze optiek zou naast de rechter van de woonplaats van de verweerder (art. 2 EEX) alleen dezelfde rechter bevoegd zijn op grond van art. 5, 3°, EEX («plaats waar het schadebrengende feit zich heeft voorgedaan», ingevuld als de plaats van waaruit de verbreking van de overeenkomst werd betekend, d.i. het hoofdkantoor van de verweerder). De door het Hof aangenomen kwalificatie van de litigieuze verbintenis als verbintenis uit overeenkomst voerde daarentegen tot de internationale bevoegdheid van de Belgische rechter, die krachtens de in België op de handelsvertegenwoordigingsovereenkomst toepasselijke wetgeving de plaats van uitvoering van de verbintenis tot betaling van commissielonen in de woonplaats van de handelsvertegenwoordiger situeerde (zie zaak 9/87, Arcadio t. Haviland, arrest van 8 maart 1988, *Jur.*, 1988, nog niet gepubliceerd, *J.T.*, 1988, 475).

Opmerkenswaard is dat het Hof de «autonome inhoud» van het begrip «verbintenissen uit overeenkomst» o.m. heeft

vastgesteld onder verwijzing naar gemeenschapsrechtelijke normen betreffende het over de grond toepasselijke recht, met name de artikelen 15 en 17 van Richtlijn 86/653 van de Raad van 18 december 1986 houdende coördinatie van de wetgevingen van de Lid-Staten inzake zelfstandige handelsagenten (*Pb.*, 1986, L 382/17), waaruit het contractuele karakter van het recht op een opzeggingstermijn en dus van het recht op de plaatsvervangende opzeggingsvergoeding volgt, en artikel 10 van het Verdrag van Rome van 19 juni 1980 inzake het recht dat van toepassing is op verbintenissen uit overeenkomst (*Pb.*, 1980, L 266/1, goedgekeurd bij wet van 14 juli 1987, *B.S.*, 9 oktober 1987). Krachtens dit artikel behoren de gevolgen – waaronder de eventuele verplichting om schadevergoeding te betalen – van de niet-uitvoering van een overeenkomst tot de verwijzingscategorie van de verbintenissen uit overeenkomst. Het Hof redeneerde aldus strikt parallel voor de interpretatie van het Verdrag van Rome (1980 – verwijzingsrecht) en de Conventie van Brussel (1968 – internationale bevoegdheidsregeling), waarin hetzelfde begrip voorkomt. Dit garandeert nu reeds de coherentie van de rechtspraak van het Hof, wanneer dit rechtscollege over afzienbare tijd ook de bevoegdheid zal uitoefenen om bij wijze van prejudiciële arresten het Verdrag van Rome eenvormig uit te leggen (zie het Eerste Protocol van 19 december 1988 betreffende de uitlegging door het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen van het Verdrag van 19 juni 1980 inzake het recht dat van toepassing is op verbintenissen uit overeenkomst, *Pb.*, 1989, L 48/1, en het Tweede Protocol van 19 december 1988, waarbij aan het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen bepaalde bevoegdheden worden toegekend inzake de uitlegging van het Verdrag van 19 juni 1980 inzake het recht dat van toepassing is op verbintenissen uit overeenkomst, *Pb.*, 1989, L 48/17).

Het gestelde kwalificatieprobleem komt niet voor bij de toepassing van art. 635, 3°, Ger. W., dat de rechtbanken van het Rijk bevoegd verklaart «indien de verbintenis die ten grondslag ligt aan de vordering, in België ontstaan is, uitgevoerd is of moet worden». Bij afwezigheid van een pertinente verdragsbepaling (zoals bv. de artikelen 2 en 5 EEX) kan deze bepaling de internationale bevoegdheid van de Belgische rechter schragen ongeacht de oorsprong van de litigieuze verbintenis die de eiser tegen de verweerder inroept (zie Kh. Brussel, 31 december 1986, *T.B.H.*, 1989, 529, met noot Watté, N.; vgl. Rb. Brussel, 8 januari 1986, *T.B.H.*, 1987, 440). Blijft dan enkel de vraag welk recht geroepen is om de plaats van uitvoering van de verbintenis te bepalen. De keuze gaat tussen de *lex fori* (het Belgische recht, dat de termen invult van de interne regel betreffende de internationale bevoegdheid van de Belgische rechter) en de *lex causae* (het recht dat naar Belgisch verwijzingsrecht de verbintenis ten gronde beheerst). Het is bekend dat de Tessili-rechtspraak van het Hof van Justitie bij de toepassing van art. 5, 1°, EEX de nationale rechtscollages verplicht de plaats van uitvoering van de litigieuze verbintenis vastgesteld volgens het op de overeenkomst toepasselijke recht als bepalend te beschouwen, maar in internrechtelijk verband is de oplossing minder zeker. Beide mogelijkheden blijven open (voor toepassing van de *lex fori*, zie nogmaals Kh. Brussel, 31 december 1986, geciteerd; voor toepassing van het op de overeenkomst toepasselijke recht zie Brussel, 19 maart 1987, *T.B.H.*, 1988, 297; Born, H. en Fallon, M., «Chronique de

jurisprudence. Droit judiciaire international (1978-1982)», *J.T.*, 1983, nr. 177).

41. *Huur en verhuur, pacht en verpachting van onroerende goederen*. Art. 16, 1°, EEX kent uitsluitende bevoegdheid toe aan de gerechten van de verdragsluitende Staat waar het onroerend goed gelegen is ten aanzien van « ... huur en verhuur, pacht en verpachting van onroerende goederen ». In het arrest Sanders van 14 december 1977 (zaak 73/77, *Jur.*, 1977, 2383) had het Hof reeds beslist dat deze termen slaan op geschillen tussen huurders en verhuurders over het bestaan of de uitlegging van huurcontracten of over het herstel van door de huurder veroorzaakte schade. Deze uitspraak bevatte tevens de overweging dat art. 16, 1°, EEX niet in ruimere zin mag worden uitgelegd dan zijn oogmerk verlang.

Tegen deze achtergrond rees de betwisting tussen de Duitser Rottwinkel, verhuurder, en de Duitser Rösler, huurder, beiden wonend in de Bondsrepubliek Duitsland, die aldaar een huurcontract betreffende een in Italië gelegen vakantie-woning gesloten hadden voor de duur van 12 juli tot 2 augustus 1980. De partijen kwamen een huurprijs in DM overeen, betaalbaar in Bielefeld, B.R.D., verklaarden Duits recht van toepassing en kozen voor de bevoegdheid van de Duitse rechtscollèges. In het contract stond dat slechts vier personen zouden verblijven in de vakantiewoning en geen bezoekers mochten overnachten. De verhuurder bracht immers zijn vakantie door in een ander deel van de woning in dezelfde periode als de huurder.

De huurder zou gedurende de gehele vakantie meer dan vier personen in de woning hebben ondergebracht, waaruit aanzienlijke lawaai- en andere hinder voor de verhuurder zou zijn ontstaan. Deze stelde na de vakantie een eis tot schadevergoeding in voor het Landgericht Berlijn wegens derving van vakantievreugde « op grond van daadwerkelijke schending van de huurovereenkomst », alsook tot vergoeding van de kosten voor de reis naar het vakantieoord. Daarnaast vorderde de verhuurder op grond van de huurovereenkomst betaling van de kosten voor water, gas en elektriciteit en voor de schoonmaakbeurt na afloop van het verblijf.

De huurder betoogde in verweer dat alleen de Italiaanse rechtbank van de plaats van de vakantiewoning bevoegd was. In zijn prejudicieel arrest betreffende deze zaak (241/83, arrest van 15 januari 1985, *Jur.*, 1985, 99) volgde het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen de stelling van de huurder m.b.t. de eis voor betaling van de kosten voor water, gas en elektriciteit en voor de schoonmaakbeurt na afloop van het verblijf. Het feit dat de huur slechts voor korte tijd en voor vakantie-doelinden gesloten was, kon niet beletten dat het hier ging om een geschil over de wederzijdse verplichtingen van de huurder en de verhuurder, zodat art. 16, 1°, EEX toepassing moest vinden. Daarentegen zouden geschillen die slechts zijdelings verband houden met het gebruik van het gehuurde, zoals die betreffende gedeelde vakantievreugde en reiskosten, niet onder de in art. 16, 1°, EEX bedoelde uitsluitende bevoegdheid vallen (zie het dictum van het arrest, nr. 2 *in fine*).

Het lijkt enigszins moeilijk deze tweeledige oplossing te verzoenen met het «oogmerk» (zie het geciteerde arrest Sanders) van art. 16, 1°, EEX. In rechtsoverweging 19 van het arrest Rösler vermeldt het Hof als «bestaansreden» van art. 16, 1°, EEX «de nauwe band van huur en pacht van een onroerend goed met de rechtsregels inzake onroerend goed en

de — meestal dwingende — voorschriften inzake het gebruik ervan, zoals de wettelijke regelingen betreffende het toezicht op de huur- en pachtprizen en de bescherming van de rechten van huurders en pachters». In *casu* bevatte het Italiaanse recht geen dwingende voorschriften over de in geding zijnde kwesties, zodat het Duitse recht, door partijen in het huurcontract gekozen, alle onderdelen van de rechtsstrijd moest beheersen. In dezelfde zin pasten de Rechtbank van Eerste Aanleg te Marche-en-Famenne en de Vrederechter te Barvaux het Nederlandse recht toe op de vraag of de huurder gehouden was de schade aan een weekendchalet aan de verhuurder te vergoeden, dit op grond van § 5 van artikel 4 van het Verdrag van Rome van 19 juni 1980 inzake het recht dat van toepassing is op verbintenissen uit overeenkomst, nog niet in werking getreden, maar aangehaald als gezaghebbende invulling van de Belgische verwijzingsregel ter zake, terwijl zij hun bevoegdheid vanwege de ligging van het chalet baseerden op art. 16, 1°, EEX (Rb. Marche-en-Famenne, 26 februari 1986; Vred. Barvaux, 24 december 1985, *Ann. Fac. Dr. Liège*, 1988, 100, met noot Born, H.). De *Gleichlauf* tussen de internationale bevoegdheid en het over de grond toegepaste recht is dan ook duidelijk niet beslissend om art. 16, 1°, EEX zijn volle effect te laten sorteren.

Een ander oogmerk van art. 16, 1°, EEX, aangehaald door het Hof van Justitie, is «een rationele bevoegdheidsverdeling tot stand te brengen, door de voorkeur te geven aan het gerecht dat zijn bevoegdheid ontleent aan het feit dat het zich in de nabijheid bevindt van de plaats waar het onroerend goed is gelegen, omdat dit gerecht het best in staat is om rechtstreeks kennis te nemen van de feitelijke omstandigheden die verband houden met de sluiting en de uitvoering van overeenkomsten betreffende huur en pacht van onroerend goed» (rechtsoverweging 20 van het arrest Rösler). De oplossing die het Hof aanneemt, lijkt evenmin op maat gesneden om dit oogmerk te bereiken. Immers, de terugvordering van de kosten van water, gas, elektriciteit en schoonmaakbeurt bij het einde van het verblijf, die het Hof onderwerpt aan de exclusieve bevoegdheid van de Italiaanse rechter, leveren weinig problemen van feitelijke aard op waarvoor de rechter van de ligging van het onroerend goed in de beste positie verkeert om ze op te lossen. Daarentegen zou dit argument wel kunnen spelen om de plaatselijke rechter uitsluitende bevoegdheid te verlenen om te oordelen over de derving van vakantievreugde, die resulteert uit wat in de vakantiewoning en daarrond gebeurd is. Toch verwerpt het Hof voor dit soort schadevergoedingseis de exclusieve bevoegdheid gevestigd in art. 16, 1°, EEX, omdat hij slechts «zijdelings» verband houdt met het gebruik van het verhuurde.

Het lijkt erop dat het Hof in het arrest Rösler het pad van de teleologische interpretatie van art. 16, 1°, EEX, opgegaan in het arrest Sanders, verlaten heeft ten einde rechtszekerheid te bereiken door het poneren van een algemene regel, «die het voordeel biedt dat zij onder alle omstandigheden een ondubbelzinnige en vaste bevoegdheid toekent en daarmee beantwoordt aan het doel van het EEX, te voorzien in een vaste en voorzienbare bevoegdheidsverdeling» (rechtsoverweging 23 van het arrest Rösler). Die algemene regel zou de exclusieve bevoegdheid van de gerechten van de Staat waar het onroerend goed gelegen is, vestigen voor alle geschillen die betrekking hebben op uit een huurovereenkomst voortvloeiende verplichtingen van de huurder en de verhuur-

der (voor een toepassing zie Vred. Brasschaat, 13 april 1988, *T. Vred.*, 1988, 278).

De regel is echter niet waterdicht: de derving van vakantievreugde was immers het gevolg van de niet-nakoming door de huurder van een verplichting die voor hem uit de huurovereenkomst voortvloeide, namelijk niet meer dan vier personen in de woning onder te brengen. Waarom dit aspect van het geschil slechts «zijdelings» verband hield met het gebruik van het gehuurde en niet krachtens de algemene regel aan de exclusieve bevoegdheid van de Italiaanse rechter kon worden onderworpen, blijft onuitgelegd in het arrest.

Wel heeft dit onderscheid tussen de geschillen die direct en die welke slechts «zijdelings» verband houden met het gebruik van het gehuurde, een versnippering van het huurcontract tot gevolg, wat in bepaalde omstandigheden tot een procedurele overlast kan leiden (zie Born, H., noot, *Ann. Fac. Dr. Liège*, 1988, 109-110, nr. 13).

Steunend op de rechtsoverwegingen 19 en 20 (geciteerd) van het arrest Rösler besliste het Hof van Justitie in een arrest van 6 juli 1988 (zaak 158/87, Scherrens t. Maenhout, *Jur.*, 1988, nog niet gepubliceerd, *R.W.*, 1988-89, 89) «dat art. 16, 1°, EEX aldus moet worden uitgelegd, dat in een geschil omtrent het al dan niet bestaan van een pachtovereenkomst met betrekking tot een onroerend goed, gelegen in twee verdragsluitende Staten, de rechten van iedere verdragsluitende Staat bij uitsluiting bevoegd zijn ten aanzien van de op het grondgebied van hun Staat gelegen onroerende goederen». De betrokken percelen lagen in België en Nederland op een afstand van zeven kilometer. De oplossing lijkt verantwoord op grond van het vermelde *Gleichlauf*-argument tussen de internationale bevoegdheid en het over de grond toepasselijke recht. Het bestaan van een mondelinge pachtovereenkomst hangt immers af van dwingende wetgeving die van land tot land sterk uiteenloopt. Het lijkt derhalve redelijk dat de *lex rei sitae* (gezien het quasi-zakenrechtelijk statuut van de pachtovereenkomst) door de plaatselijke rechtscolleges wordt toegepast voor elk van de onroerende goederen afzonderlijk. Dit zou slechts anders zijn, indien het in feite om één enkel onroerend goed gaat dat hoofdzakelijk in één verdragsluitende Staat ligt, maar met een aanpalend – kleiner – deel over de grens reikt. In zo'n geval aanvaardt het Hof de exclusieve bevoegdheid van de eerste Staat voor het geheel, er kennelijk van uitgaand dat deze ook het eigen pachtrecht op het gehele onroerende goed zal toepassen terwijl de tweede Staat dit moet erkennen. De *Gleichlauf*-argumentatie blijft aldus overeind, zij het gekoppeld aan het beginsel «accessorium sequitur principale» (vgl. rechtsoverweging 14 van het arrest Scherrens).

42. *De forumkeuze krachtens art. 17 EEX.* Aan het vormvereiste gesteld in art. 17 EEX is voldaan, wanneer vaststaat dat de aanwijzing van een bevoegde rechter bij een uitdrukkelijke daarop betrekking hebbende mondelinge overeenkomst is geregeld, dat een van één der partijen afkomstige schriftelijke bevestiging van die overeenkomst door de andere partij is ontvangen en dat deze laatste geen bezwaar heeft gemaakt (zaak 221/84, Berghoefer, arrest van 11 juli 1985, *Jur.*, 1985, 2704). Daarbij wordt niet verlangd dat de schriftelijke bevestiging van een mondelinge overeenkomst afkomstig is van de partij ten opzichte van wie de overeenkomst rechtsgevolg moet hebben.

Dit laatste is alleen anders wanneer de persoon tegen wie het bevoegdheidsbeding wordt ingeroepen, woonplaats

heeft in het Groothertogdom Luxemburg. Dan vereist art. I, lid 2, van het als bijlage bij het EEX gevoegde Protocol dat die persoon het bevoegdheidsbeding «uitdrukkelijk en in het bijzonder heeft aanvaard» (voor een toepassing zie Gent, 17 maart 1988, *T.G.R.*, 1988, 60).

Een toepassing van het Berghoefer-dictum komt voor in het arrest van het Hof van Justitie van 11 november 1986 in zake Iveco Fiat SpA t. Van Hool N.V. (zaak 313/85, *Jur.*, 1986, 3337, *R.W.*, 1986-87, 1769). Daar rees de vraag naar de voortdurende geldigheid van een forumkeuze na het verstrijken van de schriftelijke overeenkomst waarin zij was opgenomen, dit terwijl de overeenkomst bepaalde dat zij alleen schriftelijk kon worden verlengd, de schriftelijke verlenging van de overeenkomst nooit had plaatsgehad, en niettemin de verstrekte schriftelijke overeenkomst verder tot juridische grondslag was blijven dienen voor de voortgezette contractuele relaties tussen partijen.

Op de prejudiciële vraag die betreffende dit probleem door het Belgische Hof van Cassatie aan het Hof van Justitie werd voorgelegd, antwoordde dit Hof dat de forumclausule in de vermelde omstandigheden aan de vormvereisten van art. 17 EEX blijft voldoen, indien volgens het toepasselijk recht de partijen de oorspronkelijke overeenkomst geldig konden verlengen zonder de schriftelijke vorm in acht te nemen, of, zo dit volgens het toepasselijke recht niet mogelijk was, één der partijen de clausule of het geheel van stilzwijgend overgenomen bepalingen waarvan zij deel uitmaakt, schriftelijk heeft bevestigd, zonder dat de andere partij, die deze bevestiging heeft ontvangen, zich daartegen heeft verzet. Deze tweede mogelijkheid om tot de voortdurende geldigheid van de forumkeuze te besluiten komt neer op de Berghoefer-oplossing. De eerste mogelijkheid hangt af van «het toepasselijk recht», waarbij de vraag openblijft of dit alleen het recht is aangewezen door de verwijzingsregel van het aangeduide forum (het *forum prorogatum*) ofwel dit eveneens het recht kan zijn aangewezen door de verwijzingsregel van ieder ander uitgesloten forum (de *fora derogata*) waarvoor de verweerder zich op de forumclausule beroept. Wellicht is alleen deze laatste stelling in de praktijk werkzaam.

In het concrete geval vernietigde het Hof van Cassatie op 20 februari 1987 het arrest van het hof van beroep dat de forumclausule ten voordele van de rechtbanken te Turijn als onwerkzaam bestempeld had omdat dit arrest als antwoord op de conclusie van Iveco Fiat SpA waarin deze partij zich op een beweerde schriftelijke bevestiging beriep, de mogelijkheid van zulk een bevestiging impliciet uitsloot «voor het geval dat één van de partijen de clausule of het geheel van stilzwijgend overgenomen bepalingen waarvan zij deel uitmaakt, schriftelijk heeft bevestigd, zonder dat de andere partij, die deze bevestiging heeft ontvangen, zich daartegen heeft verzet» (*R.W.*, 1986-87, 2785). Zodoende had het hof van beroep art. 17 EEX geschonden, zoals dit artikel geïnterpreteerd werd door het Hof van Justitie in zijn arrest van 11 november 1986. Na terugwijzing door het Hof van Cassatie moet een ander hof van beroep onderzoeken of een schriftelijke bevestiging van de vroegere contractuele bepalingen in de omstandigheden gesteld door het Hof van Justitie, feitelijk heeft plaatsgevonden (vgl. in dit verband Kh. Brussel, 12 december 1985, *T.B.H.*, 1987, 381).

Tot slot dient hier te worden gewezen op het vonnis van de Rechtbank van Koophandel te Kortrijk van 26 november

1985 (*T.B.H.*, 1986, 717) waarin werd beslist dat er geen geldig bevoegdheidsbeding in de zin van art. 17 EEX bestaat indien dit beding voorkomt in de algemene voorwaarden van de overeenkomst zonder dat in de eigenlijke overeenkomst naar deze voorwaarden is verwezen (vgl. *Kh. Brussel*, 23 januari 1986, *T.B.H.*, 1988, 779; vgl. in dezelfde zin, *Kh. Luik*, 12 februari 1987, *Jur. Liège, Mons et Bruxelles*, 1987, 932, met noot *Pire, D.*; *Kh. Gent*, 10 maart 1989, *T.G.R.*, 1989, 63). Het gaat hier om een correcte toepassing van het arrest *Salotti* van het Hof van Justitie van 14 december 1976 (*Jur.*, 1976, 1831). Belangwekkend is dat er bovendien geen duidelijke wilsovereenstemming tussen partijen kan hebben bestaan, aangezien een van de partijen de taal waarin de algemene voorwaarden waren opgesteld, klaarblijkelijk niet verstond. Ofschoon het Hof van Justitie in het arrest *Elefant* *Schuh* van 24 juni 1981 (zaak 150/80, *Jur.*, 1981, 1671) geoordeeld heeft dat de wetgeving van een verdragsluitende Staat de geldigheid van een bevoegdheidsbeding niet in de weg kan staan op de enkele grond dat de gebezigde taal een andere is dan die welke door die wetgeving wordt voorgeschreven, blijft het mogelijk voor de nationale rechter om krachtens het op de overeenkomst toepasselijke recht vast te stellen dat er bij gebrek aan taalkennis van een van de partijen geen toestemming is geweest (zie art. 8 van het Verdrag van Rome van 19 juni 1980, *W.* 14 juli 1987, *B.S.*, 9 oktober 1987). Dit oordeel is steeds nodig naast de vervulling van de vormvereisten opgelegd in art. 17 EEX.

43. *De forumkeuze die «slechts is gemaakt ten behoeve van een der partijen»* (art. 17, lid 3, EEX). In het arrest *Anterist t. Crédit Lyonnais* van 24 juni 1986 heeft het Hof van Justitie voor het eerst uitspraak gedaan over de draagwijdte van art. 17, lid 3, EEX (zaak 22/85, *Jur.*, 1986, 1951).

Anterist had zich verbonden tegenover het *Crédit Lyonnais* als borg voor een geldschuld. Daartoe ondertekende hij een door het *Crédit Lyonnais* aangeboden standaardcontract, dat voorzag in de bevoegdheid van de rechtbank van de vestiging van het *Crédit Lyonnais* (agentschap Forbach), waarmee *Anterist* handelde, wat betekende de rechtbank te *Sarreguemini* (Frankrijk), voor de beslechting van alle geschillen voortvloeiend uit de overeenkomst. Toen *Anterist* zijn verplichtingen als borg niet nakwam, dagvaardde het *Crédit Lyonnais* hem voor de Duitse rechter van zijn woonplaats. *Anterist* wierp op dat alleen de rechtbank te *Sarreguemini* bevoegd was ingevolge het bevoegdheidsbeding dat in overeenstemming met art. 17 EEX in het borgcontract werd opgenomen. Het *Crédit Lyonnais* repliceerde daarop dat het ondanks het bevoegdheidsbeding toch het recht behield om de verweerder voor de rechtbank van zijn woonplaats te dagvaarden (art. 2 EEX), aangezien het beding slechts was gemaakt te zijnen behoeve (art. 17, lid 3, EEX). Dit zou gebleken zijn uit het enkele feit dat de rechter van de vestiging van het optredende *Crédit Lyonnais* agentschap door het beding als bevoegd werd aangewezen.

In zijn prejudicieel arrest, gewezen op verzoek van het Duitse Bundesgerichtshof, verwierp het Hof van Justitie de stelling van het *Crédit Lyonnais*. Het verklaarde voor recht dat een overeenkomst tot aanwijzing van een bevoegde rechter niet mag worden geacht slechts ten behoeve van één der partijen te zijn gemaakt in de zin van art. 17, lid 3, EEX, «wanneer enkel vaststaat dat de partijen een gerecht of de gerechten van de verdragsluitende Staat op welks grondge-

bied die partij woonplaats heeft, als bevoegd hebben aangewezen».

Om tot dit resultaat te komen ging het Hof uit van «het beginsel van de partijautonomie», waarvan art. 17, lid 1, EEX «een bevestiging vormt». Derhalve moest art. 17, lid 3, EEX worden uitgelegd op een wijze die de gemeenschappelijke wil van partijen bij het sluiten van de overeenkomst eerbiedigt. Van hieruit overwoog het Hof als volgt: «Van de gemeenschappelijke wil om één der partijen te bevoordelen, moet dus duidelijk blijken hetzij uit de letter van het beding, hetzij uit het geheel van de aan de overeenkomst te ontlelen aanwijzingen dan wel uit de omstandigheden waarin de overeenkomst is gesloten» (rechtsoverweging 14). Voor het Hof zijn «bedingen die uitdrukkelijk de partij aanwijzen te wier behoefte zij zijn gemaakt, alsook bedingen die weliswaar bepalen, voor welke gerechten elk van partijen de andere moet oproepen, doch die aan één van hen een ruimere keuzemogelijkheid ter zake bieden, (...) te beschouwen als bedingen uit de letter waarvan blijkt, dat zij in het uitsluitende voordeel van één der partijen zijn gemaakt» (rechtsoverweging 15).

Het Hof preciseerde niet verder welke de omstandigheden van sluiting van de overeenkomst kunnen zijn waaruit de gemeenschappelijke wil van partijen om slechts één van hen te bevoordelen, zou kunnen blijken. Wel gaf het aan dat de keuze van de rechter van de woonplaats van één van de partijen, «gelet op de vele beweegredenen die tot het maken van een dergelijk beding kunnen hebben geleid, op zichzelf onvoldoende (is) om de conclusie te wettigen dat de gemeenschappelijke wil heeft bestaan, die partij te bevoordelen» (rechtsoverweging 16).

44. *De forumkeuze en het cognossement*. In het bekende arrest *Tilly Russ* van 19 juni 1984 (zaak 71/83, *Jur.*, 1984, 2417) verklaarde het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen voor recht: «In de betrekkingen tussen de vervoerder en de derde-houder is aan de voorwaarden van art. 17 EEX voldaan, indien het bevoegdheidsbeding als geldig is erkend in de betrekkingen tussen de inlander en de vervoerder en de derde-houder bij de verkrijging van het cognossement volgens het toepasselijke nationale recht de inlander in diens rechten en verplichtingen is opgevolgd» (nr. 2 van het dictum).

Ofschoon het Hof dit niet preciseert, wordt «het toepasselijke nationale recht» aangewezen door de verwijzingsregel van de geadieerde rechter, of het nu gaat om de rechter die in het bevoegdheidsbeding is aangewezen (het *forum prorogatum*), dan wel om de rechter bij wie een partij met miskenning van het bevoegdheidsbeding steunend op een andere grond van internationale bevoegdheid — zoals de woonplaats van de verweerder — de zaak aanhangig heeft gemaakt (het *forum derogatum*). Indien de verweerder zich beroept op de onbevoegdheid van deze laatste rechter, dan moet deze krachtens zijn verwijzingsregel het op het cognossement toepasselijke nationale recht opsporen en vervolgens nagaan of op grond van dit recht de derde-houder de inlander in diens rechten en verplichtingen is opgevolgd. Voor zover dit het geval is, wordt het bevoegdheidsbeding aan de derde-houder tegenwerpbaar zodat het *forum derogatum* zich onbevoegd moet verklaren. Daarna bestaat natuurlijk het risico dat het *forum prorogatum* volgens zijn verwijzingsregel aanbeldt bij een toepasselijk nationaal recht op grond waarvan de derde-houder de inlander in diens rechten en ver-

plichtingen *niet* is opgevolgd. Dit kan op het eerste gezicht tot een vacuüm in de internationale bevoegdheid leiden, tenzij nog een ander *forum derogatum* bestaat waarin het verwijzingsrecht tot dezelfde oplossing leidt als in het *forum prorogatum*.

Het enige alternatief om dit risico van een vacuüm uit te sluiten lijkt dat elk *forum derogatum*, indien het geadieerd wordt, de relevante verwijzingsregel van het *forum prorogatum* toepast en vervolgens zijn bevoegdheid laat afhangen van de werking van het toepasselijk nationaal recht aangewezen door die verwijzingsregel. Deze methode verzekert de internationale beslissingsharmonie binnen het EEX-gebied op het stuk van de bevoegdheid, maar zij doet afbreuk aan het fundamentele beginsel uit het internationaal privaatrecht dat elk *forum* krachtens de *eigen* verwijzingsregels het toepasselijke nationale recht aanwijst.

Het is niet meteen duidelijk of het Hof de bedoeling heeft gehad van dit beginsel af te wijken om aldus de coherentie van de bevoegdheidsregeling vervat in art. 17 EEX veilig te stellen in de betrekkingen tussen de vervoerder en de derdehouder van het cognossement.

Met het Tessili-arrest in het achterhoofd (zaak 12/76, arrest van 6 oktober 1976, *Jur.*, 1976, 1473) is men eerder geneigd hierop negatief te reageren, ofschoon meteen moet worden toegegeven dat het ontbreken van een *forum solutionis* in de zin van art. 5, 1°, EEX vanwege de werking van de onderscheiden verwijzingsregels in elke van de beweerde *fora solutionis* nog steeds de mogelijkheid van een beroep op art. 2 EEX openlaat. Dit is uiteraard niet zo wanneer — wellicht zeer zelden — een *forum derogatum* een bevoegdheidsbeding als geldig erkent in de zin van art. 17 EEX, terwijl het *forum prorogatum* tot het omgekeerde besluit komt (voor het belang van het nationale recht bij het functioneren van art. 17 EEX zie algemeen Van Houtte, H., «Het recht van toepassing op het bevoegdheidsbeding», *T.B.H.*, 1989, 565-567, vooral nr. 4).

In het Belgische recht staat inmiddels vast dat ingevolge art. 91 Zeevaartwet de rechten en verplichtingen van de derdehouder tegenover de vervoerder zelfstandig in het cognossement worden geregeld, zodat niet kan worden gezegd dat de derdehouder bij de verkrijging van het cognossement de inlader in diens rechten en verplichtingen is opgevolgd (Cass., 18 september 1987, *T.B.H.*, 1988, 376, met noot J.L., dat op dit punt het arrest vernietigt van Gent, 24 juni 1985, *T.B.H.*, 1986, 444, met noot J.L.; zie ook in dezelfde zin als het cassatiearrest Kh. Gent, 21 februari 1984, *T.G.R.*, 1985, 75; Kh. Gent, 7 januari 1986, *T.G.R.*, 1986, 39; Antwerpen, 16 april 1986, *T.B.H.*, 1988, 859, met noot Libouton, J.).

Opmerkenswaard is dat, in de casus die leidde tot de arresten van het Hof van Beroep te Gent van 24 juni 1985 en het Hof van Cassatie van 18 september 1987, de Belgische rechtscolleges als *forum derogatum* oordeelden over de werking van een bevoegdheidsbeding in de zin van art. 17 EEX in de betrekkingen tussen de vervoerder (kennelijk gevestigd in Hamburg, B.R.D.) en de derdehouder (een Belgische onderneming). Het *forum prorogatum* was Hamburg, B.R.D.

Volkomen in overeenstemming met de hiervoor vermelde interpretatie van het Tilly Russ-dictum gaat de Belgische rechter als *forum derogatum* volgens *eigen* inzicht het toepasselijke nationale recht aanwijzen. Aldus komt hij — terecht — uit bij art. 91 Zeevaartwet, een «règle d'application

immédiate» waarvan *in casu* het toepasselijkheids criterium vervuld is (het schip legde aan in een Belgische haven). Het toepasselijke nationale recht, art. 91 Zeevaartwet, wordt vervolgens geïnterpreteerd op zodanige wijze «dat de derdehouder bij de verkrijging van het cognossement volgens (dit) recht de inlader in diens rechten en verplichtingen *niet* is opgevolgd». Daarmee schakelt de Belgische rechter als *forum derogatum* de werking van art. 17 EEX in het concrete geval uit en dit terwijl hij binnen de beoordelingsmarge blijft die het Tilly Russ-arrest hem gelaten had.

Dit betekent echter nog niet dat het EEX in zijn geheel uitgeschakeld is. Indien de vervoerder als verweerder zijn woonplaats binnen de EEX-landen heeft, moet hij door de derdehouder voor de gerechten van het land van zijn woonplaats worden gedaagd (art. 2 EEX), tenzij een bijzondere bevoegdheidsgrond kan worden geput uit art. 5 EEX (bv. krachtens art. 5, 1°, EEX kan het op de vervoersovereenkomst toepasselijke recht een *forum solutionis*-bevoegdheid vestigen op de plaats van vertrek of van aankomst van de goederen wanneer de vervoerder daar zijn verbintenis tot aflevering uitvoert; vgl. Kh. Antwerpen, 30 juni 1987, *Rechtspr. Antw.*, 1988, 57 — een vordering tot schadevergoeding beoogt dan de afdwinging van de «vervangende verbintenis» van de vervoerder, of eventueel krachtens art. 5, 3°, EEX kan die plaats als *forum loci delicti commissi* fungeren voor zover tussen vervoerder en derdehouder inderdaad geen enkele contractuele band onderkend wordt).

Hoe dan ook blijft dit probleem gesteld. Het Hof van Cassatie moest er zich in zijn arrest van 18 september 1987 niet over uitspreken omdat dit alleen de censuur betrof van een lagere beslissing omtrent de werking van art. 17 EEX. Dit rechtvaardigt niet om uit de afwezigheid van de werking van art. 17 EEX zonder meer de toepasselijkheid van de interne regels en opvattingen betreffende de internationale bevoegdheid van de Belgische rechter af te leiden.

Op dit gebied blijft helaas veel verwarring bestaan, zoals moge blijken uit het arrest van 15 juni 1988 van het Hof van Cassatie, door H. van Houtte met reden «een curieus arrest» genoemd (*T.B.H.*, 1989, 586, en de commentaar, geciteerd, *ibidem*, 565-567).

45. *Het effect van art. 18 EEX op de forumkeuze.* Krachtens art. 18 EEX is de rechter van de verdragsluitende Staat, voor wie de verweerder verschijnt, bevoegd, behalve indien de verschijning uitsluitend ten doel heeft de bevoegdheid te betwisten. In het arrest Elefanten Schuh van 24 juni 1981 (zaak 150/80, *Jur.*, 1981, 1671) besliste het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen dat deze bepaling ook toepassing vindt wanneer de partijen bij de overeenkomst een bevoegde rechter hebben aangewezen in de zin van art. 17 EEX. Dit betekent dat de verweerder die ten gronde verweer voert zonder zich ertegen verzet te hebben dat de eiser de zaak voor een andere dan de contractueel aangewezen rechter heeft gebracht, zijn recht verliest zich later hierop te beroepen.

Dit beginsel kreeg een bijzondere uitdrukking in het arrest Spitzley t. Sommer van 7 maart 1985 (zaak 48/84, *Jur.*, 1985, 794). In dit geval had Sommer, verkoper van vilten stoffen, Spitzley, koper, gedaagd voor de rechtbank van zijn woonplaats (art. 2 EEX) tot betaling van geleverde koopwaar. Spitzley beriep zich op schuldvergelijking met provisie die Sommer aan hem nog verschuldigd zou zijn op grond van een in 1976 gesloten handelsvertegenwoordigingsover-

eenkomst en stelde met dit doel een tegeneis in. De handelsverteenwoordigingsovereenkomst bevatte een geldige forumkeuze ten voordele van de Franse rechter van de woonplaats van Sommer zodat deze krachtens art. 17 EEX alleen bevoegd was om van de inhoud van de tegeneis kennis te nemen. Sommer voerde echter verweer ten gronde voor de Duitse rechter. In hoger beroep betwistte Sommer voor het eerst de bevoegdheid van de Duitse rechter op grond van art. 17 EEX. Aldus rees de vraag of, in het licht van art. 18 EEX, Sommer zich nog op de onbevoegdheid van de Duitse rechter kon beroepen. Het antwoord luidde negatief. Voor het Hof van Justitie bevindt een eiser die tegen een tegeneis van de verweerder – ten aanzien waarvan de geadieerde rechter niet bevoegd is krachtens art. 17 EEX – verweer ten gronde voert zonder de bevoegdheid van de rechter te betwisten, zich in een positie die overeenkomt met de – uitdrukkelijk in art. 18 geregelde – positie van een verweerder die voor de door de eiser geadieerde rechter verschijnt zonder de bevoegdheid te betwisten. Is deze gelijkwaardigheid eenmaal gesteld, dan moest het Elefanten Schuh-beginsel leiden tot het verlies van het recht voor Sommer om zich in hoger beroep nog te beroepen op de forumkeuze na in eerste aanleg verweer ten gronde te hebben gevoerd tegen de tegeneis.

De vraag of de verweerder die de bevoegdheid van de geadieerde rechter betwist, maar tegelijk voor diezelfde rechter een tegeneis instelt, de werking van art. 18, eerste zin, EEX kan vermijden stond aan de orde in een vonnis van 28 januari 1986 van de Rechtbank van Koophandel te Antwerpen (*T.B.H.*, 1987, 125, met noot Watté, N.). Dit rechtscollege besliste dat het, gezien zijn bevoegdheid om kennis te nemen van de tegeneis, krachtens art. 18 EEX ook bevoegd was om – ondanks het verzet van de verweerder – kennis te nemen van de hoofdeis. Deze beslissing lijkt voor kritiek vatbaar omdat de tegeneis slechts subsidiair wordt ingesteld, d.i. voor het geval dat de objectie van de verweerder tegen de bevoegdheid van de door de eiser voor de hoofdeis geadieerde rechter mislukt. In die zin moet de tegeneis als een vorm van verweer worden gezien, zodat het arrest Rohr Ossberger van het Hof van Justitie van 22 oktober 1981 (*Jur.*, 1981, 2431) naar analogie moet worden opgevolgd: art. 18, eerste zin, EEX kan aan de verweerder niet worden tegengeworpen indien hij voor de geadieerde rechter verschijnt om diens bevoegdheid te betwisten en tegelijk, subsidiair, verweer ten gronde voert.

46. *De litispentie in de zin van art. 21 EEX.* In een geval waarin de ene partij in de Bondsrepubliek Duitsland een vordering had ingesteld tot nakoming van een internationale verkoopovereenkomst, terwijl kort daarop de andere partij in Italië de nietigverklaring of ontbinding van diezelfde overeenkomst vorderde, heeft het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen geoordeeld dat art. 21 EEX toepassing moest vinden (zaak 144/86, Gubisch t. Palumbo, arrest van 8 december 1987, *Jur.*, 1987, *T.B.H.*, 1989, 354, met noot Ekelmans, M.).

Daartoe overwoog het Hof dat het begrip «aanhangigheid» (litispentie) in de zin van art. 21 autonoom moet worden opgevat, d.w.z. zonder verwijzing naar het interne recht van een van de betrokken Lid-Staten. Zo maakte het Hof de weg vrij voor een authentiek communautaire inhoud van het begrip «aanhangigheid», waarbij het de drie voorwaarden gesteld in art. 21 zou invullen op een wijze die de coherentie van deze bepaling met art. 27, lid 3, EEX verze-

kert. Dit voorschrift bepaalt namelijk dat vonnissen afkomstig uit een EEX-Staat in een andere EEX-Staat niet worden erkend «indien de beslissing onverenigbaar is met een tussen dezelfde partijen in de aangezochte Staat gegeven beslissing».

De identiteit van «partijen», «onderwerp» (voorwerp) en «oorzaak», vereist in art. 21 EEX, werd in deze optiek gepreciseerd.

Voor het Hof was er zonder meer identiteit van de partijen. Het feit dat de eiser in de Bondsrepubliek Duitsland verweerder was in Italië en omgekeerd kon hieraan blijkbaar niets veranderen (zie in die zin Ekelmans, M., o.c., *T.B.H.*, 1989, 359, nr. 2 en voetnoot 6).

Wat het voorwerp en de oorzaak van beide vorderingen betreft, heeft het Hof een voldoende hoge graad van abstractie in acht genomen, zodat effectief een zelfde voorwerp en een zelfde oorzaak konden worden vastgesteld, ook al erkende het Hof dat de vorderingen formeel niet identiek waren.

Als oorzaak van de vorderingen werd eenvoudig de contractuele relatie tussen partijen aangeduid. Deze was uiteraard dezelfde voor elk van de twee vorderingen. Het begrip «oorzaak» in die zin opgevat heeft natuurlijk niets meer te maken met de rechtsgrond van de vordering (vgl. Cass., 4 mei 1972, *R.C.J.B.*, 1973, 233, met noot Rigaux, F.).

I.v.m. het voorwerp van de vorderingen keek het Hof niet naar de concrete eis die in ieder van de gevallen aan de rechter was voorgelegd, maar naar de beslissende rechtsvraag die in beide procedures aan de orde stond, namelijk de vraag naar de bindende kracht van de overeenkomst. Op dit punt waren vonnissen met tegenstrijdige inhoud in de Bondsrepubliek Duitsland en Italië niet uit te sluiten. Aangezien het Hof de algemene erkenning van vonnissen gewezen in het EEX-gebied wil bereiken telkens als dit enigszins mogelijk is, voelde het zich gerechtigd om de begrippen die de werking van art. 21 EEX conditioneren ruimer op te vatten dan dit traditioneel gebeurt (vgl. de andersluidende conclusie van de advocaat-generaal G.F. Mancini), zodat art. 27, lid 3, EEX in geen geval een hinderpaal zou vormen voor de erkenning.

B. Toepasselijk recht

47. *Het recht toepasselijk op de vorm van de overeenkomst.* Het arrest van het Hof van Cassatie van 24 september 1987 (*R.W.*, 1987-88, 813, *Ann. Fac. Dr. Liège*, 1988, 25, met noot Vander Elst, R.) anticipeert – naar gemeenrechtelijk Belgisch verwijzingsrecht – op correcte wijze op de oplossing die sinds 1 januari 1988 voortvloeit uit de wet van 14 juli 1987 betreffende het recht dat van toepassing is op verbintenissen uit overeenkomst (*B.S.*, 9 oktober 1987), waar het oordeelt «dat de rechter, indien niet uitdrukkelijk is bedongen wat de wil van de partijen is, in geval van een wetsconflict, in de gegevens van de zaak mag nagaan aan welke wetten de partijen hun contractuele verbintenissen hebben willen onderwerpen» (vgl. art. 3, 1, van de wet van 14 juli 1987) en verder de overweging van de lagere rechter goedkeurt «dat de aanwijzingen in verband met de keuze van de wet die van toepassing is op de inhoud, ook gelden voor de keuze van de wet die van toepassing is op de vorm» (vgl. art. 9, 1 en 2, van de wet van 14 juli 1987). Het gaat hier om de bekende alternatieve aanknopingsregeling gelezen in het beginsel *locus regit actum* (zie Van Hecke,

G./Lenaerts, K., *Internationaal privaatrecht*, Brussel, Story, 1989, 2e gewijzigde druk, 189, nrs. 381-382).

48. *Het recht toepasselijk op de borgstellingsovereenkomst*. De overeenkomst van borgstelling volgt niet noodzakelijk het recht dat van toepassing is op de gewaarborgde verbintenis (zie de referenties aangehaald door Vander Elst, R., o.c., *Ann. Fac. Dr. Liège*, 1988, 29, nr. 3). Geen enkel probleem rijst wanneer partijen expliciet of impliciet een duidelijke rechtskeuze hebben uitgevoerd voor de overeenkomst van borgstelling en voor de hoofdovereenkomst. Het kan dan gaan om een zelfde of een verschillend recht (voor een geval waarin hetzelfde recht op deze grond van toepassing was, zie Cass., 24 september 1987, geciteerd in het vorige nummer).

Bij gebrek aan rechtskeuze voor de borgstellingsovereenkomst in de zin van art. 3 van de wet van 14 juli 1987 moet thans de subsidiaire aanknopingsregeling vervat in art. 4 van die wet worden opgevolgd. Dit betekent dat het recht van het land waarmee de borgstellingsovereenkomst het nauwst is verbonden, toepassing vindt (art. 4, 1, W. 14 juli 1987). In het tweede lid van art. 4 wordt verder vermoed dat dit het recht is van het land «waar de partij die de kenmerkende prestatie moet verrichten op het tijdstip van het sluiten van de overeenkomst haar gewone verblijfplaats heeft». *In casu* kan de partij die bedoeld wordt enkel de borg zijn. De resulterende aanknopingsregeling zal vaak leiden tot een ander recht dan dat toepasselijk op de gewaarborgde verbintenis, wat op zichzelf die aanknopingsregeling niet aan kritiek blootstelt.

Wel is er het vijfde lid van art. 4, waarin het vermoeden van het tweede lid buiten werking wordt gesteld «wanneer uit het geheel der omstandigheden blijkt dat de overeenkomst nauwer is verbonden met een ander land». Op deze grond lijkt het mogelijk de borgstellingsovereenkomst bij gebrek aan rechtskeuze te onderwerpen aan het recht dat de hoofdovereenkomst beheerst, voor zover tussen beide overeenkomsten een dermate enge band bestaat dat het toepassen van één enkel recht de enig redelijke oplossing voor het wetsconflict biedt. Op die gronden kan dan worden geargumentéerd dat de borgstellingsovereenkomst nauwer is verbonden met het land waarvan het recht de hoofdovereenkomst beheerst, dan met het land van de gewone verblijfplaats van de borg ten tijde van het sluiten van de borgstellingsovereenkomst (vgl., in die zin maar vóór de inwerkingtreding van de wet van 14 juli 1987, Kh. Luik, 6 februari 1986, *T.B.H.*, 1987, 130; Kh. Luik, 28 april 1986, *T.B.H.*, 1987, 139, met noot Barnich, L.; Kh. Antwerpen, 16 mei 1986, *R.W.*, 1986-87, 958, met noot Erauw, J.).

49. *Het bewijs van de contractuele verbintenis*. De Rechtbank van Eerste Aanleg te Luik heeft in een vonnis van 30 november 1988 correct geoordeeld dat de toelaatbare bewijsmiddelen met het oog op de vaststelling van de precieze inhoud van een mondeling mandaat gegeven door Saoedi-Arabishe schenkers ter gelegenheid van een geldcollectie in Saoedi-Arabië ten behoeve van de noden van moskeebouw in België, volgen uit het recht dat de overeenkomst over de grond beheerst, *in casu* het Saoedi-Arabishe recht. Aldus werd een bewijsvoering door alle middelen rechtens mogelijk, zonder dat de Belgische internationaalprivaatrechtelijke openbare orde zich hiertegen in enig opzicht verzette (*J.T.*, 1989, 78).

De oplossing stemt overeen met de aanknopingsregeling van art. 14, 2, van de wet van 14 juli 1987, die in het voor-

liggende geval als uitgangspunt van de rechterlijke redenering moest dienen. Dit laatste is weliswaar niet expliciet geschied, maar inhoudelijk komt het vonnis tot hetzelfde resultaat.

50. *De wet van 14 juli 1987*. Voor enkele recente commentaren verschenen naar aanleiding van de inwerkingtreding op 1 januari 1988 van de materiële inhoud van het Verdrag van Rome van 19 juni 1980 inzake het recht dat van toepassing is op verbintenissen uit overeenkomst, als interne Belgische wet van 14 juli 1987 (*B.S.*, 9 oktober 1987), zie De Valkeneer, R., «La Convention de Rome du 19 juin 1980 sur la loi applicable aux obligations contractuelles», *Rev. Not. B.*, 1987, 626; Fallon, M., «Le nouvel agencement des règles de conflit de lois en matière de contrats», *J.T.*, 1988, 469; Watté, N., «Le nouveau droit international privé des contrats. La loi du 14 juillet 1987», *T.B.B.R.*, 1989, 301; vgl. Rigaux, F., «Examen de quelques questions laissées ouvertes par la Convention de Rome sur la loi applicable aux obligations contractuelles», *Cah. Dr. Eur.*, 1988, 306.

Kort vóór de inwerkingtreding van de wet van 14 juli 1987 heeft het Hof van Beroep te Antwerpen in een arrest van 6 mei 1987 het recht toepasselijk op de vraag of een betwiste overeenkomst bestaat, en op eventuele wilsgebreken van een van de partijen, aangewezen krachtens de verwijzingsregeling die uit de wet van 14 juli 1987 voortvloeit (art. 8 van deze wet). De aanknopingsregeling zelf volgde uit art. 4 van de wet omdat geen expliciete noch impliciete rechtskeuze had plaatsgevonden (*T.B.B.R.*, 1989, 53, met noot Prioux, R.; vgl. vorige *Kroniek, R.W.*, 1986-87, 1949, nr. 70, tweede alinea).

XVII. Arbeidsovereenkomsten

A. Bevoegdheid

51. *Het «forum solutionis» (art. 5, 1°, EEX) bepaald door de karakteristieke verbintenis van de arbeidsovereenkomst*. In de reeds besproken arresten Ivenel en Shenavai (vermeld *supra*, nr. 39, a) heeft het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen voor arbeidsovereenkomsten een bijzonder regime ingesteld op het stuk van de plaatsbepalende verbintenis: deze is niet de litigieuze verbintenis die in het geschil concreet aan de verweerder wordt tegengeworpen, zoals dit algemeen het geval is (De Bloos-beginsel), maar de karakteristieke verbintenis van de overeenkomst, d.i. de verbintenis om arbeid te verrichten, zodat de plaats van uitvoering van die verbintenis samenvalt met de plaats van het verrichten van de arbeid. Deze plaatsbepaling zou krachtens art. 5, 1°, EEX de internationale bevoegdheid vestigen van de gerechten van het land van de arbeid voor alle geschillen die de werknemer aanhangig maakt tegen de werkgever of omgekeerd (vgl. Schamp, J., «Het Europees bevoegdheidsrecht inzake overeenkomsten», *R.W.*, 1988-89, 897 e.v., 900-901, nrs. 10-12).

In een prejudiciële zaak beslist op 15 februari 1989 werd het Hof geconfronteerd met enige toepassingsproblemen verbonden aan die jurisprudentie (zaak 32/88, *Six Constructions Ltd. t. Humbert*, *Jur.*, 1989, nog niet gepubliceerd, *R.C.D.I.P.*, 1989, 555, met noot Rodière, P.).

Humbert, wonend in Frankrijk, werkte in verschillende Arabische landen voor Six Constructions Ltd., gevestigd in België. Na de verbreking van de arbeidsovereenkomst door

de werkgever stelde Humbert voor de Franse rechter van zijn woonplaats een vordering in tot betaling van een aantal vergoedingen. Hij steunde daarbij zowel voor de internationale bevoegdheid van de rechter als voor het toepasselijke recht op Frans arbeidsrecht. De verweerder verzette zich echter tegen de bevoegdheid van de Franse rechter, omdat hij het EEX van toepassing achtte en Frankrijk niet als *forum solutionis* in de zin van art. 5, 1°, EEX kon worden aangemerkt, nu geen enkele arbeid in dit land verricht werd.

De zaak bereikte het Franse Cour de cassation, dat wilde weten van het Hof van Justitie hoe het criterium van de karakteristieke verbintenis bij arbeidsovereenkomsten moet worden toegepast, wanneer de werknemer al zijn werkzaamheden buiten het grondgebied van de Gemeenschap verricht. De vraag luidde meer bepaald of in een dergelijk geval de karakteristieke verbintenis wordt uitgevoerd in de vestiging die de werknemer in dienst heeft genomen (*in casu* in België), of dat de bevoegde rechter moet worden aangewezen overeenkomstig art. 2 EEX (bij gebrek aan werkzaam *forum solutionis* in de zin van art. 5, 1°, EEX).

De Duitse, Britse en Franse regeringen dienden opmerkingen in bij het Hof. Zij betoogden dat, wanneer de werknemer zijn arbeid niet doorgaans in een zelfde land verricht, als *forum solutionis* in de zin van art. 5, 1°, EEX, ten aanzien van alle geschillen uit de arbeidsovereenkomst de plaats van de vestiging van de werkgever moet worden beschouwd. Zij verwezen daarbij naar de verwijzingsregeling vervat in art. 6 van het Verdrag van Rome van 19 juni 1980 inzake het recht dat van toepassing is op verbintenissen uit overeenkomst (*Pb.*, 1980, L 266/1), waarin de arbeidsovereenkomst, bij gebrek aan rechtskeuze, onderworpen wordt aan «het recht van het land waar zich de vestiging bevindt die de werknemer in dienst heeft genomen, wanneer deze niet in een zelfde land gewoonlijk zijn arbeid verricht...» (§ 2, b).

Ofschoon aldus in het communautaire verwijzingsrecht, in de voorliggende hypothese, de plaats van het verrichten van de arbeid fictief samenvalt met de vestiging van de werkgever (de «Ausstrahlungstheorie»; vgl. vorige *Kroniek*, *R. W.*, 1986-87, 1958, nr. 79), weigerde het Hof, daarbij de stelling van de Commissie van de Europese Gemeenschappen en de Italiaanse regering volgend, deze oplossing over te planten naar het internationale bevoegdheidsrecht. Indien het Hof dit wel had gedaan, zou de vestiging van de werkgever, als fictieve plaats van het verrichten van de arbeid, de plaats van uitvoering van de karakteristieke verbintenis van de arbeidsovereenkomst worden, zodat alle geschillen voortspruitend uit deze overeenkomst, aan de rechter van de vestiging van de werkgever kunnen worden voorgelegd op grond van art. 5, 1°, EEX. Zodoende ontstaat krachtens deze bepaling een *forum actoris* (een rechter bevoegd op grond van de woonplaats van de eisende werkgever), wat volgens het Hof zeker niet de bedoeling is geweest van zijn Ivenel/Shenavai-jurisprudentie.

Daarom verwierp het Hof de Gleichlauf-redenering van de Duitse, Britse en Franse regering (dit niettegenstaande de conceptuele kracht van dit soort redenering, waartoe het Hof m.b.t. een andere vraag van interpretatie van art. 5, 1°, EEX reeds zijn toevlucht zocht — zie het arrest Arcado t. Haviland van 8 maart 1988, zaak 9/87, *Jur.*, 1988, nog niet gepubliceerd, *J. T.*, 1988, 475, besproken *supra*, nr. 40). Vervolgens trok het Hof zich terug achter de concrete gegevens

van de zaak en overwoog dat de rechter, wanneer hij vaststelt dat de hem voorgelegde vorderingen zijn gebaseerd op verbintenissen voortvloeiende uit een arbeidsovereenkomst en dat de verbintenis van de werknemer om arbeid te verrichten (de karakteristieke verbintenis) is of moet worden vervuld buiten het grondgebied van de EEX-Statens, tot de conclusie moet komen dat binnen dit grondgebied, met toepassing van art. 5, 1°, EEX geen enkele rechter bevoegd is.

Blijft dan alleen de mogelijkheid over voor de werknemer om de werkgever te dagvaarden voor de rechter van diens woonplaats (art. 2 EEX).

De grote vraag blijft echter waar de uitvoering van de karakteristieke verbintenis van de arbeidsovereenkomst gesitueerd dient te worden, indien de werknemer binnen het EEX-gebied «niet in een zelfde land gewoonlijk zijn arbeid verricht». De verwerping door het Hof van de mogelijke Gleichlauf-redenering gebaseerd op het communautaire verwijzingsrecht, impliceert dan logisch dat er evenveel *fora solutionis* ontstaan in de zin van art. 5, 1°, EEX als er EEX-landen zijn waarin de werknemer in het kader van de arbeidsovereenkomst gewerkt heeft (vgl. Rodière, P., *o.c.*, *R.C.D.I.P.*, 1989, 565, nr. II *in fine*). De eiser zou dan de keuze hebben tussen deze *fora*. Het probleem is echter dat de eiser ook de werkgever kan zijn, waardoor het risico ontstaat dat de werknemer in een voor haar/hem onaantrekkelijk *forum* voor de rechter wordt gedaagd.

Hier rijst opnieuw de vraag waarom het Hof volhardt in zijn afwijking van het De Bloos-beginsel, dat de plaatsbepalende verbintenis in de zin van art. 5, 1°, EEX die is welke de eiser concreet tegenwerpt aan de verweerder, om voor arbeidsovereenkomsten — in beide richtingen — de karakteristieke verbintenis tot het verrichten van de arbeid als plaatsbepalend in aanmerking te nemen.

De vraag wordt naar de toekomst toe alsmaar belangrijker nu de nieuwe versie van art. 5, 1°, EEX (1978) op algemene wijze — d.i. met inbegrip van de arbeidsovereenkomsten — de plaatsbepalende verbintenis aanwijst als «de verbintenis, die aan de eis ten grondslag ligt». Wellicht om die reden wijst het Hof er nadrukkelijk op, in zijn arrest van 15 februari 1989, dat het, gezien de instelling van de eis door de werknemer vóór 1 november 1986 (datum waarop de nieuwe versie van het EEX van kracht geworden is in de betrekkingen tussen Frankrijk en België) de EEX-versie van 1968 dient te interpreteren. Daarmee is de vraag naar de verdere gelding van de Ivenel/Shenavai-rechtspraak m.b.t. arbeidsovereenkomsten in het licht van de nieuwe EEX-versie openlijk aan de orde.

In de vorige *Kroniek* (*R. W.*, 1986-87, 1953, nr. 76) suggereerden we reeds dat het arrest Ivenel perfect kon worden gelezen in die zin «dat de werknemer alle vorderingen tegen de werkgever aanhangig moest kunnen maken voor de rechter van het land waar de werkgever zijn hoofdverbintenis uitvoert, d.i. werk verschaffen» (voor een commentaar hierop zie Schamp, J., *o.c.*, *R. W.*, 1988-89, 901, nr. 12 en voetnoot 66). De lokalisatie van de hoofdverbintenis van de werkgever valt op die manier noodzakelijkerwijze samen met de plaats waar de werknemer de karakteristieke verbintenis van de arbeidsovereenkomst uitvoert, namelijk het verrichten van de beloofde werkzaamheden. De werknemer verliest dus niets op het stuk van het *forum solutionis* dat het arrest Ivenel beoogde te openen. Na de arresten De Bloos (1976) en Shenavai (1987) zou hij alle vorderingen die hij tegen de werk-

gever aanhangig wil maken, voor dit *forum solutionis* kunnen brengen. Immers, alle pecuniaire vorderingen zijn ofwel vervangend voor de verbintenis van de werkgever om in het *forum solutionis* arbeid te verschaffen (indien niet de nakoming van die verbintenis *in natura* wordt gevorderd; vgl. het arrest De Bloos), ofwel bijkomend tot de hoofdbintenis van de werkgever zodat ze voor het *forum solutionis* van deze laatste kunnen worden gebracht (arrest Shenavai, zie *supra*, nr. 39, b).

De werknemer – om wiens bescherming het volgens het Hof van Justitie uiteindelijk draait – zou aldus exact dezelfde mogelijkheden hebben indien het hiervoor vermelde De Bloos-beginsel, waar volgens de litigieuze verbintenis van de werkgever plaatsbepalend is, was blijven gelden. De leer van de karakteristieke verbintenis voegt hieraan niets toe... integendeel! Nu kan ook de werkgever zich beroepen op de plaats van de uitvoering van de karakteristieke verbintenis om de werknemer te dagen, met het bekende gevolg dat de werknemer voor een andere rechter dan die van zijn woonplaats moet verschijnen als de werkgever het zo wil.

Dit was echt niet nodig als prijs om de werknemer een gunstig *forum solutionis* te bezorgen tegen de werkgever op grond van art. 5, 1°, EEX (vgl. Born, H., o.c., *J.T.*, 1987, 366, nr. 7).

Indien het Hof de hier geschetste redenering gevolgd had (d.i. de litigieuze verbintenis blijft plaatsbepalend ook voor arbeidsovereenkomsten en de uitvoering van de bijkomende verbintenissen van de werkgever wordt gelokaliseerd op de plaats van uitvoering van zijn hoofdbintenis), dan zou niets de *Gleichlauf* vanuit art. 6 van het Verdrag van Rome van 19 juni 1980 in de weg hebben gestaan ten einde het *forum solutionis* te bepalen indien de werknemer «niet in een zelfde land gewoonlijk zijn arbeid verricht». Dit *forum* zou uiteraard samenvallen met de woonplaats van de verweerder (art. 2 EEX) en in die zin aan betekenis verliezen, maar het zou nooit tot een *forum actoris* kunnen leiden, noch – vooral – tot een recht voor de werkgever om zijn werknemer te dagvaarden in het ene of andere EEX-land waar een stuk(je) van de arbeid werd verricht, terwijl dit land voor de werknemer mogelijks een *forum non conveniens* is. De werkgever zou inderdaad steeds de werknemer moeten dagen voor de rechter van de woonplaats van deze laatste (art. 2 EEX).

De versie van art. 5, 1°, EEX van 1978 zal het Hof van Justitie tot een nieuwe evaluatie van zijn rechtspraak dwingen. Het voorgaande voorstel is in ieder geval conform de EEX-versie van 1978.

B. Toepasselijk recht

52. *Het samenspel van politiewet en «lex contractus» bij arbeidsovereenkomsten.* Krachtens art. 6, 1, van het Verdrag van Rome van 19 juni 1980 inzake het recht dat van toepassing is op verbintenissen uit overeenkomst (*Pb.*, 1980, L 266/1), een bepaling die reeds geldt als interne verwijzingsregel sinds 1 januari 1988 (*W.* 14 juli 1987, *B.S.*, 9 oktober 1987), «kan een rechtskeuze van partijen in een arbeidsovereenkomst er niet toe leiden dat de werknemer de bescherming verliest welke hij geniet op grond van de dwingende bepalingen van het recht dat (...) op hem bij gebreke van een rechtskeuze toepasselijk zou zijn» (d.i. normaal gezien het recht van het land waar de arbeid verricht wordt).

De vraag rijst dan welke bepalingen in het land van tewerkstelling dwingend zijn, zodat partijen er door hun rechtskeuze niet van kunnen afwijken.

Het Hof van Cassatie heeft in een arrest van 9 juni 1986 (*R. W.*, 1986-87, 2702) zijn rechtspraak bevestigd (vgl. vorige *Kroniek*, *R. W.*, 1986-87, 1955, nr. 77) dat art. 82, § 3, Arbeidsovereenkomstenwet dwingend is, zowel in zoverre het de minimumopzeggingstermijn vaststelt als in zoverre het, wat de hogere bedienden betreft, bepaalt dat de door de werkgever en de bediende in acht te nemen opzeggingstermijnen, bij ontstentenis van overeenkomst gesloten ten vroegste op het ogenblik waarop de opzegging is gegeven, door de rechter worden vastgesteld.

Volgens het Hof van Cassatie geldt die bepaling als wet van politie en veiligheid in de zin van art. 3, eerste lid, B.W. (vgl. Cass., 9 februari 1987, *J.T.T.*, 1987, 266; *Arbh.* Brussel, 12 april 1988, *J.T.T.*, 1988, 359; *Arbh.* Brussel, 4 mei 1988, *J.T.T.*, 1988, 495).

Het Arbeidshof te Brussel oordeelde van zijn kant, in een arrest van 21 maart 1989 (*J.T.T.*, 1989, 391), dat de Belgische wettelijke bepalingen met betrekking tot de toelaatbaarheid van een concurrentiebeding na het einde van de arbeidsovereenkomst niet dwingend zijn voor hogere bedienden; zij zouden enkel als wet van politie en veiligheid gelden in zoverre ze dat beding ontoepasselijk verklaren in de overeenkomst waarin het jaarlijks loon van de werknemer lager ligt dan een bepaald bedrag. In het concrete geval ging het om een kaderlid waarvoor de rechtskeuze m.b.t. de werking van het concurrentiebeding onbegrensd was. De gehele overweging betreffende het karakter van «wet van politie en veiligheid» van de Belgische regeling was bovendien een *obiter dictum*, want hoe dan ook oordeelde het hof dat *in casu* een sporadische uitoefening van activiteiten in België door de werknemer (samen veertien weken op vier jaar en vier maanden) onvoldoende was om België als land van tewerkstelling aan te merken. Aan het toepasselijkheids criterium van een eventuele Belgische politiewet was bijgevolg niet voldaan, zodat ook om deze reden de rechtskeuze onbegrensd bleef.

Tot slot zij vermeld dat het Arbeidshof te Brussel, in een belangrijk arrest van 2 november 1988 (*Rechtspr. Arb. Br.*, 1989, 29), beslist heeft dat de werking van art. 82, § 3, Arbeidsovereenkomstenwet, conform de vermelde cassatierechtspraak, de gekozen *lex contractus* niet van iedere relevantie berooft. De Belgische rechter zou bij de beoordeling van de passende opzeggingstermijn (een bevoegdheid die op een dwingend voorschrift berust, zodat partijen bij tewerkstelling in België ze niet kunnen uitsluiten door een buitenlands recht als *lex contractus* te kiezen) rekening moeten houden met de wil van partijen zoals die via hun rechtskeuze tot uiting is gekomen.

In het voorliggende geval overwoog het hof – volgens die methode – dat partijen het recht van Delaware, V.S.A., als toepasselijk op hun arbeidsovereenkomst hadden aangewezen, dat dit recht in geen enkele opzeggingstermijn voorziet, dat de werkgever echter een eigen regeling inzake opzeggingstermijnen had bekendgemaakt die in casu de werknemer recht zou geven op zes weken opzeggingstermijn, dat de werknemer echter in België werkte en de rechter daardoor de politionele bevoegdheid bezit om autonoom de passende opzeggingstermijn vast te stellen, ten slotte dat met inachtneming van de opzeggingstermijn van zes weken waartoe de

toepassing van art. 1134 B.W. zou leiden, de toekenning van een opzeggingstermijn van zes maanden passend is.

Op die manier verzoent het hof enigszins het karakter van politiewet van art. 82, § 3, Arbeidsovereenkomstenwet, vastgesteld door het Hof van Cassatie, met het beginsel van de rechtskeuzevrijheid van partijen, expliciet gebaseerd in het arrest op art. 1134 B.W.

Wellicht had art. 6 van het Verdrag van Rome van 19 juni 1980 (W. 14 juli 1987) nog een soliedere basis geboden voor de uitgevoerde koppeling van de Belgische politiewet aan de buitenlandse *lex contractus*.

Het Brusselse arrest werkt een functioneel evenwicht uit: de rechter heeft inderdaad de bevoegdheid om – boven de minimumopzeggingstermijn – een passende opzeggingstermijn vast te stellen en die bevoegdheid kunnen partijen niet uitsluiten door een rechtskeuze (d.i. het beginsel dat art. 82, § 3, Arbeidsovereenkomstenwet geldt als politiewet), maar bij het uitvoeren van de beoordeling die de aangeduide rechterlijke bevoegdheid noodzakelijkerwijze impliceert, kan het politionele karakter van de bevoegdheid zich er niet tegen verzetten dat de rechter zijn oordeel o.m. laat inspireren door de inhoud van het door partijen gekozen recht.

XVIII. Concessies van alleenverkoop

53. *De werking van art. 5, 1°, EEX inzake vorderingen gegrond op de artikelen 2 en 3 van de wet van 27 juli 1961.*

In de vorige *Kroniek* (R.W., 1986-87, 1959-1962, nrs. 80-81) werd gewezen op de implicaties van het arrest De Bloos van het Hof van Justitie (zaak 14/76, 6 oktober 1976, *Jur.*, 1976, 1497), zoals die door het Hof van Cassatie werden verwoord in zijn arrest van 19 januari 1984 (*J.T.*, 1984, 637).

Het Hof van Cassatie maakte het volgende onderscheid: de verbintenis die art. 2 van de wet van 27 juli 1961 aan de concessiegever oplegt om bij beëindiging van de voor onbepaalde tijd voor het geheel of een deel van het Belgische grondgebied verleende concessie van alleenverkoop een redelijke opzeggingstermijn in acht te nemen of een billijke vergoeding te betalen, vervangt de hoofdverbintenis van de concessiegever, uitgevoerd op Belgisch grondgebied, nl. het naleven van de exclusiviteit van de concessie; daarnaast is er de verbintenis van de concessiegever tot betaling van bijkomende vergoedingen die opgelegd wordt door art. 3 van de wet van 27 juli 1961 en autonoom staat van de verbintenis *ex art. 2* (die de hoofdverbintenis van de concessiegever vervangt). Volgens het Hof van Cassatie was het dan ook niet mogelijk om de verbintenissen *ex art. 2* en art. 3, die uit hun aard verschillend zijn, zonder meer aan een zelfde *forum solutionis* voor te leggen, d.i. België, waarin de concessiegever zijn hoofdverbintenis (nu vervangen door de verbintenis *ex art. 2*, maar niet door die *ex art. 3*) moet uitvoeren.

Zodoende moest de Belgische rechter voor de litigieuze verbintenissen tegengeworpen aan de concessiegever door de concessiehouder op grond van resp. de artikelen 2 en 3 van de wet van 27 juli 1961 afzonderlijk het *forum solutionis* bepalen, wat vaak leidde tot een vaststelling van bevoegdheid in de zin van art. 5, 1°, EEX voor de verbintenis *ex art. 2* en van onbevoegdheid voor de verbintenis *ex art. 3* (zie vorige *Kroniek*, R.W., 1986-87, 1961).

Ten einde deze nutteloze versnippering van de rechterlijke bevoegdheid te vermijden, heeft de rechtspraak verscheidene wegen bewandeld – o.m. de weg van een misplaatst beroep

op art. 32 EEX (zie Kh. Brussel, 30 oktober 1985, *T.B.H.*, 1987, 619, met noot Lenaerts, K.) – zonder veel succes zoals bleek uit het cassatiearrest van 19 januari 1984 (vgl. Kh. Antwerpen, 23 september 1988, R.W., 1988-89, 476).

De oplossing kon alleen nog vanuit de communautaire jurisprudentie zelf komen (vorige *Kroniek*, 1986-87, 1962, nr. 81 *in fine*). Dit is inmiddels gebeurd door het arrest Shenavai, waarin het Hof van Justitie de gelegenheid van een prejudiciële vraagstelling omtrent de draagwijdte van art. 5, 1°, EEX aangreep om – buiten wat noodzakelijk bleek voor de beslissing van het bodemgeschil in die zaak – aan te duiden wat diende te gebeuren indien meerdere verbintenissen door de eiser aan de verweerder worden tegengeworpen op grond van een zelfde overeenkomst (zie *supra*, nr. 39, b): «accessorium sequitur principale», of m.a.w. verbintenissen die los van elkaar staan, kunnen niettemin voor de toepassing van art. 5, 1°, EEX alle worden voorgelegd aan het *forum solutionis* van de hoofdverbintenis. Aldus heeft het Hof van Cassatie het niet langer als «tegenstrijdig» aan te merken dat de verbintenissen van art. 2 en art. 3 onafhankelijk worden opgevat en toch aan hetzelfde *forum solutionis* worden onderworpen, dit eenvoudig omdat krachtens het Shenavai-*obiter dictum* de verbintenis *ex art. 3* als bijkomend kan worden beschouwd ten aanzien van de verbintenis *ex art. 2* die de hoofdverbintenis vervangt. Het geheel van die verbintenissen wordt dan aan de Belgische rechter voorgelegd als *forum solutionis* van de hoofdverbintenis.

54. *De werking van art. 17 EEX.* Een bijkomende toepassing van de regel dat de bevoegdheid van de Belgische rechter gegrond op art. 4 van de wet van 27 juli 1961 terzijde kan worden geschoven overeenkomstig art. 17 EEX, is Kh. Brussel, 10 december 1987 (*J.T.*, 1988, 197; vorige *Kroniek*, R.W., 1986-87, 1962, nr. 82).

XIX. Koopovereenkomsten

A. Bevoegdheid

55. *De werking van art. 5, 1°, EEX inzake de internationale koop van lichamelijke roerende goederen.* Volgens het De Bloos-beginsel, dat de litigieuze verbintenis plaatsbepalend is met het oog op de aanwijzing van het *forum solutionis* in de zin van art. 5, 1°, EEX, heeft de rechter als eerste taak na te gaan welke verbintenis – of de niet-nakoming daarvan – door de eiser aan de verweerder wordt tegengeworpen. Daarna dient hij krachtens de eigen verwijzingsregel het op die verbintenis toepasselijke recht te bepalen om ten slotte vast te stellen waar dit recht de plaats van uitvoering van de verbintenis situeert (zie nogmaals het arrest Tessili, zaak 12/76, 6 oktober 1976, *Jur.*, 1976, 1473).

Een eerste situatie is die waarin de verkoper de koper daagt tot betaling van de prijs van de verkochte zaak. De litigieuze verbintenis is zonder enige twijfel de verbintenis van de koper om de prijs te betalen. Het recht toepasselijk op de koopovereenkomst wordt aangewezen door de Belgische verwijzingsregeling ter zake, d.i. de Haagse Conventie van 1955 inzake de op de internationale koop van roerende lichamelijke zaken toepasselijke wet (zie uitvoerig vorige *Kroniek*, R.W., 1986-87, 2001, nr. 87). Indien in het toepasselijke recht de Eenvormige Koopwet van 1964 geïncorporeerd is, beheerst deze de litigieuze verbintenis en wijst haar plaats van uitvoering aan. Een illustratie is het vonnis van

de Rechtbank van Koophandel te Brussel van 17 april 1986 (*T.B.H.*, 1987, 630): bij gebrek aan rechtskeuze werd het recht van de vestiging van de verkoper, Belgisch recht, toepasselijk verklaard (art. 3 Haagse Conventie 1955; de koper was in Frankrijk gevestigd); aangezien de koop materieel in het toepassingsgebied van de Eenvormige Koopwet viel (art. 1) en deze wet in het Belgische recht geïncorporeerd is, werd de plaats van betaling terecht bepaald overeenkomstig art. 59 van de Eenvormige Koopwet (*in concreto*, «de koper moet de prijs aan de verkoper betalen ter plaatse van diens vestiging of, bij gebreke daarvan, op diens gewone verblijfplaats», d.i. België, zodat de rechter zich ingevolge art. 5, 1°, EEX bevoegd verklaarde – vgl. in dezelfde zin Kh. Gent, 10 maart 1989, *T.G.R.*, 1989, 63). Voor een feitelijke constellatie die op grond van dezelfde bepalingen tot de onbevoegdheid van de Belgische rechter leidde, zie Kh. Brussel, 2 september 1981 (vorige *Kroniek*, *R.W.*, 1986-87, 2003, nr. 87).

Een tweede situatie is die waarin de koper de verkoper daagt ten einde schadevergoeding en/of ontbinding van de koopovereenkomst te krijgen wegens miskenning door de verkoper van zijn verbintenis om een met de overeenkomst conforme levering te verrichten. In dit geval is de litigieuze verbintenis in de zin van art. 5, 1°, EEX de contractuele verbintenis waarvan de miskenning wordt ingeroepen tot staving van de vordering, d.i. de verbintenis om te leveren, en niet de vervangende verbintenis tot het betalen van schadevergoeding (Brussel, 30 april 1987, *Ann. Fac. Dr. Liège*, 1988, 90, met noot Van Hecke, G.; Bergen, 4 mei 1987, *T.B.H.*, 1988, 303, met noot Watté, N., *J.T.*, 1987, 270). Na het aanwijzen van de litigieuze verbintenis volgt ook hier de toepassing van het verwijzingsrecht (Haagse Conventie van 1955) en vervolgens – eventueel – de Eenvormige Koopwet van 1964 indien ze behoort tot het toepasselijke nationale recht. Een rechtlijnige toepassing van die redenering zit vervat in het Brusselse arrest van 30 april 1987 (zojuist geciteerd): bij gebrek aan rechtskeuze werd het recht van de vestiging van de verkoper, Duits recht, toepasselijk verklaard (art. 3 Haagse Conventie 1955; de koper was in België gevestigd); aangezien de koop materieel in het toepassingsgebied van de Eenvormige Koopwet viel (art. 1) en deze wet in het Duitse recht geïncorporeerd is (*in casu* was bovendien aan het Duitse voorbehoud voldaan dat verkoper en koper in verschillende verdragsstaten gevestigd moeten zijn; zie vorige *Kroniek*, *R.W.*, 1986-87, 2002, nr. 87), moest de plaats van de levering bepaald worden overeenkomstig art. 19-2 van de Eenvormige Koopwet («Brenkt de overeenkomst met zich mede dat de zaak moet worden vervoerd en is er geen andere plaats voor de aflevering overeengekomen, dan geschiedt deze door afgifte van de zaak aan de vervoerder ter verzending aan de koper»). Zodoende biedt art. 5, 1°, EEX de koper geen *forum solutionis* in België (vgl. dezelfde uitkomst, maar met het verkeerdelijk overslaan van de etappe van het verwijzingsrecht voortvloeiend uit de Haagse Conventie van 1955, Bergen, 4 mei 1987, geciteerd, waarin art. 19-2 van de Eenvormige Koopwet eveneens leidde tot de onbevoegdheid van de Belgische rechter krachtens art. 5, 1°, EEX om kennis te nemen van de vordering ingesteld door een Belgische koper tegen een Italiaans verkoper).

De plaats van uitvoering van de verbintenis van de verkoper om een conforme koopwaar te leveren kan ook in de

koopovereenkomst bepaald worden. Indien dit geschied is, neemt de rechter die plaats als criterium voor de aanwijzing van het *forum solutionis* in de zin van art. 5, 1°, EEX (Gent, 9 juni 1988, *T.G.R.*, 1988, 105). Het blijft hier echter gaan om een toepassing van art. 5, 1°, EEX; de contractuele aanwijzing van de plaats van uitvoering van de litigieuze verbintenis staat immers niet gelijk met een bevoegdheidsbeding gegrond op art. 17 EEX, waardoor alleen de rechter van die plaats bevoegd zou worden. M.a.w. art. 2 EEX blijft zijn volle gelding behouden naast art. 5, 1°, EEX, zelfs wanneer de werking van deze laatste bepaling op een contractuele aanwijzing van het *forum solutionis* berust.

B. Toepasselijk recht

56. *De gelijktijdige toepassing van verwijzingsrecht en materieel eengemaakt internationaal kooprecht.* De onder punt A hiervoor beschreven werking van art. 5, 1°, EEX bevat reeds de belangrijkste illustraties van de gelijktijdige toepassing van verwijzingsrecht en materieel eengemaakt internationaal kooprecht die de aanwijzing van het recht toepasselijk op de internationale koop van lichamelijke roerende goederen conditioneert.

Een verdere correcte toepassing van de uiteengezette redenering komt voor in de arresten van het Hof van Beroep te Brussel van 23 oktober 1987 (*Jur. Liège, Mons et Bruxelles*, 1987, 1525) en van 25 juni 1988 (*Jur. Liège, Mons et Bruxelles*, 1989, 75; maar vgl. Kh. Luik, 8 december 1986, *T.B.H.*, 1987, 634, met noot Watté, N.).

Tot slot zij vermeld dat partijen de werking van de Eenvormige Koopwet uitdrukkelijk of stilzwijgend kunnen uitsluiten (art. 3 E.K.W.). Indien dit «stilzwijgend» gebeurt, rijst wellicht een interpretatievraag. Wanneer partijen een nationaal recht op hun overeenkomst toepasselijk verklaren en de Eenvormige Koopwet in dit recht is geïncorporeerd, is het niet meteen duidelijk of zij de toepassing wensten van het interne kooprecht van het betrokken land of van de Eenvormige Koopwet die tot dit recht behoort. Meestal zal enkel een ontleding van de afzonderlijke bedingen van de koopovereenkomst uitsluitel geven. Wanneer deze sterker overeenkomsten met het interne recht vertoont, zal dit als gekozen recht gelden en de toepassing van de Eenvormige Koopwet uitsluiten (vgl. Kh. Brussel, 18 februari 1987, *T.B.H.*, 1988, 324 en de commentaar daarop bij Watté, N., «Les ventes internationales d'objets mobiliers corporels et les conventions internationales qui leur sont applicables», *T.B.H.*, 1988, 308).

XX. Onrechtmatige daad

A. Bevoegdheid

57. *Het begrip «verbintenissen uit onrechtmatige daad» (art. 5, 3°, EEX).* Verwijzend naar zijn rechtspraak inzake de autonome inhoud van het begrip «verbintenissen uit overeenkomst» (zie *supra*, nr. 40), besliste het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen in het arrest Kalfelis van 27 september 1988 (zaak 189/87, *Jur.*, 1988, nog niet gepubliceerd, *J.T.*, 1989, 214, met noot Ekelsmans, M.) dat het begrip «verbintenissen uit onrechtmatige daad» eveneens «autonoom» moet worden uitgelegd. Dit betekent dat de draagwijdte van dit begrip door het Hof zelf wordt aangeduid en niet door de geadieerde nationale rechter die hiertoe

zou steunen op het landsrecht aangewezen door zijn verwijzingsregel ter zake. Het Hof verantwoordde de gemeenschapsrechtelijke invulling van het begrip «verbintenissen uit onrechtmatige daad» op grond van de noodzaak om uniform aansluiting te zoeken bij het stelsel en de doelstellingen van het EEX-Verdrag. Een van Staat tot Staat uiteenlopende interpretatie van een begrip dat de toepasselijkheid van een bepaling uit dit verdrag conditioneert, zou hieraan in de weg staan.

Vervolgens bracht het Hof onder het begrip «verbintenissen uit onrechtmatige daad» elke rechtsvordering die beoogt de aansprakelijkheid van een verweerder in het geding te brengen en die geen verband houdt met een verbintenis uit overeenkomst in de zin van art. 5, 1°, EEX.

Het Hof voegde daaraan toe dat een gerecht dat op grond van art. 5, 3°, EEX bevoegd is om kennis te nemen van het onderdeel van een vordering dat op onrechtmatige daad is gebaseerd, niet bevoegd is om kennis te nemen van de andere onderdelen van de vordering die een andere grondslag hebben dan onrechtmatige daad.

Deze toevoeging was nodig omdat in het bodemgeschied de eiser drie verweerders gedaagd had uit hoofde van schending van contractuele informatieverplichtingen, van onrechtmatige daad (burgerrechtelijk afgeleid uit bepalingen van het Duitse Strafwetboek) en van ongerechtvaardigde verrijking. Alleen het onrechtmatige-daadsaspect van de vordering kon aldus worden gebracht voor het «gerecht van de plaats waar het schadebrengende feit zich heeft voorgedaan» (art. 5, 3°, EEX).

Voor het contractuele aspect zou eventueel art. 5, 1°, EEX tot een bijzonder *forum* kunnen leiden (wellicht een ander dan dat aangewezen voor het onrechtmatige-daadsaspect), maar voor het ongerechtvaardigde-verrijkingaspect, dat geen «aansprakelijkheid» van de verweerder impliceert, zou elk bijzonder *forum* gebaseerd op art. 5 EEX ontbreken, zodat alleen de algemene regel van art. 2 EEX hiervoor tot een bevoegde rechter leidt (de rechter van de woonplaats van de verweerder).

Het Hof merkte overigens op dat elke mogelijke kritiek van een versnippering van het contentieux betreffende de verschillende aspecten van één geschil, niet opgaat, omdat het de eiser vrij staat het gehele geschil voor de rechter van de woonplaats van de verweerder te brengen. In dit verband benadrukte het Hof dat de artikelen 5 en 6 EEX een afwijking vormen van het beginsel dat de rechter van de woonplaats van de verweerder bevoegd is, en dat die afwijkende regeling dus eng moet worden uitgelegd.

Wat art. 6, 1°, EEX betreft, oordeelde het Hof ten slotte dat er tussen de verschillende rechtsvorderingen die door een zelfde verzoeker tegen verschillende verweerders zijn ingesteld, een zodanig verband moet bestaan, dat het van belang is ze te samen te berechten, ten einde te vermijden dat bij afzonderlijke berechting van de zaken onverenigbare uitspraken worden gedaan. Het feit dat de vorderingen een contractuele, buitencontractuele en/of onrechtmatige-daads-oorsprong hebben is in dit opzicht niet maatgevend, voor zover zij steunen op de juridische implicaties van één enkel feiteengeheel. Alleen in die zin is vereist dat de rechtsvorderingen tegen de verschillende verweerders met elkaar in verband staan.

De Rechtbank van Koophandel te Brussel heeft de artikelen 5, 3°, en 6, 1°, EEX toegepast in een geval waarin de

tweede cessionaris van een schuldvordering, die als eerste de tegenwerpbaarheid van de cessie aan de debiteur bewerkt had, aan de eerste cessionaris die de tegenwerpbaarheid niet bewerkt had, een onrechtmatige daad verweet omdat deze laatste poogde te verhinderen dat de debiteur aan de tweede cessionaris zou betalen (Kh. Brussel, 4 juni 1985, *T.B.H.*, 1986, 393). Zowel het beweerdelijk schuldige handelen als de gevolgen daarvan waren in Brussel gelokaliseerd, wat de bevoegdheid van de Brusselse rechter vestigde op grond van art. 5, 3°, EEX. Bovendien, ofschoon de eerste cessionaris woonplaats had in de Bondsrepubliek Duitsland, had de gecedeerde debiteur, medeverweerder, woonplaats te Brussel, waardoor ook art. 6, 1°, EEX tot de bevoegdheid van de Brusselse rechter leidde.

B. Toepasselijk recht

58. *De omvang van de verwijzingscategorie «onrechtmatige daad».* In een arrest van 10 maart 1988 (*R.W.*, 1988-89, 403) heeft het Hof van Cassatie de toepassing van de *lex loci delicti* bevestigd met de overweging dat «de regel volgens welke de rechtsvordering tot vergoeding van de schade die is veroorzaakt door een in het buitenland gepleegde onrechtmatige daad in België onder de toepassing valt van de wet van de plaats waar de onrechtmatige daad is gepleegd, voortvloeit uit artikel 3, eerste lid, van het Burgerlijk Wetboek, aangezien de wetten waarin de bestanddelen van het feit dat delictuele of quasi-delictuele aansprakelijkheid teweegbrengt, alsmede de wijze en de omvang van de vergoeding worden bepaald, wetten van politie zijn in de zin van die wettelijke bepaling».

Met die uitspraak sloot het Hof in nog explicietere bewoording dan in zijn vroegere rechtspraak reeds het geval was, elke opening uit naar de in Nederland in opgang zijnde «rechtssfeertheorie». Krachtens deze theorie zou de *lex loci delicti* alleen de fout en het oorzakelijk verband beheersen, maar worden de gevolgen van de onrechtmatige daad onderworpen aan de rechtssfeer waarmee ze het nauwst verbonden zijn (vgl. vorige *Kroniek*, *R.W.*, 1986-87, 2004, nr. 88).

Het Hof van Cassatie heeft – blijkbaar definitief – gekozen voor de ruimst mogelijke verwijzingscategorie «onrechtmatige daad», zodat alle rechtsgevolgen van de onrechtmatige daad afhangen van het recht dat zijn constitutieve elementen bepaalt (maar zie Rb. Antwerpen, 14 maart 1986, *T.B.B.R.*, 1988, 499).

Toch sluit dit duidelijk beginsel niet alle toepassingsmoeilijkheden uit. Dit bleek uit een geval beslecht door het Hof van Beroep te Brussel in een arrest van 11 juni 1987 (*R.G.A.R.*, 1987, 11310, *T.B.H.*, 1989, 500). Een Belgisch echtpaar, wonend in België, had met een in België ingeschreven en verzekerd voertuig een ongeval in Frankrijk, waarbij geen derde betrokken was. De inzittende vrouw was zwaar gewond. Belgisch recht beheerste het onrechtmatige-daadsaspect van de zaak, met inbegrip van de mogelijkheid om een rechtstreekse vordering in te stellen tegen de verzekeraar van de schadeverwekker (artikelen 4, a, en 9 van het Haagse Verdrag van 4 mei 1971, goedgekeurd bij wet van 10 februari 1975, *B.S.*, 7 mei 1975).

De verzekeraar verweerde zich tegen de rechtstreekse vordering van de vrouw onder verwijzing naar art. 7 van de verzekeringspolis afgesloten door de man, waarbij vergoeding van de echtgenoot van de verzekerde uitgesloten werd. De

vrouw beriep zich daarentegen op art. 3 van de EEG-Richtlijn van 24 april 1972, dat aan elke Lid-Staat de verplichting oplegt om alle nuttige maatregelen te treffen opdat de verzekeringspolis eveneens de schade dekt veroorzaakt op het grondgebied van de andere Lid-Staten, volgens de wetgeving in die Lid-Staten. Op grond van die bepaling achtte de vrouw de Franse wet van 7 januari 1981 van toepassing op haar situatie. Deze wet verbiedt de uitsluiting van de echtgenoot als gerechtigde krachtens een motorrijtuigenverzekeringsspolis.

Het Hof van Beroep te Brussel volgde de argumentatie van de vrouw met de overweging dat art. 3 van de vermelde EEG-richtlijn leidde tot de toepasselijkheid van de Franse wet bij ongeval in Frankrijk, zodat het uitsluitingsbeding door de imperatieve werking van het recht dat de omvang van de schadedekking in de verzekeringspolis aanduidt, opzijgeschoven werd. Het systeem van de groene kaart zou dit resultaat kracht bijzetten.

De uitkomst kan enige verwondering wekken omdat het Belgische recht zowel de onrechtmatige daad als de verzekeringspolis beheerste. Het Franse recht kwam niet in beeld indien de Belgische rechter de verwijzingsregels van het *forum* had gevolgd. Het hof kende echter een autonome inhoud toe aan art. 3 van de richtlijn, die de omvang van de te vergoeden schade en van de schadedekking in de verzekeringspolis steeds laat afhangen van het recht van de plaats van het auto-ongeval, ongeacht het recht dat op grond van de verwijzingsregels van het *forum* de onrechtmatige daad en de verzekeringspolis beheerst. Art. 3 van de richtlijn fungeert dan in zekere zin als een bijkomende verwijzingsregel die gemeen is aan alle Lid-Staten. De Belgische wet van 1

juli 1956, gewijzigd op 4 juli 1972 ten einde de richtlijn erin te incorporeren, lijkt op dit punt een andere interpretatie van de richtlijn te hebben gevolgd. Het nieuwe art. 3, derde lid, van de wet van 1 juli 1956 verwijst namelijk naar de aansprakelijkheid zoals die uit het toepasselijke recht volgt. De verwijzing in art. 3 van de richtlijn naar de *locum delicti* zou dus enkel doelen op het recht dat de onrechtmatige daad beheerst, ook al is dit niet steeds de *lex loci delicti*.

Tegen het arrest van het Brusselse Hof van Beroep is een cassatievoorziening ingesteld. De uitspraak van het Hof van Cassatie, eventueel voorafgegaan door een prejudicieel interpretatiearrest van het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen omtrent de precieze draagwijdte van art. 3 van de richtlijn, zal uitsluitel moeten geven.

59. «*Lex loci actus*» of «*lex loci damni*». In het arrest van het Hof van Cassatie van 10 maart 1988 (geciteerd in het vorige nummer) wordt voor het eerst op eenduidige wijze als aanknopingsfactor vermeld «de plaats waar de onrechtmatige daad is gepleegd». Deze ontwikkeling ligt in de lijn van de vroegere verwachtingen (zie vorige *Kroniek, R. W.*, 1986-87, 2006, nr. 89).

XXI. Faillissement

60. *Het samenspel tussen de «lex concursus» en de «lex rei sitae»*. Zie *supra*, nr. 38 (in de rubriek Zakenrecht).

Koen LENAERTS
K.U. Leuven

DE NIEUWE WET INZAKE ZEE- EN BINNENVAART

NASCHRIFT 2

In het Rechtskundig Weekblad 1989-90, 665, is onze bijdrage verschenen over de wet van 11 april 1989 houdende goedkeuring en uitvoering van diverse internationale akten inzake de zeevaart, en over het K.B. van uitvoering van 27 november 1989. De volgende preciseringen zijn in dit verband noodzakelijk.

1. Op 25 augustus 1924 werden te Brussel twee zeeverdragen ondertekend :

a) Het Verdrag tot *eenmaking van enige regels nopens de beperking van aansprakelijkheid van eigenaars van zeeschepen*. Dit verdrag werd in de interne Belgische wetgeving opgenomen door de wet van 28 november 1928, die de artt. 46 tot 53 van de Zeewet wijzigt. Het verdrag werd aangepast door het Internationaal Verdrag van Brussel van 10 oktober 1957 nopens de beperking van aansprakelijkheid van eigenaars van zeeschepen. De verdragen van 1924 en 1957 werden vervangen door het Verdrag van Londen van 19 november 1976 betreffende de beperking van aansprakelijkheid in-

zake zeevorderingen. Dit laatste verdrag werd goedgekeurd en uitgevoerd door de wet van 11 april 1989 : de artt. 46 tot 53 van de Zeewet werden opnieuw aangepast.

b) Het tweede Verdrag van Brussel van 25 augustus 1924 betreft de *eenmaking van bepaalde regels inzake cognossementen* : de zgn. *Haagse Regelen*. De wet van 28 november 1928 heeft de bepalingen van dit verdrag in de interne wetgeving ingevoerd : art. 91 van de Zeewet. Het verdrag werd gewijzigd door het Protocol van 23 februari 1968, de zgn. *Regelen van Visby*, en door het Protocol van 21 december 1979. De wet van 11 april 1989 heeft beide protocols in onze interne wetgeving van toepassing gemaakt door art. 91 op belangrijke punten te wijzigen.

Op 31 maart 1978 werd te Hamburg de U.N. Convention on the Carriage of Goods by Sea ondertekend (*Hamburg Rules*), waardoor het Cognossementsverdrag van Brussel van 25 augustus 1924 zal worden vervangen. Hierdoor zal ook art. 91 van de Zeewet moeten worden vervangen of grondig aangepast, maar deze Hamburg Rules zijn nog niet van toepassing en werden trouwens door België niet onder-

tekend. De Regelen van Hamburg worden van kracht één jaar na ratificatie door twintig landen, thans hebben zeven-tien landen het verdrag goedgekeurd.

2. In onze bijdrage onder nr. 3, e, p. 666, hebben wij geconstateerd dat de Regels van Visby van 1968 het begrip «zwarte schuld» invoeren en bepalen dat de vervoerder die handelt, met het oogmerk schade te berokkenen, of op zodanige wijze dat hij aan het ontstaan van de schade zware schuld heeft, geen beperking van aansprakelijkheid kan invoeren.

Volgens Engelse rechtspraak kan alleen de vervoerder of zijn «alterego» deze beperking niet invoeren, omdat art. IV, 5, e, van de Hague-Visby Rules enkel spreekt van «the carrier» en niet van «his servants or agents»: «Neither the carrier nor the ship shall be entitled to benefit of the limitation of liability... if it is proved that the damage resulted from an act or omission of the carrier done with intent to cause damage, or recklessly and with knowledge that damage would probably result» (Queen's Bench Division, Commercial Court, 7 april 1989, *Eur. Vervoerr.*, 1989, 562). De rechter zoekt steun voor zijn opvatting in art. 25 van de Conventie van Warschau, waarvan de opstellers van de Regels van Visby kennis hadden en dat ze woordelijk hebben overgenomen, met weglating evenwel van de woorden «his servants or agents». Volgens deze mening kunnen de aangestelden van de vervoerder hun aansprakelijkheid beperken, ook in geval van opzet of zware fout.

Maar het Protocol van 23 februari 1968 (Regels van Visby), als goedgekeurd door de wet van 28 augustus 1978, zegt uitdrukkelijk in art. 3.4 dat de aangestelde de bepalingen inzake ontheffingen en beperking van aansprakelijkheid niet kan doen gelden indien bewezen is dat de schade het gevolg is van het feit dat de aangestelde handelde met het oogmerk schade te veroorzaken hetzij zodanig dat hij aan het ontstaan van de schade zware schuld heeft.

Deze bepaling uit de Regels van Visby is door de wet van 11 april 1989 in de interne wetgeving opgenomen door na § IV van art. 91 een § IVbis in te voegen (*R.W.*, 1989-90, 672, nr. 24, b).

In België is de toestand dus duidelijk : zowel de vervoerder als zijn aangestelden kunnen de beperking van aansprakelijkheid niet invoeren ingeval de schade het gevolg is van hun opzet of zware fout. Hetzelfde geldt voor de scheepseigenaar of zijn aangestelden, krachtens art. 4 LLMC 1976 (*R.W.*, 1989-90, 668, nr. 10; 670, nr. 18, b).

3. Volgens LLMC 1976 is de persoon voor wiens handeling, onachtzaamheid of nalatigheid de scheepseigenaar of redder (hulpverlener) aansprakelijk is, gerechtigd zich te beroepen op de beperking van aansprakelijkheid (art. 1.4; zie nr. 18, b).

Naar Belgisch recht zijn de meesters en zij die anderen aanstellen aansprakelijk voor de schade door hun aangestelden veroorzaakt (art. 1384, derde lid, B.W.). «Aanstelling» in dit artikel impliceert een band van ondergeschiktheid (Van Oevelen, *R.W.*, 1987-88, 1195, nr. 51). De werkgever-scheepseigenaar of de werkgever-zeevervoerder staat in voor de daden van zijn werknemers-aangestelden.

Ook ingeval de aangestelde een onafhankelijk onderaannemer is, is de scheepseigenaar of vervoerder aansprakelijk die hem heeft aangesteld. Het betreft de aansprakelijkheid voor andermans daad (*Eur. Vervoerr.*, 1989, 547, nr. 54).

Wel kan de hoofdschuldeiser de hoofdschuldenaar van zijn contractuele aansprakelijkheid ontheven hebben voor taken die hij aan een derde heeft overgedragen (Cass., 3 maart 1978, *Arr. Cass.*, 1978, 780).

De aangestelde blijft echter aansprakelijk voor zijn eigen daad. Zowel de werknemer-aangestelde als de onafhankelijke onderaannemer kunnen het cassatiearrest van 7 december 1973 (Stuwadoorarrest) invoeren tegen de medecontractant van hun aansteller-opdrachtgever (zie nr. 18, b).

Tegenover zijn werkgever kan de ondergeschikte ingevolge art. 1.4 LLMC 1976 zijn aansprakelijkheid beperken; bovendien kan hij art. 18 van de wet van 3 juli 1978 op de Arbeidsovereenkomsten invoeren (art. 46.4 van de Zeewet), maar niet art. 1384, derde lid, B.W. (Cass., 15 september 1988, *R.W.*, 1989-90, 708, noot G. De Pauw). Wanneer de aansteller-opdrachtgever zich richt tegen de door hem aangestelde onderaannemer, zal hij niet meer kunnen vorderen dan hij zelf ingevolge de regelen der beperking van aansprakelijkheid van LLMC 1976 heeft moeten betalen aan zijn schuldeiser. Heeft de aansteller zelf schade geleden door toedoen van zijn onderaannemer, dan spelen de bepalingen no-pens de beperking van aansprakelijkheid niet, omdat een dergelijke vordering niet onder art. 2 van LLMC 1976 zal ressorteren. Maar de onafhankelijke onderaannemer zal zijn aansprakelijkheid kunnen beperken door met zijn opdrachtgever bij overeenkomst vooraf bepaalde voorwaarden van limitatie van aansprakelijkheid af te spreken.

Op p. 670, nr. 18, d, is sprake van de wet van 9 juli 1978 betreffende de Arbeidsovereenkomsten. Deze wet is van 3 juli 1978.

4. Het Verdrag LLMC 1976 sluit in zijn art. 3, a, van beperking van aansprakelijkheid uit de vorderingen uit hoofde van hulpverlening en averijgrosse. Maar in de Belgische wetgeving wordt het loon van de hulpverlener of berger geregeld in de artt. 257 tot 264 van de Zeewet. Hetzelfde geschiedt voor de gemene averij in de artt. 146 tot 149 van de Zeewet (*R.W.*, 1989-90, 669, nr. 18).

5. In nr. 23, a, van de bijdrage wordt een onjuist bedrag opgegeven voor de beperking van aansprakelijkheid van de vervoerder : 666,47 rekeneneenheden, dit moet zijn : 666,67 *R.E.* Het cijfer komt uit het Protocol van 21 december 1979, art. 5 (a).

6. Men zal bemerkt hebben dat de titel in de bijdrage op p. 670, boven nr. 19, moet gelezen worden : *Wet van 11 april 1989*, en niet : *Wet van 18 april 1989*.

7. In nr. 33 wezen wij erop dat artikel 18 van de nieuwe wet de beperking van aansprakelijkheid invoert voor de *eigenaar van een zeegaand schip*, en leidden hieruit af dat de binnenvaart niet onder deze speciale matiging van aansprakelijkheid valt. Bij nader onderzoek is die opvatting niet juist. Immers, ingevolge art. 9 van de wet, dat art. 273 van de Zeewet door een nieuwe bepaling vervangt, zijn de artt. 1 tot 15 van LLMC 1976 van toepassing op de binnenvaartuigen, ook art. 2.1, d en e, dat de beperking van aansprakelijkheid betreft voor vorderingen i.v.m. gezonken, gestrande of verlaten schepen en hun lading (zie nr. 26).

8. Op 4 november 1988 werd te Straatsburg een verdrag ondertekend door zes landen, waaronder België, inzake de beperking van aansprakelijkheid in de binnenvaart (afgekort : CLNI, naar de Franse benaming). Dit verdrag stelt nieuwe limieten voor in zijn artt. 6 en 7, en neemt een aantal bepalingen uit het Verdrag LLMC 1976 over. Het is prin-

cipieel bestemd voor de binnenvaart op de Rijn en de Moezel, maar art. 15.2 bepaalt dat iedere Staat kan verklaren dat het verdrag ook van toepassing is op andere waterwegen voor zover gelegen binnen zijn grondgebied. Het verdrag is nog niet van kracht.

9. Onze opmerking in het Besluit (p. 675, nr. 38) betreffende de voorgestelde wijziging van art. 66 van de Zeewet (*deklading*) is juist, maar moet genuanceerd worden. Immers, vervoer van lading aan dek heeft ook te maken met de bepalingen van art. 91 van de Zeewet. Lading die bij de vervoerovereenkomst is opgegeven als deklading en feitelijk op dek wordt vervoerd, valt buiten het toepassingsgebied van art. 91 (art. 91, A, I, c). Deklading zonder vermelding in de vervoerovereenkomst heeft als gevolg dat de zeevervoerder zich niet kan beroepen op de aansprakelijkheidsbepaling noch op de ontheffingsgronden van art. 91, terwijl

de derde-houder beschermd blijft door de bepalingen van dat artikel (*T.B.H.*, 1989, 1054).

Men heeft opgemerkt dat ingeval art. 66 aangepast wordt, ook art. 91, A, I, c, zou moeten gewijzigd worden, en dit kan enkel na wijziging van het Brussels Cognossementsverdrag van 25 augustus 1924.

10. In Naschrift 1 (*R.W.*, 1989-90, 676) hebben wij vermeld dat het Verdrag LLMC 1976 *voor België* in werking is getreden op 1 oktober 1989. Maar de andere door de wet van 11 april 1989 goedgekeurde verdragen zijn in werking getreden op *13 september 1989*. (*B.S.*, 6 oktober 1989, 17183). Al deze zeevaartverdragen worden bindend *voor de Belgen* op 6 oktober 1989, dag van de publikatie in het Belgisch Staatsblad.

I. De Weerd

RECHTSPRAAK

HOF VAN CASSATIE

2e KAMER – 14 MAART 1989

Voorzitter : de h. Boon, waarnemend voorzitter

Rapporteur : de h. Holsters

Openbaar ministerie : de h. Tillekaerts, advocaat-generaal

Advocaat : mr. Blontrock

Stedebouw – Instandhouding van bouwwerken – Schuldig verzuim

Het door art. 64 van de Stedebouwwet bepaalde misdrijf van door het in stand houden van werken inbreuk te maken op de bepalingen van titel II van die wet vereist niet als constitutief element dat de instandhouder van de werken ook de uitvoerder ervan zou zijn.

Het strafbaar feit van instandhouding bestaat in het schuldig verzuim aan het bestaan van de wederrechtelijk uitgevoerde werken een einde te maken.

M. t/ Stad Brugge

Gelet op het bestreden arrest, op 19 mei 1988 door het Hof van Beroep te Gent gewezen ;

...

Over het middel : schending van artikel 64 van de wet van 29 maart 1962, houdende organisatie van de ruimtelijke ordening en van de stedebouw,

doordat het arrest eiser veroordeelt wegens de onwettige instandhouding van bouwwerken, in casu reclameborden, en daarbij zijn verweer, hieruit afgeleid dat hij geen «werken» heeft uitgevoerd en de telastlegging deze in stand te hebben gehouden slechts kan worden toegepast op hem die eerst gebouwd en vervolgens in stand gehouden heeft, afwijst met de overweging dat «zulk een redenering de volledige uitholling van de wet zou meebrengen omdat het vol-

doende zou zijn dat de oprichter zijn wederrechtelijk tot stand gebracht werk verkoopt opdat het instandhoudingsmisdrijf niet meer zou bestaan»;

terwijl, onverminderd de regelen inzake mededaderschap of medeplichtigheid waarvan de toepasselijkheid ter zake niet wordt vastgesteld, het misdrijf van de instandhouding van onvergunde werken alleen kan bestaan ten aanzien van de oprichter van onvergunde bouwwerken en niet ten aanzien van de verwerver van dusdanige bouwwerken, anderzijds, ieder misdrijf een strafbare gedraging veronderstelt, hetzij in de vorm van een positief handelen hetzij in de vorm van een schuldig niet handelen ; het arrest, dat noch vaststelt dat de onvergunde werken door eiser zijn uitgevoerd, noch een strafbare gedraging van eiser reveleert in de vorm van een verboden handelen of een schuldig niet handelen, derhalve niet vermocht eiser te veroordelen wegens de instandhouding van onvergunde werken, die niet door hem waren uitgevoerd :

Overwegende dat eiser concludeerde ten betoge dat 1) hij niets heeft gebouwd en derhalve dan ook geen bouwwerk in stand kan hebben gehouden in de zin van de wet op de stedebouw ; 2) het te dezen hoogstens om een voorlopige precaire afsluiting kan gaan en een bouwvergunning slechts vereist is voor inrichtingen «bestemd om ter plaatse te blijven staan»;

Overwegende dat het door artikel 64 van de Stedebouwwet bepaalde misdrijf van door het in stand houden van werken inbreuk te maken op de bepalingen van titel II van die wet niet als constitutief element vereist dat de instandhouder van de werken ook de uitvoerder ervan zou zijn ; dat het aan eiser ten laste gelegde strafbaar feit van instandhouding bestaat in het schuldig verzuim aan het bestaan van de wederrechtelijk uitgevoerde werken een einde te maken ;

Overwegende dat bij afwezigheid van conclusie van eiser omtrent de thans aangevoerde «voor ieder misdrijf (veron-

derstelde) strafbare gedraging», de appelrechters de schuldigverklaring van eiser naar recht verantwoorden door vast te stellen dat de aan eiser ten laste gelegde feiten, omschreven in de bewoordingen van de wet, bewezen zijn ;

Dat het middel niet kan worden aangenomen ;

...

NOOT – Over de instandhouding van bouwwerken

1. Art. 64 van de Stedebouwwet van 29 maart 1962 bestraft niet alleen de uitvoering van bouwwerken zonder vergunning, maar ook het feit dergelijke bouwwerken na de oprichting ervan in stand te houden (cf. De Pue, E., Stryckers, P. en Vanden Bilcke, C., *Milieuzakboekje*, Antwerpen, Kluwer, 189, 68, en De Suray, J., *Droit de l'urbanisme et de l'environnement*, Brussel, Bruylant, 1979, II, 239).

De wil van de wetgever om deze handelwijze strafbaar te stellen blijkt duidelijk uit de parlementaire voorbereiding (cf. de memorie van toelichting, *Parl. St., Senaat*, 1978-79, nr. 124, 80).

2. Het Hof van Cassatie definieerde onder meer in een arrest van 27 juni 1985 het in stand houden van met de wet strijdige werken als een voortdurend misdrijf, waardoor een duurzame en ongeoorloofde toestand wordt geschapen die blijft bestaan zonder ander toedoen van de dader (*Arr. Cass.*, 1984-85, 1501).

Over de aspecten betreffende het vereiste opzet en het karakter van voortdurend misdrijf en de daaraan verbonden gevolgen, raadplege men Merckx, D., «Over enkele aspecten van de uitoefening van de strafvordering inzake stedenbouwkundige misdrijven», *R. W.*, 1988-89, 542).

3. De dader van het misdrijf van instandhouding hoeft niet noodzakelijk dezelfde persoon te zijn als diegene die het gebouw onrechtmatig opgericht heeft. Er kunnen ten opzichte van de instandhouder dan ook maatregelen genomen worden. Deze mogelijkheid om tegenover diverse bij het misdrijf of de misdrijven betrokken personen op te treden, vindt men ook terug in andere situaties. Aldus kan bij rechterlijke beslissing de afbraak bevolen worden, zelfs indien de oprichter niet de eigenaar is (*Cass.*, 5 september 1978, *Pas.*, 1979, I, 5).

4. Het schuldig verzuimen een einde te maken aan het bestaan van onrechtmatig uitgevoerde werken volstaat met andere woorden om zich schuldig te maken aan het misdrijf van instandhouding (*Cass.*, 14 maart 1989, *Arr. Cass.*, 1988-89, nr. 397). Daarbij kan erop gewezen worden dat er in elk geval sprake zal zijn van wederrechtelijke instandhouding zodra men kennis gekregen heeft van een arrest van de Raad van State inhoudende nietigverklaring van de bouwvergunning (*Cass.*, 2 december 1981, *Arr. Cass.*, 1981-82, 455). Hetzelfde geldt in het geval dat de eigenaar-bouwer kennis krijgt van de strafrechtelijke beslissing waarin vastgesteld wordt dat de bouwvergunning, die gebruikt werd om de woning te bouwen, vervalst werd (Antwerpen, 15 april 1987, *Pas.*, 1987, II, 159).

Dirk Merckx

HOF VAN CASSATIE

1e KAMER – 8 SEPTEMBER 1989

Voorzitter : de h. Soetaert, afdelingsvoorzitter

Rapporteur : de h. Rauws

Openbaar ministerie : de h. Tillekaerts, advocaat-generaal

Advocaten : mrs. Claeys Bouuaert en Bützler

Belasting over de toegevoegde waarde – Levering aan particulieren – Factuur

In de zin van art. 8, tweede lid, 6°, K.B. 23 juli 1969 moeten als «kennelijk bestemd voor handels- of beroepsgebruik» worden aangemerkt die goederen die alleen of in hoofdzaak voor gebruik of verhandeling in een handel of beroep in aanmerking komen of waarvan de wijze van aanbidding, zoals verpakking, gebruiksaanwijzing, hoeveelheden, expliciet of impliciet op zodanig gebruik of zodanige verhandeling is ingericht.

Die goederen zijn door hun aard of wijze van aanbidding alleen dan niet meer voor handels- of beroepsgebruik bestemd, wanneer ze in zulke mate ook door particulieren worden gekocht dat bij het publiek, wanneer het met die goederen of die wijze van aanbidding wordt geconfronteerd, geen spontane associatie met handels- of beroepsgebruik wordt gewekt.

Belgische Staat t/ B.

Gelet op het bestreden arrest, op 22 september 1987 door het Hof van Beroep te Gent gewezen ;

Over het middel : schending van de artikelen 8, tweede lid, 6°, van het koninklijk besluit nr. 1 van 23 juli 1969 met betrekking tot de regeling voor de voldoening van de belasting over de toegevoegde waarde, ingevoegd door artikel 2 van het koninklijk besluit van 18 mei 1971 tot wijziging van de koninklijke besluiten nrs. 1, 9, 11 en 22, genomen ter uitvoering van het Wetboek van de Belasting over de Toegevoegde Waarde, en 97 van de Grondwet,

doordat het arrest, na te hebben vastgesteld dat eiser moet bewijzen dat én de B.T.W. én/of de geldboete verschuldigd is, met het gevolg dat eiser moet bewijzen dat verweerder facturen moest uitreiken en, zo hij dat niet heeft gedaan, hij daarvoor een geldboete moet betalen, besluit dat eiser niet bewijst dat verweerder de wettelijke verplichting had een factuur uit te reiken voor de levering van de goederen waarvoor hem de ingevorderde geldboete is opgelegd en dat verweerder dan ook niet «de door het artikel 70, § 2, B.T.W.-Wetboek bepaalde geldboete» kon worden opgelegd, op grond, met betrekking tot de aard van de geleverde goederen : «Dergelijke goederen, die uiteraard ook voor handels- en beroepsgebruik worden aangewend, worden thans ook regelmatig door particulieren, niet belastingplichtigen, aangewend. Ze betreffen immers grondstoffen voor het bakken van brood en het bereiden van gebak. Het zijn niet alleen (pastei)bakkers die brood en/of gebak bakken. Het is dus niet bewezen dat de aard van de geleverde goederen deze kennelijk bestemd maakt voor handels- of beroepsgebruik», en met betrekking tot de wijze waarop de goederen werden aangeboden : «Terwijl het voorheen niet gebruikelijk was dat particulieren goederen kochten die in grote hoeveelheden

en/of volumes waren verpakt, is dit sedert meerdere jaren niet meer zo onwaarschijnlijk. De moderne bewaringsmogelijkheden (koelkast, diepvries), alsmede de betere voorlichting van de consument, zetten immers aan tot een economischer koopgedrag. Gebak en brood zijn nu juist verbruiksgoederen die goedkoper zelf kunnen worden bereid en die bv. in een diepvriezer gemakkelijk kunnen worden bewaard. (Verweerder) die, volgens het proces-verbaal van 23 september 1987, een kleinhandel in algemene voeding exploiteerde, kan niet worden verweten dat hij als handelaar peilt naar de behoeften en wensen van zijn cliënteel, en dat hij, met eenvoudige toepassing van de marktprijncipes, de goederen in vorm en verpakking aanbiedt naar gelang van de vraag eraan. Zelfs in de veronderstelling dat de goederen in dezelfde verpakking werden aangeboden als waarin de N.V. V. ze aan (verweerder) heeft geleverd, dan nog kan uit dit louter feit niet worden afgeleid dat zij daardoor 'kennelijk bestemd zijn voor handels- of beroepsgebruik',

...

Overwegende dat, ingevolge het bepaalde in 6° van het tweede lid van artikel 8 van het koninklijk besluit nr. 1 van 23 juli 1969 met betrekking tot de regeling voor de voldoening van de belasting over de toegevoegde waarde, de belastingplichtige een factuur moet uitreiken wanneer hij goederen levert aan particulieren die deze goederen niet bestemmen voor de uitoefening van een beroepswerkzaamheid, voor zover die goederen, «gelet op de aard ervan of de wijze waarop zij worden aangeboden, kennelijk bestemd zijn voor een handels- of beroepsgebruik»;

Overwegende dat als «kennelijk bestemd voor handels- en beroepsgebruik» moeten worden aangemerkt die goederen die alleen of in hoofdzaak voor gebruik of verhandeling in een handel of beroep in aanmerking komen of waarvan de wijze van aanbidding, zoals verpakking, gebruiksaanwijzing, hoeveelheden, expliciet of impliciet op zodanig gebruik of zodanige verhandeling is ingericht;

Dat die goederen door hun aard of wijze van aanbidding alleen dan niet meer kennelijk voor handels- of beroepsgebruik zijn bestemd, wanneer ze in zulke mate ook door particulieren worden gekocht dat bij het publiek, wanneer het met die goederen of die wijze van aanbidding wordt geconfronteerd, geen spontane associatie met handels- of beroepsgebruik wordt gewekt;

Overwegende dat het arrest, dat beslist dat verweerder niet gehouden was een factuur uit te reiken, alleen op grond dat de betrokken goederen «thans ook regelmatig door particulieren, niet belastingplichtigen, worden aangewend» en dat het «sedert meerdere jaren niet meer zo onwaarschijnlijk is» dat «particulieren (de betrokken) goederen kochten die in grote hoeveelheden en/of volumes waren verpakt», de beslissing niet naar recht verantwoordt;

...

HOF VAN CASSATIE

3e KAMER — 2 OKTOBER 1989

Voorzitter: de h. Sace, afdelingsvoorzitter

Rapporteur: mevr. Charlier

Openbaar ministerie: mevr. Liekendael, advocaat-generaal

Advocaten: mrs. Draps en Kirkpatrick

Arbeidsovereenkomst — Werkman — Willekeurig ontslag — Begrip — Belang van de onderneming

Het belang van de onderneming, bij de beoordeling van het al of niet willekeurige van een ontslag, verschilt niet noodzakelijk van het belang van de werkgever, in zijn hoedanigheid van eigenaar van het bedrijf. Het staat aan de rechter om te oordelen of het ontslag van de werkman verantwoord is ten aanzien van de wettelijke vereisten.

M. t/ P.

Gelet op het bestreden arrest, op 17 oktober 1988 door het Arbeidshof te Brussel gewezen;

Over het middel: schending van de artikelen 1353 van het Burgerlijk Wetboek, 12, 48, § 1, 63 van de Arbeidsovereenkomstenwet van 3 juli 1978 en 97 van de Grondwet,

doordat het arrest, door de motieven waarvan wordt aangenomen dat ze hier zijn weergegeven, eisers rechtsvordering tot betaling van een vergoeding wegens willekeurige afdanking afwijst en bijgevolg ook diens vordering tot betaling van een beschermingsvergoeding wegens militieverplichtingen,

terwijl, eerste onderdeel, het recht om ontslag te geven aan de werkgever enkel is toegekend in het belang van de onderneming, zodat het wordt misbruikt wanneer het voor een ander doel wordt aangewend; het arrest dat, om te beslissen dat eisers ontslag niet willekeurig was, inzonderheid steunt op verweerd's grote uitgaven voor privé-doeleinden (echtscheiding, uitkering tot levensonderhoud), aldus een criterium hanteert dat niets te maken heeft met het belang van de onderneming en bijgevolg het begrip willekeurige afdanking miskent (schending van artikel 63 van de wet van 3 juli 1978);

...

Wat het eerste onderdeel betreft:

Overwegende dat artikel 63 van de Arbeidsovereenkomstenwet van 3 juli 1978 bepaalt dat onder willekeurige afdanking wordt verstaan het ontslag van een werkman die is aangeworven voor een onbepaalde tijd, om redenen die geen verband houden met de geschiktheid of het gedrag van de werkman of die niet berusten op de noodwendigheden inzake de werking van de onderneming, de instelling of de dienst;

Overwegende dat het belang van de onderneming niet noodzakelijk verschilt van dat van de werkgever, in zijn hoedanigheid van eigenaar van de exploitatie; dat een vermindering van de financiële lasten van de werkgever de werking van de onderneming gunstig kan beïnvloeden;

Dat daaruit volgt dat het aan de feitenrechter staat om te oordelen of de afdanking van de werkman, met toepassing van de wettelijke vereisten, gerechtvaardigd is;

Overwegende dat het arrest erop wijst dat «de werkgever een reeks stukken overlegt waaruit blijkt hoe zwaar zijn maandelijks beroeps- en privélasten (echtscheiding, uitkering tot levensonderhoud) in 1984 waren; dat men, gelet op de sociale documenten, kan begrijpen dat de financiële last van de werkgever, door het aannemen van twee leerjongens na het vertrek van de werkman, aanzienlijk is verminderd»;

Overwegende dat het arrest, door die overwegingen, geen criteria hanteert die te dezen niets te maken hebben met het

belang van de onderneming, en bijgevolg voornoemd artikel 63 niet schendt ;

...

HOF VAN CASSATIE

1e KAMER – 13 OKTOBER 1989

Voorzitter : de h. Soetaert, afdelingsvoorzitter

Rapporteur : de h. Rauws

Openbaar ministerie : de h. Krings, procureur-generaal

Advocaat : mr. Geinger

Gemeentebelasting – Bestendige deputatie – Procedure – 1. K.B. van 17 september 1987 – Werking in de tijd – 2. Bericht aan de partijen

1. *Het K.B. van 17 september 1987 betreffende de procedure voor de bestendige deputatie in de gevallen waarin deze een rechtsprekende functie vervult, is in werking getreden op 1 oktober 1987 en is toepasselijk op een geding inzake aanslagen in de dienstjaren 1985 en 1986 die bij verzoekschriften van 22 juni 1987 en 5 oktober 1987 bij de bestendige deputatie aanhangig zijn gemaakt en waarover deze uitspraak heeft gedaan in 1988.*

2. *Nietig is de beslissing van de bestendige deputatie als uit de stukken van de rechtspleging niet blijkt dat de griffier overeenkomstig de artt. 5 en 21 van het K.B. van 17 september 1987 aan een partij kennis heeft gegeven van de datum van de terechtzitting en van een beschikking van de voorzitter tot voeging van zaken.*

V.U.B. t/ Gemeente Oudergem

Gelet op de bestreden beslissing, op 13 september 1988 door de Bestendige Deputatie van de Provincieraad van Brabant gewezen ;

Overwegende dat de voorziening de beslissing inzake de aanslagen in de belasting op de tweede verblijfplaatsen voor de dienstjaren 1985 en 1986 betreft ;

Over het eerste middel : schending van de artikelen 104bis van de Provinciewet van 30 april 1836, aldus ingevoegd bij artikel 6 van de wet van 6 juli 1987, 5 en 21 van het koninklijk besluit van 17 september 1987 betreffende de procedure voor de bestendige deputatie in de gevallen waarin deze een rechtsprekende taak vervult, alsook van het algemeen rechtsbeginsel van de eerbiediging van het recht van verdediging,

doordat de Bestendige Deputatie van de Provincieraad van Brabant op 13 september 1988 uitspraak deed over de door eiseres op 22 juni 1987, 5 oktober 1987 en 5 januari 1988 ingediende bezwaarschriften tegen de aanslagen vastgesteld op haar naam, wat betreft de belasting op tweede verblijven op de panden, gelegen (...) en ingekohierd voor het dienstjaar 1985 onder het artikelnummer 3686, voor het dienstjaar 1986 onder de artikelnummers 3675-3676-3677 en voor het dienstjaar 1987 onder de artikelnummers 4415, 4416, 4417 en 4418,

...

Overwegende dat artikel 104bis, eerste lid, van de Provinciewet, ingevoegd bij de wet van 6 juli 1987, voor zover hier

van belang, bepaalt : «In alle gevallen waarin de bestendige deputatie een rechtsprekende taak uitoefent : (...) 3° geschiedt de behandeling op tegenspraak ; (...) 5° is de terechtzitting openbaar ; 6° wordt ter terechtzitting door een lid van de bestendige deputatie een uiteenzetting van de zaak gegeven, waarna partijen en hun advocaten hun mondelinge opmerkingen naar voren kunnen brengen»; dat het tweede lid bepaalt : «De Koning regelt de procedure»;

Overwegende dat de artikelen 5, derde lid, en 21 van het koninklijk besluit van 17 september 1987 betreffende de procedure voor de bestendige deputatie in de gevallen waarin deze een rechtsprekende taak vervult, respectievelijk luiden : «Artikel 5. De griffier deelt aan de partijen mede op welke dagen en uren zij inzage van het dossier kunnen nemen. Hij zendt de memories van antwoord zonder verwijl aan de verzoekende partij. Hij geeft de partijen kennis van de datum van de openbare terechtzitting»; «Artikel 21. Indien er grond bestaat om door een zelfde beslissing uitspraak te doen over verscheidene zaken, kan de voorzitter hetzij ambtshalve hetzij op verzoek van partijen de samenvoeging ervan bevelen», aldus het eerste lid, en «De griffier geeft van die beschikking kennis aan partijen», aldus het tweede lid ;

Overwegende dat voormeld koninklijk besluit van 17 september 1987 in werking is getreden op 1 oktober 1987 en derhalve toepasselijk is op de gedingen inzake de aanslagen in de dienstjaren 1985 en 1986, welke door eiseres respectievelijk bij verzoekschrift van 5 oktober 1987 en 22 juni 1987 bij de bestendige deputatie aanhangig zijn gemaakt en waarover deze uitspraak heeft gedaan op 13 september 1988, bij een zelfde beslissing, te samen met de aanhangig gemaakte gedingen betreffende de aanslagen in het dienstjaar 1987 ;

Overwegende dat uit de rechtsplegingsstukken niet blijkt dat aan eiseres door de provinciegriffier kennis is gegeven van de datum van de terechtzitting van 13 september 1988, waarop de zaken zijn terecht, noch dat hij haar kennis heeft gegeven van een beschikking van de voorzitter tot voeging van de zaken ;

Dat dientengevolge de in het middel aangewezen wettelijke bepalingen zijn geschonden en het recht van verdediging van eiseres is miskend ;

...

HOF VAN CASSATIE

1e KAMER – 17 NOVEMBER 1989

Voorzitter : de h. Soetaert, afdelingsvoorzitter

Rapporteur : mevr. Baeté-Swinnen

Openbaar ministerie : de h. Krings, procureur-generaal

Advocaten : mrs. Houtekier en Van Hecke

1. Rechterlijk gewijsde – Gezag – Beslissingen van de strafrechter – Op de strafvordering en op de burgerlijke vordering – 2. Echtscheiding – Grove belediging – Beoordeling – Strafrechtelijke veroordeling

1. Beslissingen op de strafvordering kunnen niet opnieuw ter sprake worden gebracht ter gelegenheid van een burgerlijk proces. Ze hebben gezag van gewijsde erga omnes.

Daarentegen heeft de beslissing van de strafrechter op de burgerlijke vordering slechts gezag van gewijsde binnen de

perken van art. 23 Ger. W., d.w.z. onder meer beperkt door de oorzaak van het geschil.

2. De feiten die beweerdelijk grove beledigingen uitmaken in de zin van art. 231 B.W., staan ter beoordeling van de burgerlijke rechter.

Het gezag van gewijsde verbonden aan de veroordeling, tot vergoeding van materiële en morele schade, van een vrouw jegens haar man op grond van valsheid in geschrifte staat er niet aan in de weg dat de burgerlijke rechter de feiten die een grove belediging zouden opleveren als grond van echtscheiding, vrij beoordeelt.

D. t/ G.

Gelet op het bestreden arrest, op 25 oktober 1988 door het Hof van Beroep te Antwerpen gewezen ;

...

Overwegende dat uit het overgelegde vonnis van 23 april 1986 van de Correctionele Rechtbank te Tongeren blijkt dat verweerster schuldig verklaard werd aan de haar ten laste gelegde feiten, te weten valsheid in geschrifte en gebruik van een vals stuk, door in de polis nummer 3.158.918/7 evenals op het bijvoegsel ervan onder de vermelding «de verzekeringnemer» de handtekening van D., die als verzekeringnemer vermeld staat, te hebben nagebootst ten einde zich also op een onrechtmatige wijze en zonder zijn toestemming een verzekeringspolis te verschaffen ; dat bedoeld vonnis op burgerlijk gebied oordeelt dat de eis van de burgerlijke partij, D., ontvankelijk en gegrond is en verweerster veroordeelt tot betaling van 1 frank provisioneel «voor materiële en morele schade»;

Overwegende dat artikel 4 van de wet van 17 april 1878 houdende de voorafgaande titel van het Wetboek van Strafvordering belet dat de beslissingen op de strafvordering nog opnieuw ter sprake worden gebracht ter gelegenheid van een burgerlijk proces ; dat zodanige beslissingen «erga omnes» gezag van rechterlijk gewijsde hebben ;

Dat de beslissing van de strafrechter «op de burgerlijke rechtsvordering» die met toepassing van artikel 4 van de wet van 17 april 1878 terzelfder tijd als de strafvordering voor hem werd vervolgd, daarentegen slechts gezag van rechterlijk gewijsde heeft binnen de perken van artikel 23 van het Gerechtelijk Wetboek, dit wil zeggen onder meer beperkt wordt door de oorzaak van het geschil ;

Overwegende dat de vordering tot echtscheiding te dezen steunt op feiten die beweerdelijk grove beledigingen uitmaken in de zin van artikel 231 van het Burgerlijk Wetboek ; dat zodanige feiten ter beoordeling staan van de burgerlijke rechter ;

Overwegende dat uit het vonnis van 23 april 1986, waarvan het gezag van gewijsde volgens het middel zou zijn miskend, niet blijkt dat eiser zijn burgerrechtelijke vordering voor de strafrechter anders heeft gegrond dan op het bedrieglijk opzet of het oogmerk om te schaden, vereist voor het bestaan van het misdrijf van valsheid in geschrifte ;

Dat de oorzaak van die vordering derhalve verschillend was van die van de vordering tot het verkrijgen van echtscheiding ;

Dat dan ook het gezag van gewijsde verbonden aan de veroordeling tot «materiële en morele» schadevergoeding op grond van valsheid in geschrifte er niet aan in de weg staat

dat de burgerlijke rechter de feiten die een grove belediging zouden opleveren als grond van echtscheiding, vrij beoordeelt ;

Overwegende dat het arrest derhalve met de overweging «dat het weerhouden van een bedrieglijk opzet door de strafrechter niet overeenkomt met een belediging als grond van echtscheiding», de aangevochten beslissing naar recht verantwoordt ;

Dat het middel, dat uitsluitend opkomt tegen de overweging van het arrest «dat verweerster niet het oogmerk had (eiser) op een of andere manier te krenken door haar handwijze», kritiek oefent op een ten overvloede gegeven beschouwing, derhalve niet tot cassatie kan leiden en deswege niet ontvankelijk is ;

...

HOF VAN CASSATIE

3e KAMER – 20 NOVEMBER 1989

Voorzitter : de h. Soetaert, afdelingsvoorzitter

Rapporteur : de h. Marchal

Openbaar ministerie : de h. Lenaerts, advocaat-generaal

Advocaat : mr. Simont

Sluiting van ondernemingen – Sluitingsfonds – Tussenkost – Betaling van voordelen – Aanmaning – Tijdstip – Uitwerking

De werknemer kan het Sluitingsfonds niet aanmanen tot betaling van de in de Sluitingswet 1967 bedoelde voordelen vóór het indienen van een verzoek daartoe. De aanmaning tot betaling die gelijktijdig wordt gedaan met het verzoek, heeft eerst uitwerking vanaf de opeisbaarheid van de schuld.

Sluitingsfonds t/ V.

Conclusie van de advocaat-generaal H. Lenaerts

Het arbeidshof veroordeelt eiser tot betaling van moratoire interest vanaf de datum waarop verweerder om betaling van de door de Sluitingswet bepaalde voordelen heeft verzocht, omdat deze, tegelijkertijd met het indienen van zijn verzoek, eiser tot betaling had aangemaand.

Aan de basis van die veroordeling ligt de beslissing dat het recht van de werknemer tegenover het Sluitingsfonds ontstaat op het ogenblik van de sluiting van de onderneming, dus op het ogenblik dat de werkgever tot betaling van de verschuldigde voordelen – in deze zaak opzeggingsvergoeding en vakantiegeld – verplicht is.

Dit uitgangspunt is niet in overeenstemming te brengen met de rechtspraak van het Hof. Volgens de arresten van 30 mei 1973¹ en 16 maart 1976² kan tussen het fonds en de werknemer «over de betaling van de voormelde voordelen een betwisting enkel ontstaan wanneer overeenkomstig de bij de wet gestelde voorwaarden een verzoek tot betaling is ingediend of wanneer de regelmatigheid van het verzoek

¹ A.C., 1973, 954.

² A.C., 1976, 831.

wordt betwist». En het arrest van 20 december 1982³ bevestigt nogmaals dat de werknemer «behoudens voor wat de regelmatigheid van het door hem ingediende verzoek aangaat, tegen eiser geen op de wet van 30 juni 1967 gefundeerde vordering kan instellen voordat is voldaan aan de voorwaarden gesteld bij artikel 6 van die wet en van het koninklijk besluit genomen ter uitvoering van dat artikel».

De reden daarvan is uiteraard dat het recht van de werknemer — en dus ook de overeenkomstige verplichting van het Sluitingsfonds — pas kan ontstaan na het indienen van het verzoek en derhalve niet op het ogenblik van de sluiting van de onderneming. Daarom heeft het Hof ook reeds herhaaldelijk beslist dat het fonds maar tot betaling gehouden is «nadat op initiatief van de werknemer een verzoek tot betaling is ingediend op de door de Koning bepaalde wijze; dat ingebrekestelling ten fine van artikel 1153 van het Burgerlijk Wetboek pas mogelijk is nadat dit verzoek is ingediend»⁴.

Het indienen van het verzoek met de vereiste inlichtingen doet uiteraard maar het recht ontstaan, indien aan alle wettelijke vereisten is voldaan. Daarom moet het Sluitingsfonds een onderzoek instellen en beslissen of er aanspraak op betaling bestaat en, zo ja, hoeveel moet worden betaald. Er ligt dus onvermijdelijk een zekere tijdruimte tussen het ontstaan van het recht en het ogenblik waarop het fonds tot uitbetaling kan overgaan.

Daarom houden de arresten van 19 juni 1989⁵ ook rekening met de opeisbaarheid van de schuld om te bepalen vanaf wanneer moratoire interesten verschuldigd kunnen zijn. Hiervoor moet volgens deze arresten aan twee vereisten zijn voldaan:

1° Het Sluitingsfonds moet tot betaling zijn aangemaand;

2° de schuld moet opeisbaar zijn.

Wat de aanmaning betreft, de reeds vermelde arresten van 24 oktober en 5 december 1988 en van 11 september 1989 beslissen dat het verzoek tot betaling «niet als een aanmaning tot betaling in de zin van artikel 1153 kan worden aangemerkt»; en het arrest van 27 februari 1989⁶ verklaart dat het fonds geen moratoire interesten verschuldigd is, wanneer het niet tot betaling is aangemaand. De arresten van 19 juni 1989 beslissen dat de aanmaning wel mag gebeuren voordat de schuld waarvan het bestaan niet wordt betwist, opeisbaar is, maar dat zij alsdan maar uitwerking kan hebben vanaf de opeisbaarheid.

Wat nu de opeisbaarheid betreft, de sluitingswetgeving bevat daaromtrent geen enkele aanwijzing, noch omtrent de termijn binnen welke het fonds over het verzoek moet beslissen, noch omtrent het ogenblik waarop het na de beslissing moet betalen.

In de arresten van 19 juni 1989 doet het Hof daarover geen uitspraak, omdat hieromtrent geen betwisting was opgeworpen. Uit de in die zaken bestreden arresten blijkt dat het arbeidshof de datum van opeisbaarheid heeft vastgesteld met

inachtneming van de datum waarop het Sluitingsfonds over het verzoek had beslist, en van een redelijke termijn om na de beslissing tot uitbetaling te kunnen overgaan. Bij ontstentenis van enige desbetreffende wetsbepaling zal aan de arbeidsgerechten de nodige beoordelingsbevoegdheid moeten worden gelaten om in iedere zaak, rekening houdend met de concrete omstandigheden, de datum van opeisbaarheid vast te stellen.

Terecht beslissen de arresten van 19 juni 1989 dat geen moratoire interesten verschuldigd zijn alvorens de schuld opeisbaar is. Want moratoire interesten worden volgens artikel 1153 van het Burgerlijk Wetboek toegekend als schadevergoeding wegens vertraging in de uitvoering van de verbintenissen tot betaling van een bepaalde geldsom. En zolang de schuld niet opeisbaar is, kan er geen sprake zijn van vertraging in de uitvoering. Alleen kan het Sluitingsfonds zich schuldig hebben gemaakt aan nalatigheid of verzuim bij het nemen van de beslissing en/of bij de uitbetaling. Maar de eventueel daarop gegronde vordering tot schadevergoeding valt buiten het werkingsveld van artikel 1153.

Uit het voorgaande volgt dat het arbeidshof onterecht moratoire interest toekent vanaf de aanmaning die gelijktijdig met het verzoek is gedaan. De reden daarvan ligt evenwel niet hierin dat aanmaning en verzoek niet gelijktijdig mogen worden gedaan.

Weliswaar beslissen de arresten van 24 oktober en 5 december 1988 en van 11 september 1989 dat «ingebrekestelling ten fine van artikel 1153 van het Burgerlijk Wetboek pas mogelijk is *nadat* (het) verzoek is ingediend». Ik meen echter dat het hof door het gebruik van het woord «nadat» er niet de nadruk heeft willen op leggen dat er noodzakelijk een tijdruimte moet gelegen zijn tussen het verzoek en de aanmaning. Bedoeling is kennelijk geweest te onderstrepen dat geen aanmaning mogelijk is vóór het ontstaan van het recht en de overeenkomstige verplichting, dus vóór het indienen van het verzoek. Maar het maakt geen verschil of de aanmaning samen met het verzoek of bijvoorbeeld de dag daarna is gedaan, omdat zij in elk geval de moratoire interest toch maar doet lopen vanaf de opeisbaarheid. Dit geldt dus ook, wanneer verzoek en aanmaning gelijktijdig zijn gedaan.

Onwettig is de aangevochten beslissing derhalve, omdat het arbeidshof het ontstaan van het recht situeert vóór het verzoek. Die onwettigheid wordt in het middel terecht aangevoerd. In zoverre is het gegrond.

Conclusie: vernietiging.

Arrest

Gelet op het bestreden arrest, op 13 oktober 1988 door het Arbeidshof te Brussel gewezen;

Over het eerste middel: schending van de artikelen 1139, 1153 van het Burgerlijk Wetboek, 2, 4, 6 van de wet van 30 juni 1967 tot verruiming van de opdracht van het Fonds tot vergoeding van de in geval van sluiting van ondernemingen ontslagen werknemers, 1 tot 4 van het koninklijk besluit van 6 juli 1967 ter uitvoering van artikel 6 van voormelde wet van 30 juni 1967, en 97 van de Grondwet,

doordat het arrest vaststelt dat «(verweerder) (...) bij een op 16 september 1985 ter post aangetekend schrijven een aanvraagformulier B C 901 indiende ten einde de bij de wet van 30 juni 1967 bedoelde tussenkomsten te verkrijgen van

³ A.C., 1982-83, nr. 240.

⁴ Cass., 24 okt. 1988 en 5 dec. 1988, A.C., 1988-89, nrs. 110 en 196; 11 sept. 1989, A.R. 6608.

⁵ A.C., 1988-89, nr. 611, met conclusie van de advocaat-generaal LIEKENDAEL in Bull. en Pas., 1989, I, zelfde nr., blz. 1133 e.v.

⁶ A.C., 1988-89, nr. 359, R.W., 1988-89, 1366.

(eiser); dat de raadsman van (verweerder), zoals hij ook in het schrijven van 16 september 1985 had gedaan, bij een tweede aangetekend schrijven van 11 oktober 1985 (eiser) aanmaande de aan zijn cliënt toekomende bedragen te betalen», en voorts eiser veroordeelt tot betaling van interesten op de betaalde hoofdsom, van 16 september 1985 tot en met 14 november 1986, op grond : «dat de verwijlinteressen, welke wel degelijk verschuldigd zijn, te rekenen zijn vanaf 16 september 1985, dag van aanmaning tot betaling van de hoofdsommen en interesten, tot en met 14 november 1986, vooravond van de dag van betaling ; dat bij ontstentenis van vaststelling van de datum van de betaalbaarheid van de bij de wet van 30 juni 1967 bedoelde tussenkomsten, immers behoort te worden aanvaard dat de verwijlinteressen verschuldigd zijn te rekenen van de dag tot aanmaning tot betaling, gelegen na het tijdstip waarop het subjectief recht van (verweerder) op de beoogde tussenkomsten is ontstaan, en geenszins bij het einde van de korte of langere tijd die het Fonds aan het onderzoek van de aanvraag tot tussenkomst heeft besteed»; het arrest het tijdstip waarop verweerders subjectief recht op tussenkomst is ontstaan impliciet doch zeker bepaalt op 12 augustus 1985, de datum waarop «met zekerheid (kon) worden gesteld dat de stopzetting van de hoofdactiviteit definitief (was) en dat niet minstens een vierde van de gewezen werknemers nog in die onderneming of in een afdeling ervan (zou) worden tewerkgesteld»,

...

Overwegende dat eiser, krachtens artikel 6, eerste tot derde lid, van de wet van 30 juni 1967, slechts tot betaling van de in artikel 2 van de wet bedoelde voordelen is gehouden nadat, op initiatief van de werknemer, een verzoek daartoe is ingediend op de door de Koning voorgeschreven wijze ;

Overwegende derhalve dat, nu eiser geen op de wet van 30 juni 1967 gefundeerde geldelijke verbintenis heeft voordat is voldaan aan de voorwaarden gesteld bij artikel 6 van die wet en van het koninklijk besluit genomen ter uitvoering van dat artikel, hij niet vóór het indienen van het voormelde verzoek, ter fine van artikel 1153 van het Burgerlijk Wetboek kan worden aangemaand ;

Overwegende dat moratoire interest slechts verschuldigd is, wanneer de verbintenis tot betaling van een bepaalde geldsom met vertraging is uitgevoerd ; dat de verbintenis niet met vertraging wordt uitgevoerd zolang de schuld niet opeisbaar is ;

Dat de aanmaning tot betaling die gelijktijdig wordt gedaan met het verzoek bedoeld in artikel 6 van de wet van 30 juni 1967, eerst uitwerking kan hebben vanaf de opeisbaarheid van de schuld ;

Overwegende dat het arbeidshof zijn beslissing op de door het middel aangevochten gronden niet naar recht verantwoordt ;

Dat het middel gegrond is ;

...

HOF VAN BEROEP TE ANTWERPEN

8e KAMER – 15 DECEMBER 1989

Voorzitter-rapporteur : de h. Vandeplass

Raadsheren : de hh. Luyckx en Renaers

Openbaar ministerie : de h. De Swaef, advocaat-generaal

Strafvordering – Verbetering van arrest – Verbetering van datum

De bepalingen van de artt. 793 tot 795 Ger. W. maken de uitleg of de verbetering van een tevoren gewezen beslissing mogelijk, zoals de verbetering van de datum van de uitspraak van een arrest, door de rechtbank of het hof die deze beslissing genomen hebben, maar die bevoegdheid blijft beperkt tot de beslissingen die de rechters of de raadsheren zelf hebben uitgesproken ; ze laat geenszins de uitlegging of de verbetering toe van een eertijds door andere rechters of raadsheren uitgesproken beslissing.

Van E.

Overwegende dat de vordering van het openbaar ministerie strekt tot verbetering van een materiële vergissing in een arrest van het Hof van Beroep te Antwerpen van 16 april 1982 waar in het arrest verkeerdelijk als datum van uitspraak 15 april 1982 wordt vermeld ;

Overwegende dat het betrokken arrest werd uitgesproken door de 8e kamer van het Hof van beroep te Antwerpen met als voorzitter de heer N. en als raadsheren de heren G. en M. ; dat twee leden van deze kamer thans geen deel meer uitmaken van het hof ;

Overwegende dat de bepalingen van de artikelen 793 tot 795 van het Gerechtelijk Wetboek de uitlegging of verbetering van een tevoren gewezen beslissing, zoals in het onderhavige geval de verbetering van de datum van de uitspraak van een arrest, door de rechtbank of het hof die deze beslissing genomen hebben, mogelijk maken, maar dat deze bevoegdheid beperkt blijft tot de beslissingen die de rechters of de raadsheren zelf hebben uitgesproken en geenszins de uitlegging of verbetering van een eertijds door andere rechters of raadsheren uitgesproken beslissing toelaat ;

Om die redenen, ...

Verklaart zich onbevoegd om kennis te nemen van de vordering tot verbetering van het arrest uitgesproken door het Hof van Beroep op 15 april 1982 ;

Laat de kosten ten laste van de Staat.

NOOT – Zie Cass., 6 april 1973, *Arr. Cass.*, 1973, 784, *Pas.*, 1973, I, 761.

HOF VAN BEROEP TE ANTWERPEN

8e KAMER – 19 JANUARI 1990

Voorzitter-rapporteur : de h. Vandeplass

Raadsheren : de hh. Luyckx en Renaers

Openbaar ministerie : de h. De Swaef, advocaat-generaal

Advocaat : mr. Martens

Sport – Doping – Laboratoriumanalyse – Recht van verdediging

Het recht van verdediging van de gecontroleerde hangt in dopingzaken niet af van de plaats waar de tegenproef wordt uitgevoerd, noch van het laboratorium waar de analyse

plaatsvindt, maar van de mogelijkheid onder controle van een eigen deskundige een tegenexpertise te laten uitvoeren.

Het recht van verdediging wordt niet geschonden door de omstandigheid dat de tegenproef in hetzelfde laboratorium is uitgevoerd als de oorspronkelijke analyse.

De W.

Overwegende dat op 2 oktober 1987 een urinestaal werd genomen van beklaagde te Antwerpen, waar de betrokkene deelnam aan een sportprestatie ; dat de analyse, uitgevoerd tussen 5 en 9 oktober 1987, aanwijst dat er opname was van nortesteron ; dat een tegenonderzoek uitgevoerd op 12 november 1987 eveneens wees op de opname van nortesteron door de beklaagde ;

Overwegende dat de beklaagde aanvoert dat het dossier niet bewijst welke geneesheer de bevoegdheid tot afname van het urinemonster heeft gekregen ; dat uit stuk 25 van het dossier kan worden afgeleid dat dr. V. op 1 oktober 1987 door de gemeenschapsminister van Volksgezondheid en Leefmilieu werd opgedragen een dopingcontrole uit te voeren ;

Overwegende dat het derhalve geen twijfel lijden kan dat dr. V. wel degelijk dient te worden beschouwd als de door de gemeenschapsminister aangewezen geneesheer in de zin van artikel 2 van het K.B. van 24 november 1978 betreffende de monsterneming van urine en bevoorrading, bij sportcompetities en de analyse ervan, als gewijzigd bij artikel 1 van het besluit van de Vlaamse Executieve van 14 januari 1987 ;

Overwegende dat dr. V. in het bijzijn van de beklaagde het urinestaal over twee flesjes heeft verdeeld en dat hij daarbij de in artikel 4 voorgescreven procedure heeft gevolgd, en dat o.m. de beklaagde het tweede flesje heeft geparafeerd, namelijk het flesje met het codenummer ; dat de beklaagde ten onrechte beweert dat beide flesjes niet werden verzegeld in zijn aanwezigheid, want dat zulks in strijd is met de gegevens van het dossier ;

Overwegende dat de beklaagde ten onrechte van mening is dat hijzelf de flesjes dient te verzegelen ; dat hij eveneens ten onrechte meent dat hij beide flesjes urine dient te parafieren, omdat artikel 4 van voormeld K.B. slechts voorschrijft dat het tweede flesje van een codenummer wordt voorzien, waarvan hij in kennis wordt gesteld en dat hij door zijn paraaf waarmerkt ;

Overwegende dat beklaagde aanvoert dat het bewijs niet is geleverd dat het proces-verbaal van monsterneming in dubbel exemplaar werd opgesteld zoals voorgescreven is door artikel 5, § 1, van het voormelde K.B. ; dat de beklaagde toegeeft dat hijzelf één exemplaar heeft ontvangen en dat het andere exemplaar zich in het strafdossier bevindt, zodat de beklaagde te kwader trouw is als hij beweert dat het proces-verbaal niet volgens de wettelijke voorschriften werd opgesteld ;

Overwegende dat de beklaagde aanvoert dat artikel 5, § 5, inzake de verzending van een tweede exemplaar niet werd nageleefd op de wijze voorgescreven door de wet ; dat het proces-verbaal-dopingcontrole het codenummer 63 aangebracht op het flesje bestemd voor de eventuele contradictoire analyse vermeldt en dat kan worden volstaan met de verwijzing naar stuk 5c om zich hiervan rekenschap te geven ; dat de eerste rechter dit argument niet diende te beantwoorden daar de beklaagde zich daarvan rekenschap kon geven door de lectuur van het bewuste proces-verbaal ;

Overwegende dat de beklaagde aanvoert dat het urinestaal niet binnen 24 uur na afname aan een erkend laboratorium ter hand werd gesteld ; dat artikel 6 van voormeld K.B. weliswaar voorschrijft dat het monster tegen ontvangstbewijs binnen vierentwintig uur aan één van de daartoe erkende laboratoria dient te worden afgegeven, maar dat «op advies van de bevoegde commissie, de gemeenschapsminister, die het gezondheidsbeleid onder zijn berusting heeft, ter zake bijkomende regels mag bepalen» ; dat krachtens deze wettelijke bevoegdheid, de gemeenschapsminister heeft voorgescreven dat een aangestelde van het bevoegde Bestuur na het weekeinde de stalen bij de aangestelde geneesheren afhaalt en ze dezelfde dag aan het daartoe erkende laboratorium bezorgt ;

Overwegende dat te dezen kan worden vastgesteld dat de voorgescreven procedure werd gevolgd en dat anderzijds de afgifte binnen vierentwintig uur niet op straffe van nietigheid is voorgescreven ;

Overwegende dat beklaagde aanvoert dat het urinemonster niet «zonder verwijl» werd onderzocht ; dat uit het verslag van dr. D. blijkt dat het eerste urinemonster op 5 oktober 1987 werd ontvangen en dat het op 9 oktober 1987 volledig was onderzocht ; dat hieruit blijkt dat het «zonder verwijl» in de zin van artikel 6, § 2, van voormeld K.B. werd onderzocht ;

Overwegende dat beklaagde aanvoert dat artikel 7, § 2, niet werd nageleefd dat er geen proces-verbaal werd opgesteld waaruit blijkt dat er buiten de betrokken partijen geen andere personen in het lokaal van de monsterafneming aanwezig waren ; dat dergelijk voorschrift niet in enige wettelijke bepaling voorkomt en dat de beklaagde anderzijds ook nooit heeft beweerd dat er enige andere persoon dan de betrokken partijen in het lokaal van de monsterafneming aanwezig was ; dat deze grief bijgevolg irrelevant is ;

Overwegende dat op het ogenblik van de feiten er slechts één enkel door het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap erkend laboratorium was ; dat artikel 7, § 2, voorschrijft dat de gecontroleerde persoon ervan in kennis wordt gesteld dat hij het tweede monster op eigen kosten in een door hem gekozen erkend laboratorium kan laten analyseren ; dat in het proces-verbaal, waarvan de beklaagde erkend heeft een afschrift te hebben ontvangen, uitdrukkelijk wordt vermeld dat hij een tegenonderzoek kan laten verrichten in het Instituut voor Farmacologie en Toxicologie van de huisdieren te Gent ; dat aldus aan het wettelijke vereiste is voldaan ;

Overwegende dat de beklaagde aanvoert dat zijn recht op vrije keuze van een laboratorium in feite werd miskend door de omstandigheid dat er slechts één enkel wettelijk erkend laboratorium bestond ;

Overwegende dat het recht van verdediging van de gecontroleerde niet afhangt van de plaats waar de tegenproef wordt uitgevoerd, noch van het laboratorium waar de analyse plaatsvindt, maar van de mogelijkheid onder controle van een eigen deskundige een tegenexpertise te laten uitvoeren ; dat de beklaagde hiertoe gelegenheid heeft gekregen ; dat hij in aanwezigheid van apotheker R., door hem aangesteld, de analyse van het tweede urinemonster heeft kunnen volgen ; dat hij geen bezwaar heeft gemaakt tegen de uitgevoerde analyse en dat hij ook thans geen bezwaar aanvoert tegen de wijze waarop die analyse in zijn bijzijn werd gedaan ; dat zijn recht van verdediging dan ook niet geschonden werd door de omstandigheid dat de tegenproef in

hetzelfde laboratorium werd uitgevoerd als de oorspronkelijke analyse ;

Overwegende dat de beklaagde aanvoert dat er 125 cc urine werd afgenomen, dat het eerste flesje 50 cc en het tweede 30 cc bevatte, maar dat hij niet weet wat er met het overige is gebeurd ; dat artikel 4 van voormeld K.B. vermeldt dat er minstens 100 ml urine moet worden afgenomen ; dat het urinemonster 125 ml bedroeg, hetgeen door de beklaagde wordt toegegeven, zodat op dit punt de gevolgde handelwijze volkomen wettig is ;

Overwegende dat de bevoegde geneesheer verklaard heeft dat hij de urine over de twee flesjes verdeeld heeft in het bijzijn van de beklaagde ; dat van deze urine 50 cc werd gebruikt voor de eerste analyse en 30 cc voor de tweede analyse ; dat er geen wettelijke verplichting bestaat om *al* de urine over de twee flesjes te verdelen in de verhouding 2/3 - 1/3, maar dat het ongetwijfeld aanvaardbaar is dat de overtolige urine wordt geliquideerd ; dat het deskundig verslag nergens vermeldt dat in het eerste flesje slechts 50 ml en slechts 30 ml in het tweede flesje aanwezig was, maar dat de vermelde hoeveelheden slechts betrekking hebben op de gebruikte hoeveelheid urine bij de opeenvolgende analyses ; dat de grieven van de beklaagde dienaangaande derhalve ongegrond zijn ;

Overwegende dat de beklaagde blijkbaar de methode van de gekruiste codering niet begrepen heeft, waar hij aanvoert dat de analyse niet op wettige wijze geschiedde omdat op het eerste monster het codenummer V werd aangebracht waar het tweede verslag betreffende de tegenproef het codenummer 63 werd gebruikt ; dat de onderscheiden flesjes precies verschillende codenummers dragen opdat de deskundige op volkomen onafhankelijke wijze te werk kan gaan, zonder de sleutel van de geanalyseerde stalen te kennen ;

Overwegende dat dr. V. erkend is als arts belast met dopingcontrole sedert 1 april 1987 ; dat dit inhoudt dat hij daartoe de vereiste opleiding heeft gekregen en dat hij een bepaalde stage gevolgd heeft ; dat dr. D. van K. trouwens eveneens geneesheer was, maar dat hij nog een stage volgde om sportgeneesheer te worden belast met dopingcontrole ; dat de dopingcontrole en de afneming van het urinemonster luidens artikel 2 van het vermelde K.B. trouwens slechts door één «aangeduide geneesheer» moeten worden uitgevoerd ;

Overwegende dat aan de hand van de gegevens van het strafdossier blijkt dat de beklaagde zich heeft schuldig gemaakt aan dopingpraktijk in de zin van artikel 1 van de wet van 2 april 1965 ;

...

NOOT – Zie in tegengestelde zin : Hof Gent, 18 april 1989, in zake Van O. ; Hof Gent, 21 november 1989, in zake M. ; beide arresten zijn niet gepubliceerd.

In beide gevallen oordeelde het Hof van Beroep te Gent dat het bewijs onwettig was, nu de beklaagde geen andere keuzemogelijkheid werd geboden dan het tegenonderzoek te laten verrichten in het enige (tot dan toe) erkende laboratorium.

BURGERLIJKE RECHTBANK TE DENDERMONDE

1e KAMER – 21 SEPTEMBER 1989

Voorzitter : mevr. Van Wiele

Openbaar ministerie : mevr. De Noes

Advocaat : mr. D'Hooghe

Echtscheiding – Op grond van bepaalde feiten – Rechtspleging – Dagvaarding door de verweerder

Wanneer de eisende partij in een procedure tot echtscheiding op grond van bepaalde feiten te lang talmt om te dagvaarden, kan de verwerende partij dagvaarden tot vervallenverklaring van de vordering, maar niet tot ongegrondverklaring ervan. Bij gebreke van hoofdvordering kan zij ook geen tegenvordering instellen.

D. t/ V.

Eiseres stelt dat haar echtgenoot, zijnde gedaagde, op 19 mei 1987 een verzoekschrift tot echtscheiding op grond van bepaalde feiten heeft aangeboden aan de voorzitter van de Rechtbank van Eerste Aanleg te Dendermonde, en nog steeds geen dagvaarding ten gronde heeft betekend, hoewel de termijn van artikel 1260 Ger. W. reeds geruime tijd is verstreken. Zij vordert dat deze eis tot echtscheiding zal worden behandeld en afgewezen als ongegrond, en bij tegeneis vraagt zij dat de echtscheiding in haar voordeel zal worden toegestaan op grond van het overspel van gedaagde met de genaamde X., vastgesteld bij proces-verbaal van gerechtsdeurwaarder O.S. van 24 april 1989. Bovendien vordert zij de vereffening en verdeling van de huwelijksgemeenschap en bevestiging van de maatregelen die zijn genomen bij beschikking van de Vrederechter van het kanton Zele op 18 juni 1986, omtrent het voorlopig bewakingsrecht over de persoon en het beheer over de goederen van het minderjarig kind van partijen, alsmede de bijdrage in het onderhoud van dit kind.

Door het uitzonderlijk lang talmen om tot dagvaarding ten gronde over te gaan, wordt door de eisende partij tot echtscheiding een toestand bestendigd die door de wetgever als uiteraard voorlopig werd bedoeld, zij het maar omdat ondertussen de fundamentele huwelijksplicht tot samenwonen van de echtgenoten wordt opgeheven, en bovendien de onderhoudsplicht wordt aangehouden, zelfs zonder enig onderzoek van het schuld criterium.

De verwerende partij in de procedure tot echtscheiding heeft aldus een rechtmatig belang om de regularisatie te vorderen van de echtelijke relatie, door de verzoeker tot echtscheiding te horen vervallen verklaren van zijn vordering.

Eiseres vraagt evenwel dat de vordering die door gedaagde werd aangebracht bij verzoekschrift overhandigd aan de voorzitter op 19 mei 1987, zal worden behandeld en afgewezen als ongegrond, wat er op neerkomt dat zij het initiatief neemt om de behandeling ten gronde van de vordering tot echtscheiding die door haar echtgenoot is ingeleid, voor de rechtbank aanhangig te maken, terwijl geen enkele wettekst toelaat dat een procedure tot echtscheiding, aangevat door de ene echtgenoot, wordt overgenomen en voortgezet door de andere echtgenoot, zelfs om er de afwijzing van te vorderen. Door de specifieke organisatie van de procedure tot echtscheiding is deze vordering overigens onmogelijk,

aangezien pas bij de dagvaarding ten gronde de verwerende partij kennis krijgt van de inhoud van het verzoekschrift tot echtscheiding, houdende de feiten waarop de vordering is gebaseerd.

Wat de tegeneis betreft verliest aanlegster uit het oog dat geen hoofdvordering tegen haar is aangebracht, en dat ze haar zogenoemde tegeneis ent op de door haarzelf gestelde eis tot afwijzing van de eis tot echtscheiding van gedaagde;

Om die redenen,

Verklaart hoofd- en tegeneis onontvankelijk en veroordeelt eiseres in de kosten van het geding.

NOOT – Bovenstaand vonnis gaat in tegen de recente evolutie in rechtsleer en rechtspraak.

Geen enkele wettekst in het Gerechtelijk Wetboek – noch art. 1260 noch enig ander artikel – verplicht de eiser om op straffe van verval binnen een bepaalde tijd, na het verstrijken van de termijn waarbinnen het recht om te dagvaarden geschorst is, ten gronde tot echtscheiding te dagvaarden. De verweerder kan de eiser derhalve niet tot vervallenverklaring van zijn vordering dagvaarden.

Blijft de eiser inactief, dan kan de verweerder wel dagvaarden om de vordering als ongegrond te laten afwijzen: een echtscheidingsprocedure is ingeleid vanaf het neerleggen van het verzoekschrift en de verzoekende partij behoudt haar hoedanigheid van eisende partij ook al dagvaardt de verweerder ten gronde.

In die zin: Luik, 14 november 1983, *Rev. Trim. Dr. Fam.*, 1984, 158, advies Spiesterbach, en *Jur. Liège*, 1984, 63, noot de Leval, G.; Luik, 24 juni 1986, *J.L.M.B.*, 1987, 488, opm. Panier, C. (inédits de droit de la famille); Antwerpen, 15 april 1987, *J.T.*, 1987, 522; Storme, M. en Deconinck, B., «Bevoegdheids- en procedureperikelen in familierechtelijke geschillen», *T.P.R.*, 1985, 121, nr. 63, en de referenties in noot 91; Baeteman, G., Gerlo, J., Guldix, E., De Mulder, W. en De Wit, R., «Overzicht van rechtspraak Personen-en familierecht 1981-87», *T.P.R.*, 1988, 489, nr. 120, en de referenties aldaar.

2. De verweerder kan in zijn dagvaarding tot afwijzing van de oorspronkelijke echtscheidingseis tevens een tegeneis instellen. Enige voorwaarde voor het instellen van een tegenvordering is immers de aanvang van de contentieuze fase, die ook door de verweerder in werking kan worden gesteld.

In die zin: Luik, 9 november 1982, *Jur. Liège*, 1983, 269, noot de Leval, G.; Storme, M. en Deconinck, B., *o.c.*, nr. 64, en de referenties in noot 92; Baeteman, G., Gerlo, J. e.a., *l.c.*

J. Gerlo

ARBEIDSRECHTBANK TE GENT

1e KAMER – 9 MEI 1988

Voorzitter: de h. Petit

Rechters in sociale zaken: de hh. Roovers en Pottie

Advocaten: mrs. Martens en Flamme

Arbeidsongeval – Prothesen en orthopedische toestellen – Begrip – Aanpassingen aan auto

In de Arbeidsongevallenwet wordt met prothesen en orthopedische toestellen bedoeld de technische hulpmiddelen of voorzieningen bestemd om het gebruik van verzwakte menselijke organen te bevorderen of ledematen te steunen of te vervangen. De aanpassingen aan een auto zijn een prothese, aangezien ze het de getroffen mogelijk maken zich te verplaatsen door zijn verlamde benen te vervangen.

S. t/ N.V. R.

Wat betreft de prothese

De deskundige stelt in zijn verslag het volgende voor: «De thans nodige prothesen en hulpmiddelen kunnen als volgt omschreven worden: ziekenhuisbed met zijsponden, heftoestel, watermatras en onderleggers uit absorberend materiaal; rolstoel met decubituskussen, voetsteunen en hielhouders; rugsteun voor buikspieroefeningen; standingtoestellen; anti-equinusprothese voor linkervoet; urinaal, condomcatheters en wegwerpbroekluiers; benodigdheden voor sondering van de blaas. Er zij herinnerd aan de aanpassing van de auto en van het huis die alle als verantwoord en noodzakelijk beschouwd worden.»

Eiser verenigt zich met dit voorstel, met uitbreiding van zijn oorspronkelijke eis.

Verweester is van oordeel dat:

– de rugsteun voor buikspieroefeningen en de standingtoestellen geen prothesen zijn doch behandelingskosten uitmaken;

– de aanpassingen aan auto en huis dit evenmin zijn, daar zij niet beantwoorden aan het begrip prothesen als omschreven in het woordenboek Van Dale.

Wel moet opgemerkt worden dat dr. H., raadgevende arts van verweester, standingapparaten als prothesen aanmerkt (verslag van 8 augustus 1986).

Volgens artikel 28 van de Arbeidsongevallenwet heeft de getroffen recht op de prothesen en de orthopedische toestellen die ingevolge het ongeval nodig zijn.

Prothese is volgens Van Dale: 1. de vervanging van een verloren gegaan lichaamsdeel door een kunstlid; 2. (vandaar) kunstarm, kunstbeen, kunstgebit, enz.

Orthopedische toestellen zijn toestellen om misvormingen en verminkingen van beenderen, spieren en gewrichten van het menselijk lichaam te verhelpen (bv. steunzolen).

Indien aan die begrippen hun taalkundige betekenis wordt gegeven, zoals verweester het doet, dan is een ziekenhuisbed of een rolstoel geen prothese of orthopedisch toestel en is een bril evenmin een prothese.

De rechtspraak en de rechtsleer hebben echter aan die termen een veel ruimere inhoud gegeven.

Zo heeft de advocaat-generaal in zijn conclusie bij het casatiearrest van 18 maart 1985 (*Arr. Cass.*, 1984-85, 983) erop gewezen aan de hand van de Grote Winkler Prins Encyclopedie dat voor prothesen in de ruimste zin van het woord geleidelijk de term «technische hulpmiddelen» of «technische voorzieningen» in gebruik komt.

Met verwijzing naar de Nederlandse wetgeving acht hij de term «kunst- en hulpmiddelen» meer aangewezen.

Hiermee worden bedoeld alle voorwerpen bestemd om het gebruik van menselijke organen welke verzwakt zijn te bevorderen of ledematen te steunen of te vervangen (zie Sociaalrechtelijk Woordenboek).

Bij de totstandkoming van de Arbeidsongevallenwet van 10 april 1971 heeft de wetgever een ruime betekenis aan het woord prothese willen geven (*Gedr. St., Senaat, 1970-71, nr. 215, 102-105*).

Dit is ook de interpretatie van de aanschrijving nr. 187 van 31 oktober 1975, uitgaande van het Ministerie van Sociale Voorzorg, waarin onder prothesen en orthopedische toestellen wordt verstaan alle apparaten die functionele beterschap kunnen brengen, de arbeidsongeschiktheid kunnen verminderen en die nodig zijn; bv. corsetten, elastische kniekousen, aderspatkousen, urinalen, brillen, gehoorapparaten, steunzolen en pruiken als «kleine apparentering», doch ook «grote apparentering» zoals een kunstbeen, een rolstoel, enz.

Indien een rolstoel als «prothese» aanvaard wordt omdat het de getroffen de mogelijkheid biedt zich te verplaatsen, door zijn verlamde benen te vervangen, kan dezelfde redenering doorgetrokken worden voor een aanpassing van een auto.

Eiser bracht de volgende aanpassingen aan zijn auto aan: automatische gangwissel, manuele bediening voor gas geven en remmen, veiligheidsharnas i.p.v. veiligheidsgordel, versterkte buitenbekleding tegen beschadiging door de rolstoel, opvulling van de holte in de bodem voor en achter de rechterstoel, aanpassing van de rechter voorstoel om hem voorwaarts te laten schuiven en verwijdering van de opbergruimte tussen beide voorstoelen.

De arbeidsrechtbank acht dat het hier om prothesen gaat in de ruime betekenis van het woord.

Dezelfde redenering kan worden gevolgd voor de rugsteun en de standingtoestellen.

Wat betreft de aanpassing van de woning van eiser, beperkt die zich tot twee draadloze afstandsbedieningen voor het openen van voordeur en garagepoort en de ophoging van de zithoek op het niveau van de woonkamer.

Van die aanpassingen kan niet beweerd worden dat zij prothesen zijn in de ruime zin van het woord, als hiervoor omschreven overeenkomstig het Sociaalrechtelijk Woordenboek.

NOOT – Het vonnis is bevestigd bij arrest van het Arbeidshof te Gent van 7 december 1989.

POLITIERECHTBANK TE ANTWERPEN

4e KAMER – 30 NOVEMBER 1988

Voorzitter: de h. Dezeure

Advocaat: mr. Pockele-Dilles

Bevolkingsregister – Inschrijving – Dwangsom

Wanneer de strafrechter een verplichting tot het stellen van een daad oplegt, als schadeloosstelling voor een gepleegd misdrijf, kan hij hieraan de verplichting tot betaling van een geldsom koppelen.

D. t/ R.

Op strafrechtelijk gebied

Overwegende dat uit het dossier en onder meer de bekentenis van beklaagde blijkt dat hij zijn hoofdverblijfplaats heeft overgebracht naar een andere gemeente binnen het rijk zonder voorafgaande aangifte bij het gemeentebestuur van de gemeente die hij bewoonde; dat de telastlegging ten laste van beklaagde derhalve bewezen is;

Overwegende dat beklaagde reeds vroeger veroordeeld werd uit hoofde van overtreding van dezelfde wetgeving en een veroordeling tot een geldboete van 25 fr. gepast lijkt;

Op burgerrechtelijk gebied

Overwegende dat de burgerlijke partij bewijst dat zij, door het feit dat beklaagde zijn verandering van woonplaats niet aangaf, schade heeft geleden doordat meer dan eens beslag werd gelegd op haar meubels ter betaling van schulden van beklaagde en zij zelfs verplicht werd een procedure tot revindicatie in te stellen;

Overwegende dat ex aequo et bono een schadevergoeding, zoals door de burgerlijke partij geëist, van 25.000 fr. kan worden toegekend;

Overwegende dat de burgerlijke partij tevens eist dat beklaagde veroordeeld wordt tot het vervullen van de vereiste administratieve formaliteiten met verplichting tot betaling van een dwangsom bij wanuitvoering;

Overwegende dat de strafrechter – ter schadeloosstelling van de burgerlijke partij – ook een verplichting tot het stellen van een bepaalde handeling kan opleggen;

Overwegende dat het dan ook gepast voorkomt beklaagde te veroordelen om, na een termijn van vijftien dagen na betekening van dit vonnis, binnen vijftien dagen de aangifte te doen voorgeschreven in artikel 7 van het K.B. van 1 april 1960 betreffende het houden van de bevolkingsregisters, en binnen vijftien dagen na de aangifte, de verplichting uit te voeren bedoeld bij artikel 10 van gezegd koninklijk besluit;

Overwegende dat de burgerlijke partij inroept dat de rechtbank een dwangsom kan opleggen omdat het gepleegd misdrijf een voortdurend karakter zou dragen;

Overwegende dat het misdrijf een ogenblikkelijk misdrijf is dat voltrokken is op het ogenblik van de overbrenging van het hoofdverblijf;

Overwegende nochtans dat de gevolgen van het gepleegde misdrijf voor de burgerlijke partij een voortdurend karakter dragen die het opleggen van een dwangsom toelaten;

Overwegende dat, wanneer de strafrechter een verplichting tot het stellen van een daad oplegt – als schadeloosstelling voor een gepleegd misdrijf – hij hieraan de verplichting tot betaling van een geldsom kan koppelen (Cass., 4 januari 1984, *J.T.*, 1984, 345; TRD – dossier 1986-7, nr. 12 in fine);

Overwegende dat het past de bovenvermelde verplichtingen te koppelen aan de betaling van een som van 1.000 fr. per dag;

...

NOOT – De dwangsom als wondermiddel

1. In het onderhavige geval maakte de burgerlijke partij haar beklag omdat de beklaagde nog steeds was ingeschre-

ven op haar adres en systematisch weigerde aangifte te doen van de verandering van hoofdverblijf, hoewel hij reeds lang was uitgeweken naar een bosrijke streek. De nieuwe bewoner van het huis kreeg geregeld schuldeisers en gerechtsdeurwaarders over de vloer en er werd zelf, bij vergissing, beslag gelegd op de goederen van de burgerlijke partij.

2. Ook de politierechter was van mening dat een dergelijke toestand onduidelijk was en hij greep naar een probaat middel om een einde te maken aan de grillen van de trekvogel: de beklaagde werd verplicht aangifte te doen van de verandering van verblijf onder bedreiging van een fikse dwangsom.

Over de doelmatigheid van de maatregel zal wel niemand enige twijfel koesteren, maar efficiëntie is niet altijd een waarmerk van strikte legaliteit, ook een strafrechter kan daarvan meespreken.

3. De politierechter was zich vermoedelijk bewust van zijn onbevoegdheid om de beklaagde de verplichting op te leggen zijn inschrijving in de bevolkingsregisters te regulariseren, maar hij heeft gemeend het probleem te kunnen omzeilen door de verplichting voor te stellen als een vorm van schadevergoeding van de benadeelde.

Het beëindigen van een onrechtmatige toestand kan bezwaarlijk worden beschouwd als een vergoeding van de burgerlijke partij en anderzijds beschikt een strafrechter nu eenmaal niet over de ruime bevoegdheid die een vrederechter of een voorzitter van de rechtbank van eerste aanleg bezit wanneer het gaat over feitelijkheden of over burengeschillen.

4. Als we de stelling van de politierechter aannemen, dan zou de strafrechter een oplichter kunnen verplichten zijn zwendelpraktijken op te geven onder bedreiging van een dwangsom, een bordeelhouder dwingen een eerzaam beroep te kiezen, een naaktloper aanzetten zich behoorlijk te kleden, een handelaar zijn inschrijving in het handelsregister aan te passen, een druggebruiker een ontwenningsskuur te volgen of een drinkebroer zijn stamcafé op te geven... Onder bedreiging van een dwangsom zou de strafrechter heel de maatschappij kunnen verbeteren of althans naar zijn hand zetten... De strafrechter zou het land regeren door middel van dwangsommen!

Quand on met le pied dans les idées générales, on glisse...

A. Vandeplas

RECHTSPRAAK IN KORT BESTEK

Hof van Cassatie (1e Kamer), 26 oktober 1989

Vennootschap – Onregelmatige vennootschap onder firma – Bestanddelen

Het bestreden arrest (Hof Bergen, 23 maart 1988) beslist dat eiser met zijn zoon een onregelmatige vennootschap onder firma heeft aangegaan, en veroordeelt hem om een door die vennootschap gemaakte schuld aan verweerster te betalen. Daartegen werpt eiser op dat het arrest niet wettelijk verantwoord is omdat het slechts vaststelt dat eiser en zijn zoon een koopmansbedrijf onder een gemeenschappelijke naam

uitoefenen, zonder te gewagen van de wil van partijen om iets in gemeenschap te brengen en de winst daaruit te verdelen.

«Overwegende dat het arrest zegt dat naar vaste rechtspraak 'zij die zich verenigen om een koopmansbedrijf uit te oefenen en dit jegens derden blijven doen, bij gebrek aan een bijzondere akte, een vennootschap onder firma vormen'; dat het vervolgens oordeelt dat 'de toepassing van die beginselen evenwel onderstelt dat aan de grondvoorwaarden gesteld bij artikel 15 van de gecoördineerde wetten en aan die gesteld voor ieder vennootschapscontract, in feite, is voldaan, en inzonderheid dat meerdere personen met derden onder een gemeenschappelijke naam handel blijven drijven volgens de specifieke verhouding van het vennootschapscontract, te weten de *affectio societatis* of het *jus fraternitatis*';

«Overwegende dat tot slot het arrest wijst op de gegevens die volgens het hof van beroep gewichtige, bepaalde en met elkaar overeenstemmende vermoedens vormen dat eiser en zijn zoon 'samen het koopmansbedrijf uitoefenden';

«Overwegende dat het hof van beroep, nu het aldus de voorwaarden heeft onderzocht waaruit blijkt dat eiser met zijn zoon een onregelmatige vennootschap onder firma had opgericht en eiser op grond daarvan heeft veroordeeld, impliciet maar zeker oordeelt dat alle voormelde voorwaarden vervuld waren en meer bepaald dat te dezen de *affectio societatis* aanwezig was, dat wil zeggen de wil om, enerzijds, iets in gemeenschap te brengen en, anderzijds, de winst die daaruit kan ontstaan onder elkaar te verdelen;

«Dat het arrest, derhalve, zonder verdere uitleg behoeven te geven bij gebreke van een nauwkeurige conclusie over dat geschilpunt, zijn beslissing naar recht verantwoordt.»

(Voorzitter: de h. Sace, afdelingsvoorzitter – Rapporteur: mevr. Charlier – Openbaar ministerie: mevr. Liekenael, advocaat-generaal – Advocaat: mr. Draps – In de zaak: K. t/ L.)

NOOT – Bij ontstentenis van een daartoe strekkende conclusie behoeft de burgerlijke rechter niet alle elementen te vermelden die de toepassing van een wetbepaling verantwoordt (Cass., 17 december 1987, *R. W.*, 1987-88, 1360; 18 maart 1988, *R. W.*, 1988-89, 372).

Hof van Cassatie (1e Kamer), 4 december 1989

Belasting over de toegevoegde waarde – Aftrekregeling – Facturen zonder vermelding van volgnummer in het boek van de uitgaande facturen – Geen aftrek

Tegen het bestreden arrest (Hof Gent, 14 juni 1988) voert eiser een middel aan betreffende de beslissing waarbij de aftrek van belasting over de toegevoegde waarde wordt geweigerd.

«Overwegende dat, krachtens artikel 3, § 1, 1°, van het koninklijk besluit nr. 3 van 10 december 1969, de belastingplichtige zijn recht op aftrek van belasting slechts kan uitoefenen, voor zover hij houder is van een factuur die opgesteld is overeenkomstig het bepaalde in artikel 2 van het koninklijk besluit nr. 1 van 23 juli 1969, en die derhalve het volgnummer moet vermelden waaronder de factuur is ingeschreven in het boek van de uitgaande facturen;

«Dat het arrest, dat vaststelt dat voornoemde voorwaarde te dezen niet is vervuld, en waaruit niet volgt dat de vermelding in kwestie voor de inning van de belasting over de toegevoegde waarde en de controle daarvan door de belastingadministratie onnodig is, wettig beslist dat eiser zijn recht op aftrek niet vermag uit te oefenen.»

(Voorzitter: de h. Soetaert, afdelingsvoorzitter – Rapporteur: de h. Rauws – Openbaar ministerie: de h. Lenaerts, advocaat-generaal – Advocaten: mrs. Houtekier en Claeys Bouuaert – In de zaak L. t/ Belgische Staat)

Hof van Cassatie (1e Kamer), 8 december 1989

Merk – Toepassing van art. 13, A, 1°, B.M.W. – Aanbrengen van merk op de waren, hun verpakking of etiketten – Niet vereist

Het bestreden arrest (Hof Antwerpen, 7 januari 1985) wordt om de volgende redenen vernietigd:

«Overwegende dat, krachtens artikel 13, A, eerste lid, aanhef en onder 1°, de merkhouder zich, onverminderd de toepassing van het gemene recht betreffende de aansprakelijkheid uit onrechtmatige daad, op grond van zijn uitsluitend recht kan verzetten tegen elk gebruik dat van het merk of van een overeenstemmend teken wordt gemaakt voor de waren waarvoor het merk is ingeschreven of voor soortgelijke waren;

«Overwegende dat het Benelux-Gerechtshof in zijn arrest van 7 november 1988, in antwoord op de bij het arrest van 13 maart 1987 gestelde vraag, voor recht verklaart: 'In het algemeen kan gebruik van een handelsbenaming of handelsnaam niet worden aangemerkt als gebruik van een anders merk of van een daarmee overeenstemmend teken in de zin van artikel 13, A, eerste lid, aanhef en onder 1°, B.M.W., óók niet indien in de onderneming welke met die naam wordt aangeduid, waren worden verhandeld waarvoor dat merk is gedeponeerd. Van zodanig gebruik is echter wél sprake, indien de handelsnaam in feite zodanig wordt gebruikt dat het publiek dat gebruik zal opvatten als een gebruik dat betrekking heeft op een of meer bepaalde, door de ondernemer verhandelde of ter levering aangeboden waren, welke door dit gebruik van die van anderen worden onderscheiden, hetgeen zich ook kan voordoen indien de naam niet op de waren zelf, hun verpakking of etiketten wordt aangebracht';

«Overwegende dat het bestreden arrest beslist: 'dat artikel 13, A, 1°, in casu niet toepasselijk is; dat (verweerder) weliswaar handel drijft onder naam O., maar dat geenszins aangetoond wordt dat (verweerder) het merk van (eiseres) voor waren gebruikt; dat het gebruik van een merk voor waren immers impliceert dat de waren zelf kunnen worden beschouwd als zijnde gemerkt (op de voorwerpen zelf, op de verpakking, op bijhorende etiketten...);

«Overwegende dat het arrest aldus voor de toepasselijkheid 'in casu' van artikel 13, A, eerste lid, aanhef en onder 1°, van de Beneluxmerken als vereiste stelt dat het merk of een overeenstemmend teken op de waren, hun verpakking of etiketten is aangebracht; dat echter artikel 13, A, eerste lid, aanhef en onder 1°, toepassing kan vinden indien zulks niet het geval is; dat het arrest derhalve die bepaling schendt.»

(Voorzitter-rapporteur: de h. Caenepeel, waarnemend voorzitter – Openbaar ministerie: de h. Piret, advocaat-generaal – Advocaten: mrs. De Gryse en Van Hecke – In de zaak: N.V. O. t/ B.)

NOOT – Zie Benelux-Gerechtshof, 7 november 1988, R.W., 1988-89, 637.

BOEKEN

D.J. VEEGENS, *Cassatie in burgerlijke zaken*, 3e druk, bewerkt door E. KORTHALS ALTES EN H.A. GROEN, ZWOLLE, TJEENK WILLINK, 1989, XII, 367 pagina's.

Geen jaar na de viering van het 150-jarig bestaan van de Hoge Raad (1988) is, bijgewerkt tot 1 januari 1989, de derde druk van het bekende werk van mr. D.J. Veegens (1e druk 1959, 2e druk 1971) verschenen. De auteur was in 1984 overleden, maar naar goede Hollandse gewoonte is zijn naam op het werk gehandhaafd, ook al waren de bewerkers, luidens het voorbericht, gekomen (o.m.) «tot de slotsom dat onze opvattingen omtrent de opzet en de inhoud van het centrale hoofdstuk IV, handelende over de gronden van cassatie, zozeer verschilden van die van Veegens, en dat de jurisprudentie van de Hoge Raad met betrekking tot de toetsing van gemengde beslissingen (beslissingen ten dele van feitelijke ten dele van juridische aard, R.S.) en motiveringsgebreken sedert het midden van de zestiger jaren een dergelijke evolutie hadden doorgemaakt, dat het de voorkeur verdiende dat hoofdstuk grotendeels te herschrijven».

Het werk munt uit door rijkdom aan informatie, helderheid en beknoptheid. Geschiedenis en rechtsvergelijking situeren en belichten de keuzen van de wetgever (aard en doel van de cassatie), alsook de voor de rechtspraak gestelde problemen en de gevonden oplossingen. Uiteraard komen, na elkaar, aan de beurt: de zaken aan cassatie onderworpen, de termijn en de (in België niet bestaande) schorsende kracht, de gronden, te weten: schending van het recht (vergelijk met art. 608 Ger. W.: schending van de wet) en verzuim van vormen, de rechtspleging, de uitspraak en uiteindelijk het beroep in cassatie tegen beschikkingen.

Zeër gelijkend op de Belgische regels, maar toch wel even anders. Het Nederlands cassatieberoep is immers niet een «buitengewoon» rechtsmiddel: de bevoegdheid is iets ruimer getekend en wordt ruimer opgevat. Eén civiele kamer beslist (in België kunnen 2 x 3 kamers van civiele vragen kennis nemen, soms van dezelfde). Gelijkenis: het «meest wezenlijke probleem» blijkt ook daar te zijn het onderscheid tussen feit(elijke) en recht(s)beslissingen (171). En de evolutie is dat vragen die vroeger als zuiver feitelijke beslissingen werden beschouwd, thans als «gemengde» beslissingen worden getoetst (208, 217). «Miskenning van bewijskracht» heet daar «onbegrijpelijkheid», maar de formule «niet onverenigbaar met de bevoordingen» komt er ook wel eens voor (216).

Daarentegen blijken enkele problemen te overleven die alhier, althans in beginsel, zijn opgelost: rekwest-civil (107-110), de theoretische grondslag van het belangvereiste (106), de «substantiële» nietigheden in civilibus (141).

Vraagstukken waarvoor ook hier interesse bestaat, zijn er genoeg. Een greepje: *défaut de base légale* (zoals in Frankrijk) als vormgebrek (227); mogelijke verwijzing naar dezelfde rechter (304); niet aangevochten zelfstandige grond van de beslissing als grond van niet-ontvankelijkheid van het middel (291); dwingend recht niet altijd door de feitenrechter op te werpen (246); prijsgeven van beroep of verweer door niet appelleren, wanneer het rechtsgevolg slechts intreedt indien de belanghebbende daarop uitdrukkelijk een beroep heeft gedaan (247).

Gewezen wordt op het belang van de schriftelijke conclusie van het openbaar ministerie (277). Variatie in de rechtspraak wordt niet verstuurd.

Registers maken transponering van de nummering naar de vorige druk, opzoeking van de gebruikte literatuur en consultatie via trefwoorden en data van uitspraken gemakkelijk.

Het werk moet onverdeeld worden aanbevolen bij alle juristen die aan deze zijde van de grens met cassatie te maken hebben. Is het vermetel te hopen dat een grotere interesse ook de behoefte van enige harmonisatie zal doen kiemen? Ik suggereer: schriftelijke conclusie van het openbaar ministerie, verkorte motivering in zaken zonder juridisch belang, één kamer met drie raadsheren voor diezelfde zaken die overigens geen grote problemen stellen,... Lees en overweeg.

R. Soetaert

R. DECLERCQ, De cassatieprocedure in strafzaken, L. Wouters, Leuven, 1989, 350 pp.

Het boek van R. Declercq over de cassatieprocedure in strafzaken is veel meer dan een herbewerking van de cursus die hij enkele jaren terug in het kader van de colleges «Grondige studie van de strafvordering» heeft uitgegeven onder de titel «De rechtspleging voor het Hof van Cassatie». Het gaat om een algemeen overzicht van de procedure in cassatie in strafzaken, met inbegrip van de burgerrechtelijke aspecten van het strafproces, waarin de lezer benevens de gewone cassatieprocedure ook een samenvatting krijgt van de andere bevoegdheden van het Hof van Cassatie in strafzaken, m.i.b. de aangifte door de procureur-generaal op bevel van de minister van Justitie, de regeling van rechtsgebied en de verwijzing van de ene rechtbank naar de andere. De lezer zal vooral geboeid uitkijken naar de hoofdstukken over de gewone procedure gewijd aan het opstellen van de cassatiemiddelen om te vernemen welke klippen best omzeild worden om tot cassatie te komen of om in de eerste plaats een memorie te beantwoorden. Ook de hoofdstukken gewijd aan de omvang van de cassatie zullen de aandacht boeien zowel van de verwijzingsrechters, die een zekere scherpzinnigheid moeten bezitten om precies te bepalen waarover zij nog uitspraak moeten doen, als van de cassatiepleiters voor wie de gewaagde evenwichtsoefeningen van het Hof m.b.t. de uitgestrektheid van cassatie niet altijd even duidelijk zijn.

Overal in het boek krijgt de lezer een hele boel informatie waarover alleen een magistraat van cassatie kan beschikken m.b.t. spitsvondige onderscheidingen, ontelbare verfijningen en ook aarzelingen in de rechtspraak van het Hof. Meer dan eens wordt ook de aandacht getrokken op verkeerde samenvattingen in de Pasicrisis of in de Arresten.

Wat opvalt is de zeer grote vrijheid waarmee R. Declercq heel de procedure beschrijft. Hij verbergt bv. geenszins zijn kritiek op de leer van de wettelijk verantwoorde straf of op de onontvankelijkheid van het cassatieberoep m.b.t. de onmiddellijke aanhouding indien de voorziening tegen de veroordeling zelf verworpen wordt.

Als een rode draad door het boek komt de bekommernis van de auteur naar voren om het eigen karakter van de strafprocedure te vrijwaren tegenover de burgerlijke procedure, ook al heeft de rechtspleging nog slechts betrekking op de burgerlijke belangen.

Misschien nog duidelijker komt ook aan de oppervlakte de zorg van R. Declercq om het strafproces als een logisch doordacht systeem op te vatten. Men stelt bv. vast dat hij zich gegriefd voelt omdat het Hof na de omwenteling van de rechtspraak over het cassatieberoep van de burgerlijke partij tegen een arrest van buitenvervolginstelling er niet toe gekomen is te aanvaarden dat middelen ambtshalve mogen worden aangevoerd en aanneemt dat afstand kan worden gedaan van de voorziening, terwijl dit alles moeilijk te verenigen is met het feit dat het cassatieberoep van de burgerlijke partij in dit geval mede op de strafvordering betrekking heeft. Meer dan eens wordt in het boek gewezen op een ongelukkige voorstelling van zaken of op een paradoxale toestand omdat bepaalde beslissingen niet logisch te verantwoorden zijn. Bij de lectuur van bepaalde passages waar zonder meer wordt geschreven dat de orthodoxie werd hersteld, ziet men R. Declercq bijna met tevredenheid glunderen omdat het Hof een einde gemaakt heeft aan een rechtspraak die niet paste in het kader van de strafprocedure.

Zoals bij de lectuur van zijn ander recent boek over «La preuve en matière pénale» stelt men hier ook vast dat in feite R. Declercq schrijft zoals hij doceert en zoals hij vordert, altijd even boeiend. Men kan enkel besluiten dat dit boek het noodzakelijk werkinstrument is voor wie met de cassatieprocedure in strafzaken in aanraking komt.

Alain De Nauw

Jonge Balie Congres 1989, **Zand erover? Milieurecht in de advocatenpraktijk**, Zwolle, Tjeenk Willink, 1989, 161 p.

Deze bundel verscheen ter gelegenheid van het Jonge Balie Congres 1989, dat op 2 en 3 november 1989 te Noordwijk (Nederland) plaatsvond. De bundel is zeer de moeite waard voor degenen die in het milieurecht geïnteresseerd zijn, aangezien de bijdragen van behoorlijk niveau zijn en er bovendien verschillende aspecten van de milieuproblematiek in aan bod komen, al ligt de nadruk wel op de civielrechtelijke aansprakelijkheid voor milieuschade.

De eerste bijdrage is een inleiding van de redacteur van de bundel, F. Michiels, die in een inleiding een overzicht geeft van de andere bijdragen. Daarna volgen een aantal bijdragen die voornamelijk over de milieuaansprakelijkheid uit onrechtmatige daad handelen. J. Van Dunné bespreekt de ontwikkeling in de jurisprudentie inzake milieuaansprakelijkheid, waarin hij een tendens van schuld naar risicoaansprakelijkheid ontwaart (p. 9-18). Opvallend is dat Van Dunné aanstipt dat in de jurisprudentie bij het bepalen van de zorgvuldigheidsplicht belangrijke aandacht wordt besteed aan de vraag of de schadeveroorzaker maatregelen kon nemen om potentiële schade te voorkomen. Daarbij spelen volgens Van Dunné ook de kosten van die maatregelen een belangrijke rol. Met andere woorden: de jurisprudentie legt geen absolute plicht op om alle maatregelen te nemen teneinde de schade te voorkomen, maar relateert de wenselijkheid van de te nemen voorzorgsmaatregelen aan de kosten ervan. In deze jurisprudentie zou men een bewijs kunnen zien dat de rechtspraak inzake onrechtmatige daad efficiëntie nastreeft door een minimalisering van de kosten van zorg + de te verwachten schade te bewerkstelligen.

Aansluitend behandelt P. Kottenhagen-Edzes het begrip milieuschade en schadevergoeding (p. 19-31). Zij bespreekt in hoeverre milieuschade voor vergoeding in aanmerking komt onder de regels inzake onrechtmatige daad. Ook de vraag of milieugroeperingen een vordering tot schadevergoeding kunnen instellen, en problemen van causaliteit komen in dit artikel aan bod. Verder bespreekt zij andere juridische mechanismen van vergoeding van milieuschade, zoals het gebruik van compensatiefondsen. Terecht merkt de auteur in een slotwoord op, dat in de literatuur wel eens te veel aandacht aan de compensatie van milieuschade wordt besteed en benadrukt zij het feit dat een belangrijke functie van een veroordeling tot schadeloosstelling juist het geven van prikkels is tot de vermindering, dan wel voorkoming van de aantasting van het milieu door de schadeveroorzaker. Het is verheugend dat zij aandacht besteedt aan de preventieve functie van een verplichting tot schadeloosstelling in plaats van slechts stil te staan bij de compensatiedoelstelling. Door de preventieve functie prioritair te stellen kan het ontstaan van milieuschade (en dus de noodzaak van compensatie) inderdaad worden voorkomen. Van Dunné en Kottenhagen-Edzes, beiden verbonden aan het instituut voor milieuschade van de Erasmus Universiteit te Rotterdam zijn bekende namen in het milieurecht, mede door hun publicaties in het tijdschrift voor milieuaansprakelijkheid. Deze twee eerste bijdragen stellen dan ook niet teleur; zij vormen een beknopte en overzichtelijke samenvatting van de stand van de jurisprudentie inzake de civielrechtelijke aansprakelijkheid voor milieuverontreiniging en vergoeding van milieuschade.

De volgende bijdrage, van de hand van G. Molenkamp, behandelt de milieu-auditing, een systeem van doorlichting van de milieuzorg van een bedrijf door onafhankelijke derden (p. 33-48). Deze interessante bijdrage is geschreven door een niet-jurist, met blijkbaar een grote ervaring inzake milieu-auditing. Deze bijdrage was alleen wellicht beter op een andere plaats in de bundel opgenomen, omdat de volgende artikelen voortbouwen op de milieuaansprakelijkheid en de relatie van milieu-auditing met milieuaansprakelijkheid toch meer van indirecte aard is.

Daarop volgt een bijdrage van J. Wansink over milieuschade en verzekering (p. 49-58), ook een oude bekende die reeds verschillende publicaties op zijn naam heeft over de verzekering van milieuaansprakelijkheid. Daarop volgt een bijdrage van A. Castermans over de mededelingsplicht ter zake van bodemverontreiniging (p. 59-70). Hij bespreekt het belangrijke probleem of de verkoper een informatieplicht heeft ten aanzien van de koper met betrekking tot mogelijke verontreiniging van een overgedragen terrein.

De volgende twee bijdragen handelen over de rol van de staat bij verhaalsacties inzake de kosten van bodemsanering. Eerst komt de advocaat F. Waardenburg, specialist op het gebied van milieuaan-

sprakelijkheid, aan het woord, die de vraag aansnijdt hoe advocaten dienen op te treden tegen de landsadvocaat die namens de staat een civiele verhaalsactie instelt. In dit stuk (p. 71-80) worden een aantal tips gegeven aan advocaten van bodemverontreinigers die met een verhaalsactie worden geconfronteerd. Daarna komt E. Schippers aan het woord; zij is belast met het voorbereiden en voeren van civiele verhaalsacties tegen bodemverontreinigers. Zij bespreekt art. 21, lid 1, van de Interimwet Bodemsanering, dat bepaalt dat de staat de kosten van voorbereiding en uitvoering van sanering van een geval van bodemverontreiniging kan verhalen op degene door wiens onrechtmatige daad de verontreiniging is veroorzaakt. Ook zij gaat in op de verweren die doorgaans door verontreinigers worden gevoerd en bespreekt de mogelijke replieken van de staat.

Dan volgen drie bijdragen die veeleer aandacht besteden aan de bestuursrechtelijke kant van het Nederlandse milieurecht. Ch. Backes geeft een overzicht van de rechtsbescherming in het milieurecht (p. 91-105). Hij gaat in op de verschillende bevoegdheden, verguningsstelsels en handhavingstechnieken. Het bestuursrecht staat ook centraal in de bijdrage van F. Michiels, die handelt over de bestuurlijke sancties in de Hinderwet (p. 119-131). Aandacht wordt besteed aan het bevel tot sluiting van de inrichting en aan de dwangsom. Juist vanwege het radicale karakter van de sluiting wordt deze in de praktijk weinig toegepast. Daarom werd de dwangsom in 1981 als alternatief in de Hinderwet opgenomen. Het ligt in de bedoeling om in korte termijn ook in andere milieuwetten de bestuurlijke dwangsom op te nemen. J.P.H. Jans bespreekt problemen van internationaal milieustrafrecht in zijn bijdrage «Enkele aspecten van grensoverschrijdende rechtstoegang bij dreigende milieuverontreiniging in het Nederlands-Westduitse rechtsgebied» (p. 107-117).

Een van de aardigste bijdragen is die van cassatieadvocaat G. Spong, getiteld «Een case-study» (p. 133-139). Hij bespreekt een concrete strafzaak tegen Verhoeven Oil Recycling ter zake van onwettige handel in chemische afvalstoffen. Spong bespreekt aan de hand van de pleitnotities uit die zaak een aantal belangrijke problemen, zoals de vraag wanneer er sprake is van chemische afvalstoffen, en de problematiek van de rechtswaarborgen bij monsterneming. Spong hekelt het feit dat in de Wet Chemische Afvalstoffen geen nauwkeurige voorschriften betreffende de monsterneming zijn opgenomen. Op grond van deze leemte in de wetgeving meent hij dat aan de monsters geen enkele bewijswaarde mag worden toegekend en op grond daarvan een vrijspraak diende te worden verleend, waarin de rechtbank hem heeft gevolgd. Deze vrijspraak heeft later tot nieuwe wetgeving geleid. Volgens Spong blijft er in elke milieuzak voor de verdediging nog veel werk aan de winkel (onder meer wat betreft de definities van stoffen, de monsterneming, monsteranalyse en het uitvoeren van bevoegdheden). Toch relativeert hij deze vreugdevolle boodschap voor de strafverdedigers onmiddellijk met de stelling «dat de huidige milieuwetgeving nog zoveel natuurvernietiging toelaat, dat zij niet anders valt aan te merken dan als collectieve euthanasie» (p. 139).

De bundel eindigt met een overzichtsartikel van de hand van G. Biezeveld van het Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer (VROM). In dit artikel wordt de ontwikkeling van het milieurecht als instrument van beleid geschetst en wordt de sectorsgewijze benadering van de milieuwetgeving (die wij ook in België kennen) gekritiseerd. Hij stelt een verdergaande geïntegreerde benadering voor via de (verbeterde) Wet Algemene Bepalingen Milieuhygiëne. Ook Biezeveld schetst in dit afsluitend artikel recente tendensen in het Nederlandse milieurecht, zoals het toenemend gebruik van de civielrechtelijke verhaalsmogelijkheden door de staat tegen bodemverontreinigers.

Uit de inleiding van Michiels blijkt dat de opzet van de bundel bescheiden was. Men had niet de pretentie alle aspecten van het milieurecht te behandelen, doch slechts een aantal belangrijke topics aan te snijden en daarover actuele informatie te geven aangaande de recente ontwikkelingen in jurisprudentie, literatuur en wetgeving. Mede door de kwaliteit van de auteurs, die allen ofwel vanuit de praktijk, ofwel vanuit academische interesse met het milieurecht te maken hebben, is het resultaat zeer geslaagd te noemen. Hoewel Michiels opmerkt dat de bijdragen vooral zijn geschreven met het oog op het nut ervan voor de advocatenpraktijk (p. 4), gaat dit boekje duidelijk uit boven het niveau van het puur pragmatische. Ook de Vlaamse lezer die interesse heeft voor het milieurecht zal in het besproken werkje nuttige informatie en interessante ideeën kunnen vinden.

Michael Faure

MEDEDELINGEN

Studiedag: Arbeidsbemiddeling, terbeschikkingstelling van personeel en onderaanneming

Deze studiedag, georganiseerd door de Belgische Vereniging voor Arbeidsverhoudingen, vindt plaats op 16 maart 1990 in het Auditorium Zeger Van Hee, College De Valk, Tiensestraat 41 te Leuven.

Programma:

- 9u15 Verwelkoming.
- 9u30 Probleemstelling – Definities – Terreinafbakening door prof. R. Blanpain (K.U.Leuven)
- 10u00 Arbeidsbemiddeling – Onderaanneming door mr. C. Bernage
- 11u00 Terbeschikkingstelling door prof. J. Vilrocx (V.U.B.)
- 11u30 I.A.O.: internationale reglementering door de heer S. Ricca (International Labour Office, Genève)
- 14u00 Case studies:
Headhunters door de heer J.M. Van den Borre (Korn/Ferry International)
Outplacement door de heer M. Embo (n.v. Claessens)
Selectiebureaus door prof. P. Coetsier (R.U.G.)
- 15u30 Panelgesprek met medewerking van de heren J. Van Holm (V.B.O.), X. Verboven (A.B.V.V.), L. De Vos (A.C.L.V.B.), M. De Wilde (A.C.V.), S. Van Hecke (Upe-di) en I. Bostyn (kabinetschef Gemeenschapsministerie van Tewerkstelling)
- 16u30 Slotwoord door de heer R. De Wulf, gemeenschapsminister van Tewerkstelling.

Inlichtingen: prof. R. Blanpain, Tiensestraat 41, 3000 Leuven, tel. 016/28.51.70; telefax 016/28.52.50.

Studiedagen Arbeidsrecht te Antwerpen

Op initiatief van het Arbeidshof te Antwerpen, de Vlaamse Conferentie bij de Balie te Antwerpen en de vakgroep Sociaal Recht van het departement Rechten van de U.I.A., wordt een postuniversitaire lessencyclus georganiseerd, gespreid over vijf namiddagen.

Programma:

- 23 maart 1990: voorzitterschap: stafhouder mr. W. Hendrickx
 - 14u30 De geldigheids- en vormvereisten van de C.A.O. door mr. B. Mergits
 - 16u00 Binding van normatieve C.A.O.-bepalingen door mr. W. Rauws
 - 30 maart 1990: voorzitterschap: advocaat-generaal H. Van Nuffel
 - 14u30 De agentuurovereenkomst door mr. D. Ryckx
 - 16u00 Directie-, bevelrecht en gezagsuitoefening in de onderneming door de heer P. Humblet
 - 27 april 1990: voorzitterschap: em. raadsheer B. Van Huffelen
 - 14u30 De vredesplicht: fictie of realiteit? door prof. M. Rigaux
 - 15u20 De retro-actieve werking van C.A.O.-bepalingen door de heer V. Pertry
 - 16u20 De afdwingbaarheid van obligatoire bepalingen door de heer G. Cox, kabinetschef (Ministerie van Tewerkstelling en Arbeid)
 - 4 mei 1990: voorzitterschap: de heer H. Machielsen (L.B.C.)
 - 14u30 De interventie van de rechter in de stakingsmaterie door mr. J. Laenens
 - 16u00 Loonbeslag, loonoverdracht en loondelegatie versus inhoudingen op het loon door de heer R. Boes, raadsheer in het Arbeidshof
 - 18 mei 1990: voorzitterschap: prof. M. Rigaux
 - 14u30 De afbakening van de bevoegdheden van de paritaire comités door de heer H. Bocksteins (Ministerie van Tewerkstelling en Arbeid) en mr. H. Buysens
 - 16u00 De opdrachten van de paritaire comités door de heer J. Rombout, (Ministerie van Tewerkstelling en Arbeid)
- Inlichtingen: mevr. M. Van Nuland, tel. 03/820.29.38.

Arbitrage in een Europese eenheidsmarkt

In een Europese eenheidsmarkt zal arbitrage nog aan belang toenemen als middel om handelsgeschillen te beslechten. Dit bleek uit

de studiedag die CEPINA, het Belgische arbitragecentrum, op 15 februari 1990 heeft georganiseerd.

T. Vandeputte, gedelegeerd bestuurder van het VBO, benadrukte de essentiële rol die arbitrage voor het bedrijfsleven vervult. Met de gerechtelijke achterstand worden vele eisers slachtoffer van feitelijke rechtsweigering. Arbitrage maakt het bedrijven toch mogelijk om binnen korte termijn geschillen beslecht te zien. De arbiters kunnen immers snel en doeltreffend ingrijpen zodat de handelsrelatie spoedig kan worden hervat.

Voor Cepina voorzitter J. Steyaert en voor S. Bond, secretaris-generaal van de Internationale Kamer van Koophandel, moet de arbiter met zorg worden gekozen. Hij moet over de nodige talenkennis en specialisatie beschikken. Bovendien moet hij open staan voor de internationale en technische aspecten van het geschil. Hij moet ook even pragmatisch en praktisch ingesteld zijn als de zakenwereld die hij ten dienste staat. Ten slotte moet hij de nodige tijd voor de arbitrage vrijhouden en zich strikt aan het gestelde tijdschema houden. «Tant vaut l'arbitre, tant vaut l'arbitrage».

Professor Ph. Fouchard (Paris II) vergeleek de voordelen van de institutionele arbitrage met deze van de ad hoc arbitrage. Arbitrage-instellingen spelen een grote rol bij de arbitrage-begeleiding. Zij staan doorgaans borg voor een stabiele en efficiënte procedure. Arbitrage ad hoc biedt een nog grotere confidentialiteit en heeft een lagere kostprijs; het verloop van de arbitrage procedure kan er soms evenwel gemakkelijker worden geblokkeerd.

De heer A. McLellan, lid van de Juridische Dienst van de EEG Commissie, en prof. L. Goffin beschreven hoe arbitrage ook Europeesrechtelijke vragen kan beslechten. Arbiters zijn bv. vaak verplicht om het Europees kartelrecht op de voorgelegde geschillen toe te passen. De rol die zij kunnen spelen bij de afdwinging van het Europees mededingingsrecht, wordt thans ten volle door EEG Commissie en nationale rechtbanken erkend.

Van zijn kant bevestigde F. Vincke, secretaris generaal van Petrofina, dat arbitrage voor het internationaal bedrijfsleven het middel bij uitstek is om geschillen te beslechten. Wel moeten partijen die voor de arbitrage kiezen, op de hoogte zijn van de arbitrage-regels om met kennis van zaken de arbitrage te organiseren.

H. Van Houtte

V.U.B. — Faculteit der rechtsgeleerdheid — Openstaande vacatures

Bank- en financierecht.

Bijzondere vraagstukken uit het bank- en financierecht. Nationale en internationale geschillenregeling in handelsbetrekkingen (*)

Taxatieprocedure.

Grondige studie van bijzondere handelsovereenkomsten.

Capita selecta handelsrechtelijk lexicon met inbegrip van redactietechnieken (*)

Bijzondere vraagstukken van de intellectuele eigendom.

Bijzondere vraagstukken uit het Europees mededingingsrecht.

Begrotingsrecht.

Overheids subsidiering.

Kieswetgeving.

De rechtspositie van het personeel van de lagere besturen.

Juridische aspecten inzake arbeidsveiligheid.

Bijzondere vraagstukken van provincie en gemeenterecht.

Grondige studie van het verbintenissenrecht.

Besluitvorming in de Europese Gemeenschappen.

Grondige studie van het economisch recht (*)

Grondige studie van het financieel recht (*)

Bijzondere rechtsplegingen.

Bijzondere vraagstukken uit het personenrecht.

Inleiding tot de psychologie.

Juridische aspecten van het overheids optreden (lagere besturen).

Sociaal statuut van de zelfstandige.

Overheidsaansprakelijkheid.

Administratieve contracten.

Bijzondere vraagstukken uit het economisch recht (*).

Gezondheidsrecht.

Bijzondere vraagstukken van het contractenrecht.

Bijzondere vraagstukken uit het materieel recht van de Europese Gemeenschappen (*).

(*) De cursussen in de sector economisch recht kunnen aanleiding geven tot een voltijdse betrekking. Uiterste datum van kandidaatsstelling: één maand na publicatie in het Belgisch Staatsblad.

Nadere inlichtingen: prof. dr. M. Magits, Decaan, Pleinlaan 2, 1050 Brussel, tel. 02/641.25.40.

Studiedagen te Gent over de financiële herregulering in België

Het Instituut voor Financieel Recht van de R.U.Gent organiseert o.l.v. de professoren G. Schrans en E. Wymeersch acht studiedagen, telkens van 14 u. tot 18.30 u.

1. Woensdag, 14 maart 1990: De nieuwe wetgeving inzake beursorganisatie (onder voorzitterschap van prof. G. Schrans, R.U.Gent).

Plaats: Academieraadzaal, Volderstraat 9, Gent.

2. Woensdag, 23 maart 1990: De nieuwe wetgeving inzake uitgifte van effecten (onder voorzitterschap van prof. J.L. Duplat, voorzitter van de Bankcommissie).

Plaats: Academieraadzaal, Volderstraat 9, Gent.

3. Woensdag, 4 april 1990: De geconsolideerde jaarrekeningen (K.B. ... februari 1990) (onder voorzitterschap van prof. E. Wymeersch, R.U.Gent).

Plaats: Auditorium, Nationale Bank van België, Geraard de Duivelstraat 5, Gent.

4. Woensdag, 25 april 1990: De transparantiewetgeving (W. 2 maart en K.B. 10 mei 1989) (onder voorzitterschap van prof. G. Schrans, R.U.Gent).

Plaats: Auditorium, Nationale Bank van België, Geraard de Duivelstraat 5, Gent.

5. Woensdag, 9 mei 1990: Misbruik van voorwetenschap (W. 9 maart 1989) (onder voorzitterschap van prof. E. Wymeersch, R.U.Gent).

Plaats: Academieraadzaal, Volderstraat 9, Gent.

6. Woensdag, 16 mei 1990: Het overnamebod op beursgenoteerde vennootschappen (K.B. 8 november 1989) (onder voorzitterschap van prof. H. Verwilt, R.U.Gent, kabinetschef van de Minister van Economische Zaken).

Plaats: Academieraadzaal, Volderstraat 9, Gent.

7. Woensdag, 30 mei 1990: De nieuwe wetgeving op de beleggingsfondsen (onder voorzitterschap van de heer R. Vermeiren, gedelegeerd bestuurder Kredietbank).

Plaats: Academieraadzaal, Volderstraat 9, Gent.

8. Woensdag, 13 juni 1990: Recente wijzigingen van het vennootschapsrecht.

Plaats: Academieraadzaal, Volderstraat 9, Gent.

Inschrijvingen: prijs voor de hele cyclus: 35.000 frank; prijs voor een studiedag: 5.000 frank.

Inlichtingen: 091/25.76.51 of 091/33.28.46 (mevr. T. Paelinck of mevr. N. Kransfeld).

Studieavond economisch strafrecht aan de V.U.B.

De Faculteit der Rechtsgeleerdheid van de V.U.B. organiseert in samenwerking met de Belgisch-Duitse Juristenvereniging een studieavond op 22 maart 1990 met als thema: «De beteugeling van economische inbreuken in het kader van de rechtspersoon». Sprekers zijn de professoren P. Cramer (Justus Liebig Universität, Giessen) en J. D'Haenens (R.U.G.).

Inlichtingen: mevr. M. Rooselaers, tel. 02/641.26.44; de heer F. Deruyck, tel. 02/641.24.64.

Seminarie «Gelijke behandeling van mannen en vrouwen»

De Belgische Vereniging voor Europees Recht, de Cercle François Laurent en de Commissie Vrouwenarbeid organiseren op 29 en 30 maart 1990 in het hotel La Réserve, Elizabethlaan 160, te Knokke, een seminarie «Gelijke behandeling van mannen en vrouwen». Het seminarie is gewijd aan het Europees communautair recht en de toepassing ervan in het Belgisch en het Luxemburgs recht.

Inlichtingen: F. Herbert, Broquevillelaan 116, 1200 Brussel (tel. 02/762.70.70); De Vos, Vogelzanglaan 67, 1150 Brussel (tel. 02/233.41.30).